LETTA RUDNICKA JAROSZYNSKA

MITT MÖTE MED RÖDA ARMÉN

MALMÖ

DAGENS BÖCKER

LUND 1943
SKÅNSKA CENTRALTRYCKERIET

INNEHÅLL

LUGN FÖRE STORMEN

En varm och vacker morgon i juni 1939 steg jag ombord på flygplanet från Visby till Stockholm. Med vemod och ledsnad lämnade jag den gamla hansestaden, dess storslagna ruiner av våra äldsta kyrkor, inbäddade bland små blomstersmyckade gårdar och kringgärdade av ringmurens starka band. Bland dessa underbara minnesmärken av en tidigare storhet hade jag ritat och målat och i tankarna upplevt den tid, då Östersjöns pärla glänste i sin skönaste prakt och förmedlade handeln med tidens alla dyrbarheter från öster till väster, från söder till norr, då Visby, som besegrat Lübeckarna, överträffade dessa i prakt och konstskatter.

Nu gledo dessa syner bort i fjärran, då maskinen snabbt avlägsnade sig från den gotländska kusten. Trots larmet från motorerna njöt jag i stilla ro av denna underbara resa högt över havet, utan en aning om allt det bittra, som detta år skulle föra med sig för mig själv liksom för miljoner andra. Med glädje lät jag blicken vandra över skogbevuxna öar och fastlandets kustremsa, iakttog fiskebåtarnas bestyr på sjön och lantmännens arbete med slåtter och skörd. Här och var bolmade röken från fabrikernas skorstenar, vittnande om vår överallt livligt verksamma industri, som ej likt andra länders är sammangyttrad i sotiga, trånga och fattiga förstäder. Mellan gröna skogar och gula åkrar lyste som vallmoblommor på en gräsvall de otaliga små röda stugor, som ge vårt landskap dess karakteristiska prägel och äro ett uttryck för vårt folks kynne — att

inte tränga ihop sig i tättbefolkade storbyar, som i sydligare länder, utan framför allt sörja för att man har gott »armbågsrum», där man lever och verkar. Och bland stugorna någon herrgårdsbyggnad, vit med svart tak, omgiven av trädgård och alléer, men framförallt, på inte för långt avstånd från varandra, ganska ståtliga hus med otroligt många, stora fönster — folkskolor, som vittna om den bildning även de bredaste lager av vårt folk få åtnjuta. Kort sagt en bild av idoghet, av målmedvetet och effektivt arbete, som burit och bär de vackraste frukter trots en karg jord och ett kärvt klimat.

I Stockholm möttes jag av oroande underrättelser från kontinenten. Det såg hotande ut med danzigfrågans lösning, och för att inte — om krig bröte ut — bli avskuren från möjligheten att träffa min i Polen bosatta dotter, beslöt jag att fortast möjligt resa till henne, så att vi tillsammans kunde möta faror och olycksöden. Tvärt emot åtskilliga kära vänners välmenta råd att hellre bli kvar i hemlandet, inskeppade jag mig den 5 juli på en polsk lastbåt, destinerad till Gdynia. Det blev en sådan där underbar skymningsnatt, som man endast får uppleva på våra breddgrader, oförgätlig i sin blandning av vek idyll och allvarlig storhet i detta skärgårdslandskap, som ej har sin like på jorden.

Medan vi så gledo fram över sund och fjärdar och skärgårdsvillorna blevo allt glesare, de mötande skärgårdsbåtarna allt färre i den långsamt fallande purpurblå skymningen, plågades min hjärna av ängsliga frågor om vad närmast skulle hända och hur allt skulle sluta därute i världen. Skulle kriget komma? Och vilka stater skulle dras med i det som rov för maktlystna grannar? Skulle vi själva få uppleva den oskattbara lyckan att kunna hålla oss utanför?

Gdynia: — Jag kände denna polska hamnstad från tidigare upprepade resor och ämnade nu blott stanna där

några timmar för ett utlovat besök hos där bosatta vänner.

Den första fråga, som mötte mig, var den, som låg på allas läppar: »Tror ni det blir krig?» Lyckligtvis veta vi ingenting om framtiden, och jag, som då ännu var vid gott hopp om fredens bevarande, kunde ej drömma om att en finsk väninna, som jag nu träffade i Gdynia, vid samma tid följande år skulle skicka mig ett brev från en annan världsdel, där hon bl. a. skrev:

»Min käre gosse har stupat på ärans fält; efter att ha fällt två fiender i närstrid gav han sig själv döden, hellre än att råka i fångenskap. Tomheten efter honom är grym, men för hans skull är jag glad, ty jag vet att han aldrig skulle ha kunnat överleva nederlaget.»

Nu, den 7 juli 1939, var Gdynia ännu sig likt, blott ännu livligare rörlighet på redden än jag någonsin förr sett. Jämte åtskilliga utlandsångare och många lastbåtar låg där en rad örlogsmän, vilkas namn jag senare skulle återfinna i krigstelegrammen. Julisolen brände het och badstranden vimlade av sorglösa människor — eller kanske sökte de blott en stunds befrielse från de tärande bekymmer, som redan då börjat fräta på lynnet som maskar på gröna blad....

Warszawa: Klätt i sommarskrud som alla huvudstäder under ferietiden, gav det dock en helt annan bild, än då jag såg det tjugo år tidigare. De gamla förnäma byggnaderna hade återfått sin glans från adertonde seklet, voro ej längre skamfilade och försummade som under den ryska tiden. Gatorna voro asfalterade och väl underhållna, blommor i alla fönster och i alla parker, publiken elegant och välklädd, stora utländska diplomatbilar prydda med vimplar i ländernas färger susade genom gatorna och återgåvo Warszawa dess prägel av huvudstad i ett fritt land. Jag uppsökte en gammal väninna, som tog emot mig med öppna ar-

mar. Hon var emellertid svårt sjuk, och jag lämnade henne nästa dag med en sorglig förkänsla av att vi aldrig skulle återses. Långt senare erfor jag, att hon stilla avlidit i oktober samma år efter att ha upplevat stadens ohyggliga förstöring genom fiendens bombraider.

I allmänhet är väl en ärlig och uppriktig vänskap kvinnor emellan rätt sällsynt, men därför också, när den förekommer, så mycket mera värdefull. Sophie Michalowska var för mig just en sådan ovanlig vän och tillika en sällsynt fin och nobel människa. Med varmt hjärta, vidsynt blick, ovanlig begåvning och mångsidiga kunskaper hade hon lyckats samla omkring sig i sitt hem en kulturell krets av vänner. Hon ägde den ingalunda vanliga förmågan att kunna lugnt lyssna till andras åsikter, även då de helt skilde sig från hennes egna. Hon var en trofast vän, vars minne kommer att förbli kärt och högt aktat av alla dem, som hade ägt lyckan av hennes bekantskap.

Efter en resa med åtskilliga uppehåll anlände jag först den 10 juli på morgonen till Dubno, en station i Volynien, där min dotter väntade mig. Det blev ett glatt återseende av sådant slag, som jag väl aldrig mer i livet kommer att få uppleva, sedan hela världen bytt skepnad och utseende.

Hon ställde mig inga frågor om möjligheterna för krig eller fred. Jag hade ju ej heller några upplysningar att ge henne. Vi förstodo varandra utan onödiga ord. Vi voro åter tillsammans, och nu fick hända vad Gud i sitt outrannsakliga rådslag bestämt.

LIVET PÅ LANDET FÖRE KRIGSUTBROTTET

MIN DOTTER och hennes man brukade inbjuda mig att tillbringa några sommar- eller höstmånader i deras hem för att vila ut. Efter det ansträngande livet i Paris, Stockholm och andra europeiska huvudstäder samt upprepade resor till andra världsdelar var detta en härlig avkoppling. Hur ofta ute i världsvimlet hade jag inte längtat till denna lilla undangömda vrå! Att från storstadens buller få återvända till den okonstlade naturen och det lugna lantlivet i en rogivande atmosfär var obeskrivligt skönt.

Under dessa sommarbesök hos mina barn sökte jag alltid undvika societetslivet. Vårt familjeliv erbjöd så stora möjligheter, samvaron var så harmonisk, att vi sällan kände behov att träffa utomstående.

Mina barns lantställe var beläget mitt i en lövskog. Tre tusen tunnland ståtlig ek- och bokskog voro indelade i furuträdskantade block med långa gräsbevuxna alléer. Man kände sig som i en stor park. Under våra vardagspromenader skymtade ofta mellan träden gamla vänner bland skogens invånare. Där var hinden, i graciösa språng glidande över buskar och stubbar, räven smygande bland de väldiga ormbunksbladen och haren med bakåtfällda öron skuttande längs stigarna. Hjorten, skogens konung med den ståtliga kronan, betraktade med stolthet sitt kungarike, och vildsvinen härjade i potatisåkrarna, där de objudna bökade fram sin bastanta middag.

Att galoppera längs dessa milslånga skogsalléer var

ett av våra mest omtyckta tidsfördriv. Dessemellan roade vi oss med att plocka svamp, vilket så att säga var vårt vardagsnöje. Ingenstans har jag ätit så många olika svamprätter som hos min dotter. Själva plockningen var emellertid ej min starka sida; där fanns för många olika sorter, som jag aldrig kunde lära mig att känna skillnad på. Och för övrigt fägnades mitt konstnärsöga mer av den vackra naturen, av skuggors och dagrars skiftande spel, än av den lilla obetydliga, hattbeklädda växten på marken, som jag förstod att uppskatta först sedan den undergått kulinarisk behandling och hamnat på min tallrik.

I sitt vackra hem hade min dotter åt mig inrett en förtjusande ateljé, där jag kunde skriva, läsa och måla fullkomligt ostörd. Med de många skogsfåglarnas kvitter blandade sig då och då ett otåligt gnäggande, då någon av varghundarna störde stona, som betade med sina föl på ängen. Att nafsa hästarna i svansen och hoppa upp mot deras mular var hundarnas största nöje.

De otaliga rosor och andra blommor, av vilka trädgården överflödade, fyllde luften omkring oss med sin angenäma doft. Allt inomhus skvallrade om en skicklig och arbetsam värdinnas närvaro och omsorger.

Känd för att vara en djärv ryttarinna och duktig hästkännare blev min dotter ofta inbjuden att deltaga i ryttarfester. Själv ägde hon också flera dyrbara djur och var en skicklig »hästdoktor». Hos traktens bönder var hon berömd för sina lyckade kurer, och därför kommo de ofta för att hämta henne till sina sjuka djur. Då brukade jag bevittna, hur hon med sin »läkarväska» fastspänd vid sadeln galopperade iväg till någon avlägsen bondgård.

Insamling och odling av örter var husets specialitet. I denna verksamhet deltog jag med stort intresse och hade en ständig och tacksam publik, på vilken jag med

stor framgång prövade mina dekokter. På kvällarna skaffade vi oss via radion kontakt med yttervärlden.

Under mitt kringirrande liv hade min dotters hem blivit min käraste tillflyktsort, sedan mitt eget gamla hem sopats bort av förra världskrigets stormar, och om jag vid alla mina föregående besök här uteslutande sökt ett lugnt och fridfullt familjeliv, så ville jag denna gång främst återse goda vänner och uppliva gamla minnen. Jag hade en förkänsla av att allt detta skulle vara mycket förändrat, när jag nästa gång kom tillbaka.

Det blev inget återseende. Och när jag nu i lugn och ro, i ett av kriget ännu orört land, nedskriver dessa rader, förefaller det mig som en ohygglig mardröm att allt detta jag hade så kärt och som verkligen var en idyll av trevnad och behag för alla där boende, blivit skövlat, nedrivet, ruinerat, såsom ett ringa led i bolsjevikernas strävan att förinta den sedan sekler uppbyggda europeiska kulturen och civilisationen i öster.

Under min vistelse på godset blevo min dotter och jag inbjudna till min svärsons släktingar. Deras lantställe låg i närheten av Lublin, och då jag ännu ej hade haft tillfälle att göra ett besök i denna gamla intressanta stad, gladde mig möjligheten att nu få göra dess bekantskap. I mitten av augusti, således två veckor före krigsutbrottet, anlände vi till gården, där vi hjärtligt omfamnades och välkomnades. Under den tid vi vistades i det gamla gästfria hemmet reste jag varje dag in till Lublin för att måla, rita och fotografera dess pittoreska gränder och andra tacksamma motiv.

Trots alla fientliga belägringar och skövlingar, som Lublin utsatts för av turkar, tatarer och andra barbarer, ägde denna befästa stad ännu många vackra kyrkor och andra byggnader från fjorton- och femtonhundratalen. Höga, spetsiga fasader i polsk-gotisk stil dominerade stadsbilden. Ett ståtligt kyrktorn stod som ett gränsmärke, skiljande staden i tvenne delar. Det impo-

nerande befästa slottet med etthundrafemton fönster i rad och dubbelt så många skottgluggar, vilket nu tjänstgjorde som militärkasern, är stadens förnämsta historiska minnesmärke. Det var nämligen här som den s.k. Lublinunionen mellan Polen och Litauen slöts år 1401. I och med drottning Jadvigas av Polen förmälning med furst Jagello av Litauen hade redan år 1386 dessa båda länders öden förenats utan krigiska förvecklingar. Andra tider, andra seder.

Under min vistelse i Lublin ville jag också besöka universitetet, till vilket min svåger donerat hela sin förmögenhet. Landets sjätte högskola var inrymd i ett gammalt kloster, som stått tomt sedan 1863, då ryssarna stängde alla den katolska kyrkans institutioner och upplöste dess ordenssamfund. Jag fann en imponerande monumental byggnad från femtonhundratalet i italiensk stil med en stor klostergård, omgärdad av en mur, längs vilken löpte en välvd pelargång. Inomhus rymliga salar, ett stort bibliotek, föreläsningsrum och professorsbostäder m. m.

I min egenskap av stiftarens svägerska blev jag mycket vänligt mottagen och ombads att skriva mitt namn i universitetets »gyllene bok». Å dekanens vägnar — han var själv bortrest under sommarmånaderna — överlämnades till mig ett praktfullt minnesalbum över universitetet.

Ledsagad av en älskvärd ciceron blev jag efter några dagar så hemmastadd i Lublins historia, att jag skulle kunnat skriva en hel bok om den.

Hemkomna från denna angenäma utflykt överraskades vi av en annan vänlig inbjudan. Denna gång var det min gamla väninna prinsessan Maria L., som bjöd oss till sitt hem, slottet C. Detta ligger i närheten av landets östgräns, närmare bestämt 20 kilometer från staden Zaleszczyki vid rumänska gränsen. Som jag så många gånger hört berättas om denna stads vackra läge, över-

talade jag min dotter, att vi först skulle resa dit och därifrån till C.

Med en synnerligen bekväm elektrisk rälsbuss anlände vi efter några timmars resa till denna gränsstad, som knappt ett par veckor senare skulle bli vittne till en panikartad flykt undan bolsjevikinvasionen.

Vid detta tillfälle var befolkningen sysselsatt med skörden av vin, tobak och majs — dessa trakters viktigaste produkter. Jag har hört sägas, att tobaken härifrån i västra Europa anses lika bra som den bulgariska, vilken av de stora internationella firmorna stundom utges för egyptisk.

Min gamla vana trogen började jag genast leta efter historiska minnesmärken, men trots lovvärda ansträngningar lyckades jag blott finna ett enda spår av förflutna tider. Det var stadens rådhus, uppfört på trettonhundratalet i dåtida fästningsstil med små fönstergluggar, tjocka murar och vakttorn. I våra tider verka dessa gamla fästningar närmast som barnleksaker. Och dock, hur många gånger ha inte valakiska och moldaviska furstar och andra balkanhövdingar — för att inte tala om turkar och tatarer — belägrat dessa små fästningar på Polens östliga stepper utan att lyckas betvinga dem! Men det var på den tiden, då Stefan Batory, Johan Sobieski och andra hjältekonungar försvarade landets självständighet.

På tre håll omfluten av floden Dnjestr liknade staden under sommarmånaderna mest en badort. Zaleszczykiborna voro också mycket stolta över sina två badställen, det ena på solsidan, det andra skuggat av strandens vegetation. Det sistnämnda förstår man att uppskatta i en trakt, där solen bränner hål på skinnet, om man inte är tillräckligt försiktig. Strandrestauranger, ja t. o. m. ett litet kasino med alla dess agremanger — utom ruletten, som var förbjuden inom landet — för-

höjde ytterligare trevnaden, och på andra sidan Dnjestr utbredde sig Rumäniens ståtliga skogar.

Denna trakts brokiga nationaldräkt tilltalade starkt mitt koloristiska sinne. Den påminner visserligen rätt mycket om de rumänska och ungerska folkdräkterna, men har icke desto mindre sin egen karakteristiska prägel. Den vita fårskinnsvästen, broderad med olika sorters garn och prydd med läderknappar, tilltalade mig till den grad, att jag förvärvade mig en sådan, som värmde mig och var min trogna följeslagare genom alla de äventyr jag skulle uppleva, innan jag återkom till lugnare trakter.

Om man vistas i denna del av Polen, kan man helt enkelt inte undgå att göra ett besök på »Treenighetens Kulle» — *Okopy Swietej Trojcy*. I dessa trakter, där sten och berg äro sällsynta företeelser, förhärligade man i gamla tider sina hjältar och deras bragder genom att uppföra jordkullar på steppen. »Treenighetens Kulle» är just ett sådant minnesmärke. När jag i augusti 1939 var där, betecknade denna kulle den plats, där tre riken möttes: Polen, Ryssland och Rumänien. Två floder, Dnjestr och Zbrucz, bildade gränslinjerna mellan dessa länder. Men nu tillhör allt detta det förgångna.

Det var en strålande augustimorgon, då en bekväm turistbil lämnade av oss vid en hög, röd tegelport, bevakad av en polsk vaktpost ur KOP, gränsbevakningskåren. Vi blevo omedelbart berövade våra kameror, som vi senare återfingo vid avresan. Detta hindrade emellertid icke, att jag — gammal tidningsmurvel som jag är — lyckades ta en plåt av porten. En ung officer tog hand om oss och ledsagade oss till de ställen, som voro tillåtna för utomstående. Först visades vi till den sida av kullen, framför vilken Dnjestr flyter. På andra sidan floden utbredde sig Bessarabiens bördiga fält. Här och där låg en stor by, vars tak och väggar voro lika färgrika som invånarnas dräkter. Trots primitiviteten hos

dessa byar i jämförelse med västerlandets kulturella nivå, kunde man se, att välstånd och förnöjsamhet härskade i landet. De visste ej då, dessa bessarabier, att de ett år senare skulle dela sina beklagansvärda polska grannars olycksöde.

Efter att ha visat oss gränsmärkena i Dnjestrflodens mitt förde vår ciceron oss längs Zbrucz. Här befunno vi oss mittemot Sovjetryssland. Efter allt vad man hade hört och läst om livet och skräckväldet i det gåtfulla landet, var man nyfiken på att själv få se en skymt av det.

Landskapet var totalt förändrat. Framför oss lågo stora öde vidder. Så långt ögat kunde nå, såg man ej ett livstecken. Och detta skulle vara det gamla mångbesjungna Ukraina, där ännu för tjugo år sedan glada visor fyllde luften med sina melodiska toner! Jo verkligen, mittemot oss på andra sidan floden låg i alla fall en vacker gammal by; de vitlimmade stugorna med sina halmtäckta tak och gröna fönsterbågar och de obligatoriska solrosorna i de små trädgårdstäpporna, allt var som i den gamla goda tiden. Utom i ett avseende. Och därom berättade vår ciceron en gripande historia, som i all sin anspråkslösa enkelhet säger mera om livet och regimen i detta land än mången uppdiktad roman:

Fram till år 1932 var denna by bebodd av ukrainare liksom hela det område vi se framför oss. På våren detta år gick genom den västerländska pressen en notis av innehåll, att Moskva hade beslutat företa en omflyttning av olika befolkningsgrupper inom landet. Order om denna omflyttning hade troligen nått dessa våra närmaste grannar, ty vi kunde märka, att sedan dess en dyster stämning vilade över byn. Kvinnornas glada visor, den taktfasta dragspelslåten och fiolens melodiska drillar bröto ej längre kvällens tystnad. Danserna och lekarna hade upphört och byborna väntade i dyster resignation, att deras öde skulle fullbordas. Som emellertid tiden gick

och ingenting hände, måste hoppet att trots allt få stanna kvar ha bemäktigat sig dem, ty vi märkte, att de i mitten av juni började med förberedelserna till midsommarfirandet. Stugorna vitlimmades och pryddes med löv och färgrika dekorationer. Stora vassknippor hämtades från floden för att enligt gammal sed flätas in i halmtaken. På själva midsommardagen sågo vi dem klädda i sina helgdagsdräkter tåga till kyrkan. Klockorna ringde ej, de voro tysta sedan många år tillbaka, och gudstjänsterna måste hållas mycket tidigt om morgnarna, för att myndigheterna ej skulle få nys om dem. På kvällen tändes till och med S:t Johanneselden på samlingsplatsen, och ungdomarna roade sig enligt gammal sed med att hoppa över den. Dansen, musiken och sången pågick sedan ända till morgonen. Denna midsommarfest skulle bli deras sista glada dag.

Några dagar senare väcktes vi en morgon av gälla skrik från den ukrainska byn på bolsjeviksidan. Stora lastbilar, som upptogo hela bytorget, gåvo besked om att den omänskliga deportationens timme nu var inne. Hysteriska utbrott, gråt, skrik och ett förfärligt oväsen fyllde luften under hela dagen. Det var hjärtslitande att höra, hur dessa olyckliga människor krampaktigt klamrade sig fast vid de gamla hemmen.

Till vår stora förvåning blev det emellertid åter lugnt framemot kvällen. Visserligen stodo lastbilarna kvar, men ingen människa fanns i deras närhet. Vi spekulerade över vad som hade hänt. Hade möjligen en kontraorder från Moskva gett dem tillåtelse att stanna kvar? Men denna mellanakt varade gudnås ej länge. Efter två dagar vidtogo åter de hemska scenerna med stegrad intensitet, men nu ackompanjerades de av den skrällande musiken från tre militärorkestrar. Vi förstodo, att denna bullersamma musik hade till uppgift att överrösta de arma bybornas jämmer, så att den ej skulle höras över till oss.

Den kunde dock ej dölja den barbariska brutalitet, med vilken dessa stackars varelser huller om buller kastades upp på lastbilarna och fraktades bort från sina fäderneärvda hem. Den europeiska pressen nämnde flyktigt något om att de placerats ut i olika delar av Ryssland och Sibirien, men den som ej med egna ögon sett sådana scener, som dem vi här fingo bevittna, kan inte göra sig en föreställning om den verkliga innebörden av denna tragedi.

Några dagar efter ukrainarnas avfärd kommo uniformerade män med platta gröna mössor — en av de många olika GPU-uniformerna — och revo med ilsken energi ner den lilla vackra kyrkan med de gröna kupolerna. Nästa månad sågo vi de nya byinvånarna anlända. Ljushåriga, skäggiga ryska musjiker med små, egendomligt klädda kvinnor. Emellertid vantrivdes dessa synbarligen i de ukrainska vitlimmade stugorna, vana som de voro vid sin mörka isbá[1]). Trots den bördiga jorden och det milda klimatet försvunno de nämligen så småningom, den ena familjen efter den andra. Märkvärdigt nog tycktes de föredra de långa mörka vintrarna och sitt förutvarande torftiga liv. För närvarande bor där bara en enda familj av storryssar. Dessa ha order att underhålla hela byn som om den vore bebodd. De sätta blommor i trädgårdarna och underhålla stugorna, och vid leninfesten tända de ljus i alla fönster. Allt detta för att dölja för oss, att byn är obebodd.»

När han med dessa ord slutat sin berättelse, gjorde jag den reflexionen, att Potemkins berömda kulisser ännu inte spelat ut sin roll. »Nej,» instämde han, »de ha fortfarande bruk för dem.» Inte anade jag då, att jag själv skulle få bevittna ännu hemskare deportationer. Men det är en senare historia.

Efter denna synnerligen intressanta utflykt återvände

---

[1]) Isbá = rysk bondstuga.

vi på kvällen till Zaleszczyki, där en angenäm överraskning väntade oss, då Maria L. i egen hög person mötte oss med sin bil. Jag hade flera gånger gästat henne i den »Röda Bastionen» som låg väl skyddad i en djup dalsänka. Det var ytterligare en av dessa medeltida fästningar, vilka hade till uppgift att alltid vara redo att skydda landets gränser mot fienderna i öster. Sedan urminnes tider hade dessa barbarer gjort otaliga försök att över Polen falla in i Västeuropa för att slå ned kristendomens bålverk. Skall månne den nu levande generationen bli vittne till att deras tvåtusenåriga ansträngningar krönas med framgång?

Till förra världskriget hade min väninna med sina döttrar bott på själva slottet, men efter 1918 blev detta härjat och skövlat av inhemska rövarband. Som hon emellertid ansåg, att en restaurering inte lönade mödan, beslöt hon sig för att slå sig ned i en kavaljersbyggnad, som låg utanför det egentliga slottsområdet.

Under min förra vistelse hos min väninna hade jag bett att få bo i ett av slottsgemaken. Fastän alla tyckte, att detta var ett besynnerligt infall, fick jag ändå en liggplats iordningställd i ett hörn av stora riddarsalen. Inga fönster funnos kvar, knappast dörrar heller, men vi voro i juli månad, och litet svalare nattluft kunde inte skada. Var kväll som nattvakten med sin lykta visade mig vägen till mitt nattläger, varnade han mig för onda andar och berättade historier om spöken, som enligt hans fasta övertygelse skulle husera i slottet. Tyvärr fick jag dock ej uppleva några spännande äventyr. Däremot fick jag ofta besök av ugglor och andra nattfåglar, som höllo sina sammankomster i mitt improviserade sovrum.

I skydd av mörkret följde jag deras förehavanden och kunde med litet fantasi inbilla mig bevittna, hur Stefan Batorys vingprydda husarer smögo sig in i salen till nattliga överläggningar. Jag tyckte mig se Wisniowiec-

kis riddare med sina långa lansar fylla borggården för att med hetmanen i spetsen ta emot snedögda och plattnästa sändebud, turkar och tartarer, vilka skrudade i guldstickade kaftaner sträckte vapen, bönfallande om skonsamhet. En natt, då ett häftigt oväder med dunder och brak sönderslet molnen, trodde jag mig höra en strid utkämpas på borggården. Det lät som vapenbrak och musköters knall i omedelbar närhet av mitt provisoriska sovgemak. Kanske föresvävade mig i fantasien målningar med historiska motiv, reminiscenser från de flydda tider, då hjältar kämpade i handgemäng man mot man och ej som nu instuvade i pansarklädda vidunder.

Efter några härliga dagar hos min gästfria väninna återvände vi hem.

Det var den 26 augusti 1939.

FÖRSTA VARNINGEN

HEMKOMNA från vår utflykt funno vi alla uppskakade och oroade av alarmerande rykten om att kriget vore förestående, och vi blevo naturligtvis också indragna i de diskussioner, som överallt fördes med anledning av dessa rykten. Tidningarnas och radions uppgifter voro så förvirrade, att man inte hade någon säker ledning av dem vid bedömandet av situationen. Radion hade utsändning ända till kl. två på natten och gav de mest motsägande upplysningar. Hallåmannen tillkännagav t. ex. vid ett tillfälle, att polska regeringen av främmande makters sändebud erhållit löfte om bistånd till förhindrande av kriget. En timme senare dementerade han detta för att vid nästa utsändning giva uttryck åt nya fredsförhoppningar, vilka i sin tur avlöstes av beskedet, att kriget ej längre kunde undvikas.

Timme efter timme pågick denna kurragömmalek, och till slut blev spänningen så outhärdlig, att man tänkte: »Må vad som helst komma, bara man slipper denna pinande ovisshet». Vi behövde ej vänta länge. Den 28 augusti på morgonen, det vill säga 24 timmar tidigare än det officiella meddelandet förkunnades, utfärdades i köpingen Mlynow partiell mobiliseringsorder, vilken ett par timmar senare följdes av order om allmän mobilisering.

Allt som var underkastat militär rekvisition fördes till närmaste järnvägsstation för att där undergå sortering och befordrades sedan till olika uppsamlingsplatser i landet. Järnvägar, post, telegraf och telefon med all

deras personal ställdes omedelbart under militär kontroll; i och med detta blevo vi avskurna från yttervärlden, något som givetvis var mycket beklagligt, men som man endast hade att finna sig i.

Denna morgon följdes av fyrtioåtta timmars krigsförberedelser. Allt gick lugnt och utan missljud; entusiasmen var allmän. Regelbundet kl. sju varje morgon meddelade radion de senaste nyheterna, och naturligtvis försummade ingen detta spännande ögonblick. Den 1 september voro vi långt före den utsatta tiden samlade kring högtalaren för att ej gå miste om ett enda ord. Utsändningen började punktligt med följande meddelande: »Fienden har idag kl. fyra på morgonen bombarderat vår fästning....» Ett kort uppehåll, varefter en annan röst började upprepa dessa ord, vilkas innebörd i första ögonblicket icke gick upp för oss: »Giv akt! Giv akt! Överflygning».... och ett chiffer följde. Först efter några upprepade sådana avbrott förstodo vi meningen: en radiovarning till befolkningen i de trakter, där fienden hade överflugit gränsen, att man måste vara beredd på bombanfall.

Jag får nog säga, att kriget denna 1 september föreföll oss så avlägset — det rörde sig ju om motsatta sidan av landet, vid tysk-polska gränsen — att vi flera dagar levde i ett oresonligt hopp om att våra trakter skulle bli förskonade från krigets fasor. Först i veckan därpå, när även vi fingo påhälsning av de stora silvervita flygplanen, förstodo vi, att krigsskådeplatsen sträckte sig över hela landet. Nu begrepo vi, att det här ej var fråga endast om gränsområdet, utan att avsikten var att ockupera hela Polen. Man frågade sig, vad landets öde skulle bli? Man motsåg möjligheten att bli ställd inför samma situation som Tjeckoslovakien, men ingen här i denna del av Polen räknade ännu med att behöva lämna sitt hem.

Omkring den 10 september närmade sig den olyck-

liga skaran av flyktingar från Warszawa, Poznan, Katowice, Bydgoszcz, Lodz, Czenstochowa och många andra städer i västra Polen. Då vi nu bodde invid stora landsvägen, som från huvudstaden leder till rumänska gränsen, d. v. s. just till de trakter, där vi hade vistats intill ett par dagar före krigsutbrottet, befunno vi oss i dessa flyktingars väg. Det var oerhört sorgligt att se denna folkvandring med massor av skräckslagna människor hopkörda i åkdon av alla slag. Många av dem — alltför uttröttade för att orka fortsätta den ansträngande flykten — sökte efter ett lämpligt rastställe, där de skulle kunna vila ut och kanske få sova några timmar. Deras förvirrade uttryck och tragiska utseende voro i sanning beklagansvärda.

Därmed blev detta fridfulla hem förvandlat till en bullersam gästgivargård. Fast i blygsam skala var man ändå lycklig att kunna ge sitt bidrag till hjälp åt dessa stackare, som strömmade till från alla håll och kanter. På vår gård körde en massa fordon upp fulla med kvinnor, barn och åldringar — stora bilar och små utslitna fordhoppor, hästdroskor, gamla kalescher, höga jaktvagnar, bondkärror och höskrindor m. m., för att inte tala om de arma fotgängare som med stirrande blick och förbi av trötthet knackade på vår dörr. Alla voro de uthungrade, utmattade, totalt nedbrutna och föllo snart i en halvvaken dvala. Vad kunde vi väl göra för alla dessa stackars utpinade människor, som i ett slag förlorat allt: fädernegård och arvedelar, tak över huvudet, kläder och lösöre, för att ej tala om alla utkomstmöjligheter! Min dotter gjorde så mycket hon kunde. Alla stora grytor, som funnos, plockades nu fram och ställdes på spisen; från morgon till kväll kokades, stektes och bakades, så långt huset förmådde. Bakugnen hölls ständigt varm; flera gånger om dagen bakades så mycket den kunde rymma. Vi slaktade kalvar, grisar och fjäderfä; alla höns, kalkoner, ankor och gäss fingo

släppa livet till och hamnade i grytan. Allt vad gården hade av ätbart offrades för att i möjligaste mån stilla hungern hos dessa utsvultna stackare.

Madrasser täckte golven i hela huset. Till och med i badrummen sovo kvinnor och barn. Männen fingo sträcka ut sina mörbultade lemmar i stall och garage, i bilar och kärror, på logar och höskullar. Efter att ha återhämtat en smula krafter fortsatte flyktingarna den långa färden mot okända öden i främmande land. Bland dem funnos även sådana, som sökte behärska sin rädsla och ångest, beslutna att om möjligt återvända till de övergivna hemmen. Andra ville stanna i byar och småstäder för att där söka en tillflykt till krigets slut, vilket alla då tänkte sig vara nära förestående.

Jag skall aldrig glömma dessa förskrämda varelser, som även på så stort avstånd från krigsskådeplatsen kände sig ständigt jagade som villebråd, förföljda av en fruktansvärd fiende. Männen samlades kring högtalaren, ivrigt diskuterande de knapphändiga nyheter, som huvudstadens radio ännu kunde sända ut. Ett ständigt återkommande diskussionsämne var Warszawas borgmästares tillkännagivna beslut att förklara huvudstaden befäst och beredd att försvara sig till sista man. Onödig blodsutgjutelse, sade somliga — ett ofrånkomligt bevis på hjältemod efter det obegripliga nederlaget, menade andra. Jag vill icke fördölja, att de senare voro i stor majoritet.

Under politiska diskussioner tar man ofta sin egen önskan för verklighet och invaggar sig i oresonliga förhoppningar om att världens mäktige måste komma till samma slutsatser och avgöranden, med vilka man när sin egen inbillning. Hänförda, överspända entusiaster som många voro, vägrade de tro, att alla de senare årens givna löften bara voro tomma ord. De ville gärna vara förståndsmässiga och tyckte sig ha en fullt klar syn på utvecklingen, när de redan nu, på de ännu ry-

kande ruinerna, drömde om landets återuppståndelse. Det var en stor lycka för dem, att den kalla verkligheten, den katastrofala sanningen ännu hölls dem fördold.

Det var hjärtslitande att se, hur det bistra nuet var dag kom med allt flera droppar av en frätande syra, som framkallade allt djupare sår på den ännu kärnfriska kroppen.

Kvinnorna, alltid mera praktiska och intuitivt klarsynta än männen, sågo nyktrare på de aktuella problemen. Deras förnämsta omsorg gällde barnen, vilket var ett utslag icke blott av moderlig ömhet utan även av insikten om att dessa voro den enda grund, på vilken en förnyelse av nationens livskraft kunde byggas, för en framtid, kanske avlägsen, men säkerligen bättre än deras egen tid.

Den som i detta land steg för steg följt den katastrofala omstörtningen, har ej kunnat undgå att iakttaga den mäktiga kraft och det starka mod detta folks orubbliga tro ingivit dem. Hur många gånger har jag ej hört människor av olika samhällsklasser med varm och innerlig känsla upprepa, att allt de tvingats genomgå skett enligt försynens vilja och till deras eget bästa. Det är denna djupa tro, som alltjämt stödjer dem i deras nu rotlösa nationella liv.

Många av de flyktingar, som för en kort stund uppehöllo sig hos oss, drömde om att få slå sig ned i denna östliga del av landet som lantbrukare, lärare, handlande eller vad de nu kunde ha för andra möjligheter. Ej långt från oss låg staden Krzemieniec, numera obetydlig men i besittning av gamla kulturella anor. Där hade i gamla tider en polsk mecenat, greve Tadeusz Czacki, låtit bygga ett stort lyceum. Han donerade 50.000 tunnland jord till underhåll av denna institution, som upplevde ärorika dagar, då lärda män från västra Europa gästade lyceet och detta bland sina elever räk-

nade många, som sedermera blevo bemärkta män i landet. Bortglömt och förfallet under tsardömets tider, iståndsattes det av polska regeringen, som återlämnade de konfiskerade jordagodsen och där inrättade en lantbrukshögskola. En del professorer och andra lärare, som nu måst lämna sina befattningar i andra delar av landet, hoppades här få återtaga sin kulturella verksamhet och omkring sig samla både förutvarande och nya elever. Men även föräldrar, bekymrade för sina barns framtid, liksom många andra av de hemlösa, längtade till denna stad, där de hoppades kunna finna en dräglig tillvaro.

Själva voro vi så strängt upptagna med att trösta, uppmuntra och hjälpa hela denna ström av flyktingar, som drog förbi oss, att vi inte ägnade en tanke åt vad framtiden kunde bära i sitt sköte för vår egen del. Vi beklagade dessa stackars hemlösa utan någon förnimmelse av att deras öde i varje ögonblick kunde bli även vårt.

DET VAR den 17 september. Vädret var alltjämt strålande. Inte ett moln på en ständig blå himmel. Hösten, som i denna del av Europa ofta kunde vara omväxlande och nyckfull, uppenbarade sig detta år 1939 torr, varm och strålande vacker. Ingen morgondimma beslöjade horisonten, och på kvällen efter solnedgången förblev luften ljum, klar och genomskinlig. Alla bådo till Gud om regn, men det kom inget. Man skulle kunna tro, att försynen inte intresserade sig för det som försiggick på jorden. Fiendens krigsoperationer blevo på grund av den torra väderleken lättare att genomföra.

Skogen, som omgav vår gård, hade emellertid iklätt sig sin mångfärgade höstskrud. Lönnar och bokar skiftade i starka färger, från mörkrött till brandgult. Ekarna började också ändra utseende, deras saftigt gröna lövverk övergick i gyllene toner, och deras toppar höjde sig som guldkronor över de mindre träden. Endast granarna som kantade vägen förblevo sig lika, och deras spetsiga grenverk gav ett grönt skimmer åt denna oförgätliga tavla. På den sluttande ängen framför verandan till min studio stodo några gamla knotiga tallar. De voro ensamma och kunde sträcka ut sina grenar åt alla håll. Nu hade också deras barr ändrat färg och utseende; de yttre grenarna glänste rödgula i solnedgången. Där jag stod inför denna rofyllda tavla, så storartad i sin naturliga prakt, måste jag ställa mig frågan: Hur kunna människorna, när naturen är så underbart skön, finna på att riva ner och fördärva Guds verk!

Motorbullret från de högt över oss flygande silvervita planen drog ofta våra blickar mot skyn, men som vi just ej utgjorde något mål av betydenhet, brydde de sig ej om att taga notis om oss. Vi som ej upplevat luftkriget, betraktade dem med mer nyfikenhet än rädsla. De imponerade mer än de skrämde. Vi voro för övrigt från morgon till kväll så upptagna av hushållsbekymmer och andra viktiga omsorger för våra många flyktingar, att allt annat fick träda åt sidan. Men de av våra gäster, som kommo direkt från de bombhärjade trakterna, skälvde vid surret från varje nytt flygplan. Barnen började gråta, och mödrarna försökte lugna sina småttingar med att det här ej var samma dödsfåglar, som hade huserat där borta, men själva darrade de arma kvinnorna i hela kroppen och voro färdiga att omedelbart skynda vidare på sin flykt.

Vid middagtiden kom en flåsande stallpojke från M. och stammade andfådd fram en hälsning från herr Bogusz, att bolsjevikerna hade överskridit gränsen; han bad oss nu om ett råd, då han själv inte visste, vad han skulle göra. Vi befunno oss på knappa 40 kilometers avstånd från sovjetgränsen, där rövarband — d. v. s. rysk gränsbevakning — tidigare ofta företagit strövtåg in i Polen för att röva och plundra i de närmaste byarna. Nu var emellertid gränsen starkt bevakad av KOP, den polska gränsbevakningskåren, och de förr vanliga plundringstågen hade på senare tiden nästan upphört, men befolkningen var det oaktat ständigt på sin vakt. Vana vid att dylika oroande rykten utspredos i trakten, det ena osannolikare än det andra, trodde vi att det också nu var fråga om ett sådant falskt alarm. »Säg herr Bogusz», svarade jag, »att han inte ska låta skrämma sig av alla dessa rykten, som flyger omkring bland upphetsade människor!» Och jag tillade: »Vi tror inte på det där.»

Samma kväll körde dock den stackars herr Bogusz upp

på gården med sin unga fru och ett fem månaders barn. Ytterst orolig för vad som kunde hända hade han beslutat fly mot okända öden. Jag skall aldrig glömma hur han i sin förvirring bad mig hjälpa sig att erhålla svenskt medborgerskap. »Ja, naturligtvis ska jag göra det», svarade jag. I detta förtvivlans ögonblick hade jag ej hjärta att förklara för honom, hur omöjlig hans begäran var. Nu när jag sitter och skriver dessa rader i en lugn och fridfull omgivning, griper mig en känsla av hjälplös sorg vid tanken på att den arme Bogusz en vecka senare råkade i bolsjevikernas klor. Sedan dess har intet hörts från honom och ingen vet, var han finns eller om han överhuvudtaget ännu lever. Den tvärsäkerhet, med vilken jag hade avgivit mitt svar till herr Bogusz, torde omellertid för ögonblicket ha gjort honom gott, och min hållning verkade i varje fall lugnande på omgivningen.

Under återstoden av denna dystra dag hände ingenting ovanligt. Man var så upptagen med att sköta och lindra plågor, att man snart hunnit glömma förmiddagens episod om bolsjevikerna. Utan en aning om den katastrof som förestod, gick jag klockan sju på kvällen som vanligt för att ställa in radion och lyssna på dagsnyheterna. Alla, både husfolk och gäster, voro redan samlade i lilla förmaket, som nu mera liknade ett överfyllt nattläger än ett sällskapsrum, och där man fick kryssa sig fram mellan madrasser och kuddar på golvet. Hallåmannen föreföll orolig; först hördes bara några otydliga viskningar, så harklade han sig flera gånger som om något hade fastnat i halsen — tydligen hade han svårt för att komma i gång. Det dröjde så länge, innan han kunde få fram något begripligt, att de närvarande började stirra på varandra i fruktan och oro för vad de skulle få höra. Alla föreställde vi oss ungefär vad som helst, utom just det som i nästa ögonblick skulle fylla oss med bestörtning. Äntligen yttrade hallåmannen nå-

got med svag stämma och meddelade med sorg, att sovjetarmén på flera ställen hade överskridit östra gränsen. — Längre fram erforo vi, att polska gränskåren fått mottaga förfalskade telegram med order från generalstaben att låta sovjettrupperna obehindrat passera. På de platser, där dessa förfalskade telegram ej hade nått befälet, pågingo gränsstrider en längre tid.

Det är omöjligt att beskriva den modlöshet, smärta och förtvivlan som grep oss alla. Jag som kanske hittills varit den lugnaste kände nu mitt mod vackla och sjönk alldeles tillintetgjord ned på en madrass invid högtalaren för att med alla närvarande instämma i den enda lugnande bön: Ske Din vilja såsom i himmelen, så ock på jorden. Allt jag hade upplevat 23 år tidigare, då jag i den angränsande, kort därefter med Sovjetryssland införlivade provinsen Podolien bevittnade bolsjevikernas första illdåd, gled nu fram för min inre syn. Dzwonicha, Winnica, Kiev och andra olycksplatser uppenbarade sig åter som i en mardröm. Skulle nu allt det upprepas på nytt? Skulle jag omigen få se dessa vilda horder misshandla kvinnor och barn? Återigen uppleva samma mordbränder och se ruiner runt omkring mig....

Från denna stund tog vårt liv en helt annan vändning. Alla våra planer, alla föresatser och beslut voro omintetgjorda. Utan att spilla ord härpå förstodo vi, att vår ödestimma var slagen, att vi nu måste lämna hem och härd. Nu skulle det bli också vårt öde att som flyktingar draga ut på vägarna för att färdas... Vart? Ingen kunde svara på denna fråga. Vi måste sälla oss till emigrantskaran, förena oss med dess rotlösa människospillror, som släpade sig fram längs vägarna planlöst och utan mål, irrande, vilsekomna....

De, som kommit till oss från landets västra delar, hade i våra trakter intill denna dag kunnat färdas utan att bli antastade eller överfallna. Men nu, vad väntade

oss nu? All trygghet till liv och egendom var försvunnen.

Ett nytt och oväntat bekymmer upptog oss alla: att packa in, gömma undan och att rusta sig för resan. Jag, som endast var sommargäst, behövde bara säga farväl till några tavlor och föga värdefulla småsaker. Men för min dotter och hennes man var det ett svårt prövningens ögonblick, då de skulle överge — kanske för alltid — hem och härd med alla minnen. Jag, som tidigare genomgått detsamma och sedan ej kunnat förmå mig att skapa mig ett nytt hem, förstod det kanske bättre än någon annan. Tanken att dessa vilddjur redan i morgon skulle kunna storma in i det kära gamla hemmet för att skövla och plundra var svår att uthärda. Jag kunde så väl föreställa mig den sadistiska förstörelselusta, med vilken de skulle förinta allt, men vad vi senare fingo se och uppleva överträffade vida vad vi i våra vildaste fantasier kunnat drömma om.

Vemodiga blickar smekte allt man var tvungen att lämna kvar; till och med våra hundar tycktes instinktivt förstå, att hemmet nu upplöstes och följde oroliga med oss från rum till rum. Och de arma hästarna — vilka öden skulle väl de gå till mötes? Visserligen anbefallde min dotter sin kusk att ta dem hem till sig, men vem visste hur länge han själv och hans familj skulle få bli kvar i sitt hem! Alla tjänarna voro ju från trakten och skulle väl kunna återvända till sina egna stugor, men mer än osäkert var om de skulle bli lämnade i fred. I själva verket blevo längre fram både bönder och lantarbetare mångenstädes misshandlade, gripna och bortförda till Sibirien. Vårt tjänstefolk insåg emellertid det nödvändiga i vår avfärd och med tårar i ögonen hjälpte de oss med förberedelserna. De levde nog i den lyckliga tron, att husbondfolkets frånvaro inte skulle bli så långvarig och att efter krigets slut allt åter skulle bli som förut. Jag ville ej beröva dem denna illu-

SLOTTET »RÖDA BORGEN», DÄR FÖRFATTARINNAN GÄSTADE PRINSESSAN LUBOMIRSKA.

DET PRESSKORT, JAG VISADE GPU-MÄNNEN VID DEMARKATIONSLINJEN MELLAN SOVJETUNIONEN OCH TYSKLAND I STÄLLET FÖR MITT SVENSKA PASS.

Le Redacteur en Chef
de
STOCKHOLMS DAGBLAD
Stockholm, Suède,

déclare que

Mme LETTA DE RUDNICKA-JAROSZYNSKA

correspondant de Stockholms Dagblad, est autorisé à envoyer au susdit journal des articles, lettres et télegrammes, et il prie de vouloir bien donner à MADAME L. R. JAROSZYNSK toute l'assistance, dont ~~il~~ (elle) aura besoin pour son travail.

Stockholm le 25/5 1929

POLSK BONDSTUGA.

BONDGUMMOR I UKRAINA.

sion, och när de frågade om tiden för vår återkomst, svarade jag tvärsäkert att till 1943 skulle allt bli lugnt igen och var och en inta sin gamla plats. Jag byggde mitt svar på en profetia, som länge cirkulerat i landet med förutsägelser om vad som hände efter 1914 och till sist om hur allt skulle komma i ordning igen år 1943. I denna profetia heter det bland annat: »När björnen vaknar av kanondundret i väster, skall han lunka in i ett bördigt land, där han får äta sig mätt. Uppmuntrad av denna tillfälliga framgång kommer han att styra sina steg mot norr, men där bränner han ramarna och vänder snopen hem igen.»

Hade vi haft förstånd att lämna hemmet redan samma dag sovjetarmén överskred polska gränsen, skulle vi troligen hunnit fram till Zaleszczyki och omedelbart därefter befunnit oss i Rumänien. Men ödet hade annorlunda bestämt. Många omständigheter höllo oss kvar timme efter timme. Övertygade om att det var ett avsked för alltid, hade mina barn svårt att skiljas från allt de måste lämna, och dessutom var ju huset fullt av flyktingar, som av olika skäl ej omedelbart kunde draga vidare. De borde väl ej heller ha så mycket att befara om de stannade. Som totalt utblottade och hemlösa voro de ju inga »bursjujer», deras belägenhet påminde troligen mera om de förhållanden, som kunde vänta dem i sovjetriket. Det hindrade emellertid ej att de överhopade oss med frågor om allt möjligt. Även bönder från trakten kommo och bådo om råd för den närmaste tiden. Hur svårt det än var att ge svar på allt, ville man ju ändå inte svika deras förtroende med att bagatellisera faran. Det var helt enkelt hjärtslitande.

En svårlöst fråga var att avgöra, vad man skulle taga med sig och vad man skulle lämna kvar. Naturligtvis »bara det nödvändigaste». Men vad är det nödvändigaste i ett sådant fall? Här gällde det nu att brått störta sig ut i det okända. Borde man då försöka få

med sig värdefullare saker, såsom silver och annat dylikt, eller skulle man inskränka sig till det för ögonblickets behov oundgängligaste — i båda fallen kunde man bli berövad allt; vare sig man tog med sina ägodelar eller lämnade dem hemma, voro möjligheterna att bli av med dem lika stora. Att ej tala om alla små kära minnen, som man nu i en hast fick oerhört svårt att skiljas från, saker som man kanske på länge ej ens lagt märke till, men som plötsligt gjorde sig påminta som gamla intima vänner. Biblioteket, fullt med kära förtrogna, kanske de bästa man haft i livet, allt som ingår i begreppet hem och omfattar alla de föremål, vilka år igenom i sorg och glädje varit ens trogna följeslagare.

Men för att återgå till mera praktiska spörsmål, funno vi oss ställda inför en oväntad svårighet: vi hade med varm hand skänkt bort så mycket bensin åt alla flyktingar, som med bil ville fortsätta till — som de trodde — lugnare trakter, att det nu ej fanns något kvar åt oss själva. Efter långa överläggningar bestämde vi oss för att anträda vår färd i en höskrinda, där vi kunde gömma några små resväskor övertäckta med hö och halm. Hästarnas fodersäckar fingo tjänstgöra som vagnsdynor, och själva ämnade vi klä oss som bondfolk, annan utväg fanns ej. Min dotter gladde sig åt att på detta sätt kunna rädda åtminstone ett par av sina hästar, tyvärr dock ej av de dyrbarare, som ej skulle ha orkat med den tunga vagnen.

Vår avresa bestämdes till natten den 18 september — jämt tjugofyra timmar för sent, som vi snart skulle få erfara.... Tidsförlusten med det gripande avskedstagandet och de sista förmaningarna till tjänstefolket och till alla dem av vår omgivning, som skulle stanna kvar, försenade ytterligare avfärden. Tolvslaget på natten hade längesedan förklingat, då min dotter slutligen

klättrade upp på kuskbocken och fattade tömmarna. I detta ögonblick drev mig en oemotståndlig impuls att rusa in i köket, där en mängd gråtande människor voro församlade, och ropa till dem: »Förtvivla inte! Och glöm inte, att om fyra år råkas vi alla här igen!»

PÅ DEN MÖRKA skogsvägen kunde man knappast urskilja hästarnas spetsade öron och intet ljud hördes utom hovarnas rytmiska tramp mot den hårda vägbanan. Vi samtalade ej, vi förstodo varandras tystlåtenhet och ville ej störa varandras tankar. Mitt hjärta sved, då jag tänkte på de unga, som nu nödgats lämna hem och härd. Min dotter kände vägen och hästarna gingo lugnt, vana som de voro vid hennes tömgrepp. Jag satt bredvid henne, min måg bakom oss. Då jag ibland vände mig om, såg jag glöden från hans cigarrett hoppa upp och ner i mörkret, följande den ofjädrade skrindans skakningar på den ojämna vägen. Våra grannar hade ofta gruvat sig för att sent på kvällen åka genom skogen. Vi för vår del kände oss mera hemma bland ekar och bokar än ute på öppna fältet. Vägens gropar och upphöjningar voro oss välbekanta och vi togo det lugnt, när grenar och kvistar svepte oss över ansiktet i förbifarten. Väl ute ur skogen hade vi framför oss den vida stäpphorisonten. Över oss välvde sig en djupt blå himmel, som i väster började skimra i purpur och rött, förebådande ännu en vacker och solig dag. Klockan var närmare fyra på morgonen.

Min dotter, som kände alla avtagsvägar i hela trakten, vek nu in på en av dessa för att undvika stora landsvägen, som troligen var fylld av flyktingar och kanske till och med redan av inkräktarnas skaror. Denna sista morgon i det storslagna landskapet skall aldrig gå ur mitt minne. Allteftersom himlen ljusnade och natten

långsamt vek för den annalkande gryningen, började stäppen vakna till liv och skruda sig i den underbaraste färgskala. I fjärran vid horisonten uppsteg en lilafärgad dimma, som närmare oss övergick i stäppvegetationens gröna färg. Fågelkvitter fyllde hela nejden. Alltid har jag älskat stäpplandets varma kolorit, men sällan har jag sett en mera grandios färgsymfoni än den landskapet erbjöd denna oförgätliga morgon. Innan solen värdigades uppenbara sig över horisonten, förebådade den stora himlakroppen sin ankomst genom gigantiska strålknippen, som fyllde hela firmamentet. Långsamt höjde sig sedan det blodröda klotet i majestätisk prakt. Färgen övergick i guld, och när solen till sist besegrat morgondimman, log den varmt och milt emot oss, som ville den säga: »Förtvivla ej, jag är här för att värma edra hjärtan.» En känsla av hopp bemäktigade sig oss alla. Vi började samspråka, mest om obetydligheter, liksom ville ingen nu röra vid de ömma punkterna i sargade hjärtan.

Så var dagen inne, landskapet fick själ, naturen hade vaknat till liv. Från de spridda små stugorna ute på fältet steg här och var en blå rök rakt upp mot himlen. Deras inbyggare visste ej än vad som hänt i närmaste grannskap; de gjorde sig redo att som vanligt gå till sitt dagliga arbete vid plog och harv, med sådd och skörd eller skötsel av hem och kreatur.

Massor av sädesskylar ute på åkrarna visade hur bördigt detta land är. Herdar, åtföljda av sina trogna ulliga vallhundar, drogo med hela hjordar nötkreatur, får och svin bort till avlägsna betesmarker. Kvinnorna i sina färgrika hemvävda nationaldräkter hanterade med brio sina brunnssvänglar, ett pittoreskt motiv, som ofta lockat mig att ställa upp mitt målarstaffli. Skulle jag nu verkligen se dem för sista gången, dessa vitstrukna små stugor med väldiga halmtak och omgivna av alla slags blomster, framför allt den oundvikliga solrosen med sina

gula blomstjärnor, i mitten fyllda av oljerika mandelsmakande frön. Och pumpornas slingrande rankor, vilkas stora gulröda frukter blänka fram bland allt det gröna långt ute på fältet, de muntra skarorna av barfotade ungar i bjärta kläder och med ljusa lockar....

Västerländska turister ha ofta med ömkan sett på dessa östeuropeiska bönder och beklagat de små barfotalassar, som få äta grovt och ojäst bröd, och kvinnorna, som få arbeta på fälten hårt som män. Turisten, som ilar förbi i sin bekväma bil, vet ej hur mycket lyckligare denna allmoge är än dess ståndsbröder i de industrialiserade delar av världen, där jordens brukare äro kuggar i det internationella spekulationsmaskineriet, beroende av hausse och baisse på spannmålsbörsen och av mellanhändernas förvärvsbegär. Med vemod betraktade vi denna lantliga idyll — enkla, belåtna människor, nöjda med sin lott, men som snart nog skulle få erfara vilka olyckor som väntade dem.

Så gjorde vi halt vid en skuggig gammal lind, ett av dessa stora ensamma träd, som växa här och där på slätten och breda ut sina grenar till den vägfarandes vederkvickelse. Matkorgen plockades fram och man var mer än glad att få en kopp varmt kaffe med färskt bröd och smör, läckerheter vilka vi snart skulle få betrakta som hörande till det förgångna. Naturligtvis fingo också hästarna sin ordentliga ranson hö och havre. Ännu så länge var allt omkring oss så lugnt och fridfullt, att ingenting påminde oss om att vi voro stadda på flykt från hemmet.

Efter ytterligare flera timmars färd voro vi framme vid stora landsvägen, som ej längre kunde undvikas. Nu hade det ögonblick kommit, då vi måste bestämma riktningen för vår fortsatta färd. Åt ena hållet hade vi städerna Rowno, Bialystok och långt i fjärran de baltiska länderna, åt det andra Krzemieniec, Wisznowiec, Tarnopol, Zaleszczyki och Rumänien. Vilkendera riktningen

vi än valde, måste vi passera en flod och det kunde vi göra endast på den stora, strategiskt viktiga landsvägen, då ingen av de andra vägarna var försedd med broar över de båda floderna. Min måg och jag själv närde ett oresonligt hopp om att ännu hinna fram till Rumänien, min dotter däremot föreslog det litauiska Wilna. Efter en kort stunds överläggning bestämde vi oss för Rumänien. Vi hunno visserligen aldrig dit, men om vi valt den motsatta riktningen — norrut — så hade vi snart befunnit oss i skottlinjen mellan polska gränskåren och sovjetarmén, där många civila fingo sätta livet till, efter vad vi senare hörde.

Efter knappa tjugo kilometer upptäckte vi framför oss ett dammoln, som på närmare håll visade sig härröra från en stor skara människor på vägen. Snart kunde vi konstatera, att det var soldater vi hade framför oss. Men av vilket slag? Vänner eller fiender, polska eller ryska, det var frågan. Här kunde man vänta sig vad som helst. Vi behövde ej länge sväva i ovisshet; efter en kort stund stod det klart för oss, att det var fientliga styrkor som befunno sig på blott några hundra meters avstånd. Vår första impuls var givetvis att vända om, men till vår bestörtning upptäckte vi då, att vi hade fientliga trupper också bakom oss. Vi voro alltså så att säga inringade, och här fanns ingenting annat att göra än att finna sig i situationen och hoppas på Guds barmhärtighet.

Klockan var nu mellan åtta och nio på morgonen. Från mindre bivägar anlände små grupper av lantfolk på väg till köpingen, som låg några kilometer framför oss. De hade sina kärror fullastade med lantbruksprodukter, som skulle säljas på torget, och blevo nu lika överraskade som vi över det oväntade sällskapet. Trupper både framför och bakom oss med kanoner, tanks, tross och lastbilar. Man såg varken början eller slut på denna beväpnade människoskara. Vi makade oss alla

åt sidan av vägen och väntade i vart ögonblick att bli antastade och misshandlade, men inget sådant hände denna dag, märkvärdigt nog.

Här kan det kanske vara på sin plats med några ord om den »starka och okuvliga röda armén», som marscherade in i Polen för att »befria sina bröder ur den blodtörstiga överklassens klor». För oss tedde sig dessa dåligt klädda, omodernt utrustade soldathopar föga imponerande, och andra ögonvittnen till den ryska inmarschen i Polen ha gjort samma iakttagelser. Liksom senare i Finland skickade tydligtvis bolsjevikerna till en början fram nära nog uteslutande förband sammanplockade och organiserade i största hast, dåligt utrustade och ännu sämre klädda. Man ville tydligen inte förråda sin verkliga styrka, ty den röda armén har ju senare visat sig äga icke endast en fantastisk numerär styrka utan även stridsduglighet och uthållighet, som nära nog gränsar till det otroliga. Även beväpningen och utrustningen i övrigt har — som det senare visat sig — varit på toppen och fullt jämförligt med vad andra stormaktsarméer haft att visa fram. Men det, som makthavarna i Moskva här skickat fram, var sannerligen inga elitförband. Vad vi nu sågo var en samling utmärglade soldater, som aldrig tycktes ha fått äta sig riktigt mätta. Surmulet, slött och ointresserade stirra de framför sig. Det var direkt obehagligt att betrakta dessa mänskliga vrak, som alla föreföllo att vara obekanta med ett soligt leende. Hunger och vanvård hade satt sin stämpel på dem, hela deras väsen präglades av nöd och försakelse. Så ofattbart det än kan förefalla, verkade det nästan, som om de voro mera rädda för oss än vi för dem.

Den som känt Ryssland före världskriget påminner sig utan tvivel de präktiga höga stövlar, som buros både av soldater och civila. Här såg man inte ett enda par stövlar. Kängor av alla slag, bruna, gula, svarta, knäpp-

ta, snörda eller helt enkelt hopbundna med segelgarn, utgjorde fotbeklädnaden — en ung man ståtade till och med med ett par spruckna lackskor. Dessa miserabla »marschskor» verkade att vara köpta i någon lumpbod. På huvudet buro somliga spetsiga mössor av grå vadmal, andra den vanliga ryska skärmmössan eller den lilla båtformiga franska militärmössan — detta ej efter rang eller truppförband utan tydligen alldeles som det föll sig. Uniformskapporna skulle väl vara av samma slag som på sin tid användes i kejserliga ryska armén, men de vi sågo voro klumpiga och illa sydda, med sneda kragar och olika långa ärmar, och uppenbarligen voro de utdelade utan hänsyn till om de passade bäraren eller ej. Den fordom brukliga livremmen av präktigt läder var för det mesta ersatt av ett simpelt tygbälte. Och när solen började värma upp luften och soldaterna knäppte upp den långa tunga kappan, upptäckte vi, att de under den i regel ej buro någon uniform utan blott simpla grå byxor av civilt snitt och en smutsig, ofta lappad kulört skjorta.

Vi som fruktat att bli anfallna av morska män med skramlande sablar och tunga revolvrar, blevo minst sagt konfunderade. Under flera timmar togo de ingen som helst notis om oss. På deras miner verkade det, som om de tänkte: »Låter ni bara oss vara i fred, så ger vi tusan i er.»

Först vid middagstiden, under ett av de många uppehållen för reparation av de ynkliga fordonen, steg en av deras »kommandirer» fram till oss — alla befälspersoner kallas *kommandir;* gradbeteckningen utgöres av röda plåtstjärnor på krage, ärmar eller bröst, men uniformskappans utseende och kvalitet är enahanda, och alla titulera varandra helt enkelt *tovaristj,* kamrat.

Han frågade, vart vi skulle resa. »Till Krzemieniec», svarade min måg, — en stad som låg på ett par mils avstånd. När »kommandiren» fick syn på vår matkorg,

frågade han: »Vad har ni där?» Korgen öppnades och hans ögon blixtrade till, när han fick se thermosflaskan, som han dock synbarligen inte vågade vidröra. »Ett vapen?» undrade han. Min måg svarade nej, öppnade flaskan, hällde varmt kaffe i ett glas och bjöd mannen, som emellertid misstänksamt mönstrade oss och vägrade att ta emot. I förbigående vill jag nämna, att jag aldrig under hela den tid jag nödgades vistas bland dem, såg någon sovjetmilitär förtära något, som landets befolkning bjöd på. Om det berodde på att de fått befallning från högre ort att iakttaga denna försiktighet eller de gjorde det av egen drift vet jag ej, men tydligen bottnade det i misstänksamhet och fruktan för att bli förgiftade.

Då min måg nu drack ur kaffet, som kommandiren hade vägrat ta emot, frågade denne: »Vad kallar ni det där, som ni dricker?» Tydligen hade han aldrig känt doften av kaffe, fastän bolsjevikpropagandan skrutit med att man anlagt kaffeplantager och att befolkningen fråssade i kaffe. En vanlig cigarrett, som bjöds honom, föreföll honom också misstänkt; han nekade nämligen att ta emot den och förklarade, att tobak rullad i tidningspapper smakade mycket bättre och var mindre »borgerlig». För mig själv gjorde jag då den reflexionen, att sovjettidningarna alltså dock kunde komma till någon nytta. Visserligen var det inte den avsedda, men det var ju ändå alltid något. Efter våra papper frågade han ej; troligen kände han på sig att vi förstodo, att han i alla fall ej skulle kunna läsa dem. Men vår matkorg intresserade honom fortfarande; han undersökte både kniv, gaffel och sked, och kopparna och faten av aluminium gjorde stort intryck på honom. Till sist frågade han: »Vad ska ni med allt det där till? För att äta behöver man väl bara sina tio fingrar.» Likväl kunde han ej hålla tillbaka en nyfiken fråga, var man fick så-

dant där ifrån. »Å, det kan man köpa i butikerna i vilken småstad som helst hos oss», svarade min måg.

För att leda in samtalet på en annan bog frågade ryssen därefter, varifrån vi kommo. Min måg gav besked och jag tillade: »Och var kommer ni ifrån?»

— Vi kommer från kolhozerna i Kijevska Oblastj.

— Jaså, hör ni inte till garnisonen i någon stad?

— Nej, vi tillhör de trupper, som ska försvara landet mot gränsfiender. Kasernerna i de stora städerna är reserverade för GPU-trupperna, som har till uppgift att försvara oss mot fienderna inom och utom landet.

Sannolikt ängslig för att ha sagt för mycket, vände han oss ryggen och gick bort till sina kamrater utan att säga ett ord vidare. Man höll på med middagsbestyren. Vilka ynkliga fältkök! Plåten hade fått massor av bucklor, hjulen vinglade hit och dit, och kittlarna läckte. Man kunde nästan tro att dessa kokvagnar hade varit med redan på återtåget från Galizien tjugofem år tidigare.

Längs vägen stodo långa rader av skrindor, på vilka huller om buller lastats sadlar, lådor, diverse vapen — däribland bajonetter av olika längd och konstruktion — allt i ett jämmerligt tillstånd. Som de stackars magra hästarnas seldon voro av samma usla beskaffenhet som allt annat, fick karavanen oupphörligt göra halt, vilket skedde under ett förfärligt oväsen på alla håll, för att en Ivan eller en Pjotr skulle kunna provisoriskt lappa ihop eländet med vad han i hast kunde komma över. De tycktes vara så vana vid detta sätt att färdas, att det inte generade dem nämnvärt. Längre fram kommo även pansarvagnar och kanoner skramlande och stannade även de då och då för att få ett eller annat fel avhjälpt.

Något större proviantförråd hade man tydligen inte med sig; litet emellanåt gjorde soldaterna små avstickare till närbelägna bondgårdar och försågo sig där med vad de kunde få. Vi sågo dem komma tillbaka till fältköken

med grisar, höns och andra läckerheter de kanske aldrig sett förr. Nu skulle de bestå sig ett riktigt »borgerligt» kalas. Någon glädje eller munterhet visade de emellertid ej, här ljödo inga glada skratt, här klingade inga muntra visor; det låg något obeskrivligt trist över alla dessa »befriare».

Under en rast berättade oss en bonde, att han hade haft en ung kviga, bröder emellan värd fyrtio zloty. När en soldat frågat om priset på den, hade bonden begärt det dubbla, åttio zloty. Soldaten betalade utan vidare, och när han fått djuret ut på vägen, vände han sig om och sade: »Vet du vad jag skulle fått betala hemma hos oss? Minst åttahundra rubel...»

Så gick det till under de första veckorna, då ryssarna hade pengar på fickan, t. o. m. förvandlade i polska zloty, betalade kontant och tyckte att allt var så otroligt billigt. Komna från ett land, där den fria handeln var förbjuden sedan tjugo år tillbaka, voro de som barn i en välsorterad leksaksaffär; allt ville de ha. Senare övergingo de till att ta för sig vad de kunde komma åt, men utan att betala.

De första dagarna, innan soldaterna fått order att tiga och ej berätta något för oss, lyckades jag uppsnappa några mycket intressanta — och som jag senare fick bekräftat riktiga — upplysningar, som jag här passar på att inskjuta. »Erövringsarmén», som tack vare ett missförstånd fått möjlighet att trassla sig in i Polen, var densamma, som senare hoppades att lika lätt kunna underkuva Finland. Det var folk från de kooperativa s. k. kolhozerna, avsett att inkallas vid behov. Inryckningen i Polen torde ha väckt dessa stackare ur en lång och djup försoffning. Det var det första »krigsdåd» de fått vara med om efter sista fälttåget mot Warszawa 1920. Asiatiska trupper kommo blott undantagsvis till användning vid västgränsen, och till försvaret av Moskva fanns en annan armé, GPU:s be-

väpnade polistrupper. Dessa senare, inom vilka fullkomlig disciplin härskade, hade fått en specialutbildning, som gjorde dem till bolsjevikpropagandans starkaste stöd. Hatade av alla inom landet finna dessa odjur i människohamn en sadistisk njutning i att pina och plåga alla de kunna få i sina klor. De tränga in överallt, i alla samhällslager, och detta är orsaken till att sovjetmedborgare aldrig tala uppriktigt med varandra, inte ens i sina intimaste kretsar, då man aldrig kan vara säker på att det bland de närvarande inte finns en medlem av GPU. En verklig stat i staten! Men härtill får jag anledning återkomma längre fram.

Ända till framemot kvällen fingo vi i långsam skritt följa efter dessa stackars hungriga satar, som ängsligt glodde omkring sig. Komna för att befria sina stackars polska bröder ur »blodsugande borgares» våld, sökte de envetet efter dessa förtryckare och kunde ej begripa att de ingenstädes stodo att upptäcka. Var funnos de egentligen? När de frågade bönderna, fingo de en axelryckning till svar och en motfråga, när de tänkte vända hem igen till Sovjet. Livet omkring dem föreföll som en saga, det såg man på deras förvånade och häpna miner. Kanske ställde sig mången frågan, vem som hade rätt. Var alltsammans måhända ett kolossalt missförstånd? Här kom man för att rädda sina förtryckta bröder ur bursjujernas klor, men var förtryckarna funnos, det kunde ingen upplysa om. Utefter vägarna sågo kolhozsoldaterna vackra torp, stora bondgårdar med väl underhållna hus omgivna av frukttråd, potatisland och betande kreatur. Här gick en fyllig matrona, som sannerligen inte såg ut att lida någon nöd, där hon sysslade bland trädgårdens buskar och grönsaker, medan solrosorna vinkade vänligt utåt vägen som ville de säga: »Kom in och se hur bra vi har det.» Där körde bonden sin stålplog och såg inte heller ut att vara förtryckt av eller rädd för någon eller något. Tänk om det kanske

var på samma vis också hos oss i våra fäders tid, funderade väl en och annan.

Vid ett tillfälle berättade oss en bonde, att några soldater, som kommit till honom för att köpa en gris, helt försiktigt hade frågat:

— Säg oss, kamrat, är det verkligen sant, att den här gården är din?

— Ja, visst är den så.

— Är åkern där också din?

— Jajamen.

— Men du menar väl inte att du rår om kon, hästen och grisarna och hela den här härligheten?

— Vems skulle de annars vara?

— Får du också köpa och sälja som du vill utan särskilt tillstånd?

— Visst tusan får jag det. Är det inte så hemma hos er då?

— Nej, inte nu, upplyste soldaten betänksamt, men när vi kommer hem igen, ska det min själ bli ändring!

Vilka illusioner!

VI NÄRMADE OSS staden Krzemieniec, där vi hoppades få nattlogi och stallrum. Själva voro vi dödströtta, och de stackars hästarna hade mer än åttio kilometer bakom sig; vi voro därför tvungna att spara deras krafter. Hade vi haft bil, så skulle vi vid detta laget redan ha nått rumänska gränsen. Och denna bok hade blivit oskriven.

Emellertid befanns vägen blockerad av en sådan mängd infanteri, kavalleri, artilleri och pansarförband, att det var stört omöjligt att komma fram. En stadsbo försäkrade oss, att det ej var lönt att försöka komma in i staden, då förutom gator och torg alla hotell, värdshus och privata bostäder voro upptagna av den inströmmande sovjetarmén: vi skulle ej lyckas finna en enda vrå ledig. Detta var den nittonde september, alltså endast tredje dagen efter det ryssarna överskridit gränsen, vilket visar att de redan länge legat på lur och bara väntat på ett lämpligt ögonblick för att översvämma östra Polen.

Vi voro sålunda hänvisade att söka en annan tillflyktsort och togo därför en omväg, som förde oss in i en stor skog, där en liten gård snart skymtade fram. Det var ett skogvaktarboställe. Vid vår ankomst dit rusade några ilskna hundar emot oss, men den vänlige husbonden tystade ner dem och bjöd oss att stiga på. Som huset redan var överfyllt av flyktingar fingo vi hålla tillgodo med att övernatta i ladan. Skogvaktarfrun bjöd oss på kokhet mjölk och gröt samt varm potatis. Det var en fägnad! Här liksom många gånger senare under vår odyssé —

vilken skulle bli mycket längre än vi då kunde ana — rördes vi av den gästfrihet och vänlighet, som mötte oss överallt vart vi kommo. Efter att ha njutit av en varm och efterlängtad måltid ordnade vi med hjälp av några hästtäcken ett rätt bekvämt nattläger i det färska ängshöet. Hästarna bundos vid skrindan ute på gården och fingo rikligt med foder för natten. Allt var så bra uträknat, tyckte vi, och tvivlade inte på att få en välbehövlig vila. Tyvärr fingo vi snart erfara, att sådan bivackering är angenäm endast under lugna och fredliga förhållanden. Här blev det raka motsatsen. Skogvaktarens vaksamma hundar skällde så snart något rörde sig i närheten, och varje gång måste vi rusa upp för att se efter om någon höll på att stjäla våra hästar. Vana vid ett väl ombonat stall, voro dessa ytterligt nervösa och sparkade och slogo var gång någon av hundarna närmade sig dem. På det sättet fortgick det hela natten, och vi fingo ej en blund i våra ögon. Vi förargades storligen och kunde ej tänka oss att denna natt i ladan senare skulle framstå som ett ljuvligt minne i jämförelse med många andra nätter under vår flykt.

Vid soluppgången fortsatte vi vår färd mot Wiszniowiec. Ehuru vi ju inte precis befunno oss på någon nöjesresa, beredde det mig glädje att få se denna historiska plats, där konung Jan Sobieski på 1600-talet låtit uppföra sitt ukrainska kungasäte. Här tillbragte han med sin franska drottning de få vilostunder hans krigarliv medgav, och hit drog han sig tillbaka från all ståt och prakt efter sin ärorika seger över Mustafa Pascha år 1683, då han undsatte det av turkarna hotade Wien och av kejsaren samt diverse andra kungligheter hälsades som kristenhetens räddare.

Jag visste väl att slottet alltjämt var i gott skick och att de gemak, som drottning Marysienka låtit italienska mästare dekorera, ännu buro en helt italiensk prägel och voro inredda till ett för allmänheten tillgängligt muse-

ETT TYPISKT GAMMALT HÄRBÄRGE, DÄR VI ÖVERNATTADE UNDER VÅR FLYKT.

VÄNLIGA BÖNDER REPARERA VÅR SÖNDERKÖRDA SKRINDA UNDER FLYKTEN.

DET GAMLA LECEUM I KRZEMIENIEC MED KYRKAN I BAKGRUNDEN.

TYPISK POLSK, STÖRRE BONDGÅRD, DÄR VI GÄSTFRITT UNDFÄGNADES UNDER VÅR FLYKT.

um. Men här liksom i Krzenieniec befanns anhopningen av både trupper och flyktingskaror så våldsam, att vi måste överge varje tanke på ett besök i slottet. Vi drogo alltså vidare på vår färd utan att ha fått se de berömda konstverken, vilka förmodligen numera äro totalt förstörda. Vägen var alltjämt lika blockerad ej blott av sovjettrupper utan även av hundratals flyktingar, som voro fullständigt gripna av panik och spredo de mest fantastiska rykten, naturligtvis utan att försöka få någon bekräftelse på deras riktighet. Så kom det sig att somliga ville fortsätta vägen rakt fram mot Rumänien, medan andra vände om för att »någon» skulle ha sagt att man ej kunde komma vidare åt det hållet, då vägen söderut vore spärrad. Skrindor, kärror, gamla droskor och andra åkdon jämte ryttare och fotgängare trängdes på ena ytterkanten av chaussén, medan resten av denna upptogs av bolsjevikernas militärtransporter. Bilar sågo vi ytterst få; de som funnits hade väl redan hunnit undan. Landsvägen gick nu allt närmare ryska gränsen. På grund av den ovanligt starka och ihållande torkan voro även fält och stigar farbara, och sovjetsoldaterna begagnade sig gärna av genvägar från gränsen för att lättare nå stora landsvägen, varför vi snart funno oss omgivna av dem på alla håll. Inga naturliga hinder försvårade deras frammarsch.

Man kunde för övrigt fråga sig, varför sådana truppmassor kastades in i det redan besegrade Polen. Kanske för att imponera på befolkningen? I så fall var det bortkastad möda; denna såg snarast med ringaktning på de råa, odisciplinerade och uthungrade sovjetsoldaterna. Eller blott för att få tillfälle att fylla deras tomma magar? Kanske — det tycktes verkligen av behovet påkallat. Väntade man sig att möta väpnat motstånd? Det borde dock ha varit inkräktarna bekant, att de polska trupperna voro helt upptagna på annat håll.

Där det fanns en talrikare ukrainsk befolkning, mot-

togos emellertid ryssarna till sin överraskning av beväpnade bönder, som insågo att bolsjevikernas vackra löften voro rena bluffen. Redan på tredje dagen efter att denna »fredliga» armé ryckt in i landet för att »befria den förtryckta befolkningen ur borgarnas klor», uppstod oro bland denna, som på goda grunder misstrodde den flödande propagandan, då de röda sändebuden strömmade till från alla håll för att förbereda bolsjevismens frammarsch mot västra Europa. De höllo uppviglande tal i byar och andra samhällen, i sovjetregeringens namn lovade man bönderna lycka, sällhet, guld och gröna skogar samt att de skulle överta makten inom landet. Deras tal slutade nästan alltid med samma fras: »Era lyckligare bröder kommer nu för att befria er från bursjujernas tyranni.»

I de trakter, där de ukrainska befolkningselementen voro övervägande, lovade man generöst, att Sovjet skulle skänka dem »ett stort och fritt Ukraina». Därmed hoppades man att för sina syften vinna denna del av befolkningen. Och i första början gjorde nog dessa löften ett visst intryck på den obildade massan; man började resa äreportar på vägen, där sovjetarmén skulle tåga fram och lät den blågula ukrainska flaggan, som Karl XII i Bender givit Mazeppa tillåtelse att föra, gå i topp. Stora transparanger med inskriften: »Välkomna till det fria och återförenade Ukraina!» ståtade överallt — återföreningen skulle väl avse sammanslagning med de ukrainska provinserna i Sovjetryssland till en självständig stat, vilket emellertid säkerligen illa svarade mot Stalins planer!

Redan samma dag fingo vi bevittna en betecknande episod. Då vi voro nyfikna på hur välkomstceremonien skulle utveckla sig, stannade vi vid en av de nyssnämnda äreportarna. Den var vackert smyckad med blommor och björklöv och pryddes av små blågula flaggor. De ukrainska bönder som omgåvo denna härlighet upp-

trädde i sina finaste helgdagskläder — alla i nationaldräkt. Försedda med »bröd och salt» — en gammal slavisk välkomstsed symboliserande gästfriheten — väntade de på dessa »bröder», som skulle hjälpa dem att förena sig till ett stort, fritt och lyckligt Ukraina. Med stolthet och glad förväntan blickade de upp på sin nationella symbol; hoppet om att bli medborgare i ett stort, fritt och folkrikt land med en »storataman» som överhuvud tycktes dem väl som en snart fullbordad verklighet. Men denna hänförelse varade ej länge. Plötsligt kom en civilklädd ryttare med rött band om armen galopperande i full karriär mot den församlade folkmassan. Det blev ett förfärligt oväsen med ordväxling, skällsord och bråk, och det hela slutade med att den blågula flaggan fick vika för den röda. Fatet med bröd och salt — välkomstsymbolen — försvann i en väldig fart. Det var det sista vi sågo; vi funno det nämligen säkrast att skyndsamt försvinna från skådeplatsen. Senare fingo vi höra att dessa missljud i hänförelsen ökades för var dag för att snart övergå till öppen fiendskap, och det blev oss allt svårare att finna en lugn tillflyktsort, där vi kunde få vara ifred för både soldater och kringirrande flyktingar.

Vid middagstiden veko vi av från stora vägen för att i skuggan av några träd ta oss en kort rast. Det var ju bäst att passa på då människoströmmen stockat sig omkring oss för att få litet vila och en bit mat. Vår matkorg tömdes nu snabbt med glupande aptit. I närheten av vårt rastställe låg en liten vacker skogsvilla, dit jag styrde mina steg i hopp om att få köpa litet mjölk. Det förvånade mig att grinden stod öppen och att allt var så tyst och stilla. Jag gick emellertid fram och ringde på, en gång, två gånger, tre gånger. Då ingen visade sig, steg jag in genom den öppna dörren, där en sorglig syn mötte mig. Allt låg slängt huller om buller i en enda röra, och jag förstod att också här panikslagna

människor hade övergivit hem och härd och flytt hals över huvud. Jag mindes länge detta lilla vackra, övergivna hem, men senare fingo vi se många liknande syner på vår långa olycksfärd.

Efter att ha tagit igen oss litet och fodrat våra tåliga dragare ryckte vi på nytt in i ledet och återtogo den långsamma lunken mellan åkdon och fotgängare. Då och då bad någon av den senare kategorien att få åka med på skrindan ett stycke och vila sina trötta ben, vilket naturligtvis gärna beviljades. De samtal som därvid kommo igång rörde sig alltid om samma frågor: hur skulle det bli, vad gick man för öde till mötes, hur komma ifrån allt detta elände? Värre än det nu var, kunde det väl knappast bli, tyckte de flesta.

Kvällen närmade sig och vi började se oss om efter nattlogi. Många byar och samhällen kommo vi förbi, men oron och bråket överallt avskräckte oss från att göra halt. Först framemot mörkningen anlände vi till ett koloniområde för förutvarande soldater, där vi voro säkra på att bli väl mottagna.

En liten förklaring torde här vara på sin plats. Efter 1920 års krig — då bolsjevikerna överfallit Polen och blivit kastade tillbaka ända till floden Dnjepr — ansåg sig marskalk Pilsudski böra göra något för de hemvändande soldaterna. I östra Polen lät han för detta ändamål inköpa en del större gods, vilka styckades och på synnerligen förmånliga villkor tilldelades dem som med ära deltagit i landets försvar. De nyblivna jordägarna uppförde här åt sig vackra och välskötta egna hem och de på detta sätt bildade samhällena, som lågo spridda på slättlandet, gjorde ett fullständigt västerländsk intryck. I spetsen ställdes mången gång någon överste, major eller kapten, mestadels invalid, men ändå i stånd att organisera de förra soldaterna som en enda stor familj.

Det lilla samhället som vi nu uppnått låg på ömse

sidor om stora landsvägen och visade sig även det vara överfyllt med flyktingar. Där fanns ej en enda familj utan sådana gäster, men byfogden, till vilken vi vände oss, fann dock ett hus, där vi vänligt mottogos av människor, beredda att göra allt som stod i deras förmåga för att hjälpa oss. Deras älskvärda tillmötesgående var en verklig vederkvickelse efter de hundraåttio kilometer vi tillryggalagt i den skakande skrindan och den sömnlösa natten i ladan.

Installerade i ett stort vackert rum med bekväma sängar och undfägnade med en varm och riklig måltid, glömde vi för ögonblicket alla andra bekymmer. Vårt värdfolk var ivrigt att få höra om allt vad vi upplevat under dessa dagar och vi å vår sida ville gärna veta vad de hade att berätta om livet i kolonien. Under dessa samtal upplystes vi om att allvarliga strider pågingo vid staden Tarnopol i sydöstra Galizien mellan polska ukrainare och sovjettrupperna. Dessa oväntade nyheter vände upp och ned på hela vår resplan; det visade sig omöjligt att fortsätta på stora landsvägen utmed sovjetgränsen så långt som till Zaleszczyki i trelandshörnet, där vi vistats för ett par veckor sedan och varifrån det nu hade varit vår avsikt att söka komma över till Rumänien. Andra möjligheter funnos ej heller, då flera större floder spärrade alla bivägar och bolsjevikerna stoppat järnvägstrafiken; långa rader av vagnar och lok stodo hopade på bangårdarna, vilkas område det för övrigt i de flesta fall var förbjudet att beträda.

Vi fingo alltså ge upp hoppet om omedelbar flykt till utlandet och antogo därför gärna vårt värdfolks vänliga inbjudan att stanna några dagar. Samhället ifråga låg, som sagt, på båda sidor om stora landsvägen och de förbitågande sovjetsoldaterna gjorde ofta strandhugg i hönsgårdarna eller lade beslag på diverse andra för dem begärliga ting. De började nu känna sig mera självsäkra, när de sågo den panik som deras närvaro fram-

kallade hos befolkningen. Efter att flera dar å rad ha fått äta sig mätta och sålunda fått blodad tand gåvo de fritt lopp åt urmänniskans instinkter och roffade åt sig allt vad de kunde släpa med sig.

En kvistig fråga var hur man skulle förklara för dem, varför just detta samhälle, där vi befunno oss, var bättre utrustat och underhållet än andra i trakten. Man kunde ju inte gärna upplysa dem om att här bodde de soldater som för tjugo år sedan kört ut de röda ur Polen.

Dagen efter vår ankomst fingo vi bevittna ett ganska sorglustigt skådespel, som enbart skulle kunnat väcka löje, om det inte varit så osmakligt och meningslöst. Omedelbart före oss hade en familj från Warszawa, som med två bilar var på väg till Rumänien, uppehållit sig hos vårt värdfolk. Brist på bensin hade tvingat dem att lämna kvar den ena bilen, en dyrbar Merzedes-Benz, som de bådo värden att om möjligt gömma undan. Denne sköt in bilen längst in i ladan och kastade hö och halm över, så att den var väl dold. Men i ett så litet samhälle kan ju ingenting hållas hemligt; saken kom ut, och för att ställa sig in skvallrade någon lymmel för en *kommandir,* som just med sin trupp gjort halt på vägen genom samhället. Denne begav sig med några soldater till ort och ställe, nyfikna strömmade till och den lilla gården var snart full av en hop larmande människor, av vilka somliga tyckte att det hela var något som ej angick inkräktarna, medan andra åter ville hålla sig väl med de röda. Vår värd tordes själv ej lägga sig ut för en främmande »borgares» egendom utan smet in till oss, där vi bakom en gardin sågo på hur ladan öppnades och hö och halm slängdes ut på gården. Till slut drogo några soldater fram den eleganta bilen ur dess gömställe. Men nu visade det sig, att ingen av bolsjevikerna visste, hur man sätter igång en bil. Visst fanns det bland åskådarna personer, som haft egna bilar och voro körkunniga, men dessa ville synbarligen

ej hjälpa till med att bestjäla en landsman. Bolsjevikerna måste alltså försöka klara sig på egen hand, vilket emellertid efter många fruktlösa försök ömkligen misslyckades. För att åtminstone ha något utbyte av det hela, började de nu leta efter pengar eller annat av värde, som de misstänkte kunna vara undanstoppat någonstans i bilens innandöme. Till den ändan revo de ut inredningen och plockade sönder hela maskineriet för att slutligen, då de sågo sig gäckade även i dessa sina förhoppningar, i ilskan slå sönder vad som tilläventyrs ännu var helt, och de slutade inte, förrän de förvandlat den eleganta bilen till en veritabel skrothög. Och förstörelseverket beledsagades av skrik, skrän och förbannelser över »borgaren» som haft fräckheten att hålla sig med denna lyxartikel, vilket naturligtvis borde vara proletariatets uteslutande privilegium. Att de ej kunnat få igång bilen var givetvis också denna oförskämda borgarbrackas fel. Annars voro de belåtna med sitt verk. Detta var det första osmakliga utslag av deras förstörelselusta, som vi fingo bevittna, men blev gudnås så visst ej det sista.

En dag kom »byfogden» och upplyste oss om att vi måste in till Krzemieniec för att få något slags legitimationspapper och erforderligt tillstånd att fortsätta färden. Vi återvände alltså till denna stad, där vi träffade en hel mängd vänner och bekanta, de flesta liksom vi på väg till någon tryggare ort, andra åter villiga att stå ut med vad som helst, bara de fingo stanna kvar på platsen. Staden befanns överfylld av flyktingar från västra Polen, som hoppats att här kunna få invänta bättre tider. De blevo nu istället tvungna att utan medel och möjligheter avvakta ett tillfälle till att fortsätta sin flykt. I hundratal belägrade de järnvägsstationen, där det var dag uppgavs, att ett tåg skulle avgå till Lwów. I verkligheten dröjde det flera veckor innan det första tåget kom iväg.

Under tiden hade i staden upprättats två byråer, som vi hade att besöka. Den ena var polsk och utfärdade identitetsbevis åt polska flyktingar. Många, som rusat iväg från sina hem utan att ta med sig något papper, med vilket de kunde styrka sin identitet, fingo här efter på heder och samvete lämnade uppgifter nya flyktingspass, medan åter andra, som hade sina gamla pass med sig, fingo dessa avstämplade. Den andra byrån, som var bolsjevikisk, meddelade trafiktillstånd, vilkas giltighet dock var begränsad till det närmaste området. Här rådde nämligen ett hopplöst kaos, förmodligen beroende på rivaliteten mellan de olika sovjetmyndigheterna. Den ena gillade inte den andras åtgärder och tog ingen hänsyn till dem. Man var därför nödsakad att som en idiot springa från den ena kommissarien till den andra utan att någonsin kunna få klart besked.

Här i Krzemieniec fingo vi bekräftelse på de första ryktena om terroristdåden. Bolsjevikernas femte kolonn hade oförtrutet varit i verksamhet alltsedan Sovjets intåg i landet — skumma existenser, mestadels individer som straffats för brott och nu med förtjusning anammade möjligheten att bli Sovjets hantlangare. I städerna kunde det vara fattiga judar, som slagit sig på denna hantering för att hålla sig väl med bolsjevikerna, men på landsbygden var det oftast tjuvar, mördare och andra grova brottslingar, utsläppta ur fängelserna, som satte skräck i befolkningen, ifall denna inte ville lyssna till den gamla slitna visan om proletariatets frigörelse. För att ge större eftertryck åt sin förkunnelse sköto de ogenerat omkring sig när och var de så funno lämpligt. Framgången var emellertid — trots skjutandet — minimal hos de äldre av allmogen, men bland den lätt entusiasmerade ungdomen funnos säkert många, som naivt trodde på alla de vackra löften agitatorerna frikostigt strödde omkring sig, och som inte hade något

emot att ställa till bråk ute i bygderna och ordna med litet terror, när tillfälle därtill gavs.

Hos en godsägare i trakten, furst H. Lubomuski, som ägde en samling jaktgevär, infann sig en dag en dylik individ, vilken presenterade sig som kommissarie och fordrade att få gevären utlämnade till sig. Fursten gick med på detta men begärde ett skriftligt intyg att han lämnat ifrån sig vapnen, vilket han skulle kunna uppvisa för nästa kommissarie, som eventuellt komme i samma ärende. Härom uppstod en ordväxling, under vilken den självgjorde kommissarien avlossade ett skott, som träffade fursten i benet, varpå han avlägsnade sig. Den tillkallade läkaren tog ut kulan och fann såret ej så farligt, att patienten behövde komma till sjukhus utan tyckte att han gott kunde stanna hemma. Ett par dagar senare kom karlen tillbaka, sköt utan vidare ihjäl fursten och lade sig till med vapnen. Hade läkaren tagit in furst Lubomuski på sjukhuset i Rowno hade han kanhända räddats till livet.

Flera dylika fall kommo till vår kännedom under den dag vi uppehöllo oss i Krzemieniec, men till sovjetkommandirernas förtjänst måste jag tillägga, att vi även hörde talas om fall, då de låtit arkebusera sådana självgjorda kommissarier.

Efter att ha stått länge i kö på de båda byråerna för att få ut de nödiga papperen voro vi glada att samma kväll kunna återvända till den dock litet lugnare soldatkolonien. Nu var tiden inne att ge oss iväg. Det förekom allt oftare att sovjetsoldaterna tittade in och frågade efter de inkvarterade flyktingarna och deras tillhörigheter, och dessutom började vårt värdfolk bli ängsligt för vad som kunde hända, om det blev bekant att de deltagit i förra kriget mot Sovjet. De ville, också de, lämna hemmet och bege sig till någon säkrare uppehållsort.

Vi hade nu två möjligheter att välja på, den ena att

söka oss fram till Lwów, den andra att försöka komma över till tyska sidan. Från den trakt, där vi nu befunno oss, måste vi i varje fall taga vägen över staden Brody. Alla avrådde oss från att fortsätta dit på stora landsvägen, men att taga genvägar över fälten i okända trakter var heller ingen lätt sak. Att studera kartan hjälpte föga, då vi bara hade en vanlig skolatlas. Vi hade emellertid turen att få med oss en ung man, som ämnade sig åt samma håll och som erbjöd sina tjänster som vägvisare mot att vi gåvo honom plats i vår vagn. På morgonen den 29 september togo vi alltså farväl av vårt vänliga och gästfria värdfolk, som omtänksamt låtit fylla vår matkorg med allt möjligt gott, såsom rökt skinka, färskt smör och bröd, en stekt höna och små *piroszki* — vetebullar med fyllning av kött, ost, kål, marmelad eller sylt.

Till vår glädje befanns den unge mannen utmärkt väl känna alla småvägar i trakten av Brody. Det var en tidig höstmorgon, men hur olik den oförgätliga första dagen av vår flykt! Höstens dimmor lågo utbredda över landskapet, alla skarpa färger voro utsuddade, och när vi efter ett par timmar lämnade Volyniens slätter och kommo in i Galiziens kuperade terräng, var det som om det förändrade landskapet framkallat en känsla av att det övergivna hemmet med ens låg oändligt långt borta. De oförgätliga soluppgångarna, de härliga sommarkvällarna, all den tjusning som jag upplevat på stäppen var nu ett minne blott. Var det verkligen också ett farväl för alltid?....

Även befolkningen var en annan än den vi från våra trakter så väl kände till. Den bar dräkter av annat slag, var mörkare i hyn och håret, hade bruna ögon och drag av en annan typ. Och här hade det relativa lugnet fått vika för en ängslig oro och stark förstämning; bönderna här voro mera tungsinta och även för sluga för att tro på alla vackra löften om en lycklig framtid.

Ehuru vi på allt sätt försökte undvika de större vägarna, kommo vi ändå i beröring med en avdelning artilleri, som strävade fram mot samma mål som vi — Brody. Det fanns ingenting annat att göra än att åt den överlåta den goda vägen och själva köra vid sidan av den ute på fältet. Därmed nödgades vi hålla en långsammare takt och ibland måste vi släpa oss fram steg för steg, jämsides med truppen.

Vår unge följeslagare visade sig vara ingenjör och väl förtrogen med olika slag av krigsmateriel, som däremot ingen av oss andra förstod sig på. Han hade studerat både i Tyskland och Frankrike och var inte ens obekant med vår svenska industri, talade litet svenska och var förtjust att få återuppliva sina minnen från vårt land. Han följde med en kännares ögon de batterier som jämsides med oss knogade framåt på landsvägen. Jag minns nu inga detaljer, men hans slutomdöme gick ut på att det mesta vi sågo egentligen bara var skrot som ej skulle kunna stå emot ett angrepp av välutrustade trupper. Ingenting var välgjort, inga mått exakta, och t. ex. kulsprutornas ammunitionsband så illa avpassade, att de när som helst kunde haka upp sig. Jag förstår mig ju själv inte på sådant, men hade i alla fall fått intrycket att åtminstone lastbilarna och deras förare stodo i särklass, där de gingo fram över gropar och gyttjehål som ingen västerlänning skulle vågat sig på. På sitt sätt ett vittnesbörd om vilka vägar de voro vana vid hemma!

Det var redan mörkt, när vi anlände till Brody, också den översvämmad av sovjetsoldater och flyktingar samt av lantbor från trakten, som kommit dit för att göra sig underrättade om verkliga läget. Gata upp och gata ner sökte vi länge efter något stall för hästarna och ett par rum åt oss själva, men allt tycktes vara upptaget. Till slut lyckades dock vår unge ingenjör snoka reda på ett gammalt gästgiveri, som öppnade sina dörrar för oss. Det var en av dessa egendomliga gamla gårdar med

en stor port, genom vilken man åker direkt in i huset under en välvd gång, tillräckligt stor för en vagn med fyra hästar i bredd. På bägge sidor funnos gästrum med direkt ingång från portvalvet, som utmynnade i stallet.

I den s. k. gamla goda tiden togo fina gäster in på dessa gästgivargårdar, då resan gick med kalesch eller landå förspänd med fyra hästar och mestadels var långvarig och mödosam. Sedan snabba bilar ersatt de gamla ekipagen, har publiken emellertid ändrat karaktär och består nuförtiden mest av traktens lantfolk, som på marknadsdagarna ställa in sina hästar medan de göra affärer ute i staden.

Som vanligen är fallet var värden här israelit, en av dessa gamla hederliga judar som alltid förstått att bereda sina gäster ett hjärtligt mottagande. Beskäftigt ilade han mellan rummen och stallet för att ordna på bästa sätt för både två- och fyrbenta gäster. Hans korpulenta fru, omgiven av en skara svartögda vackra ungar, såg till att vi till oss fingo in en rykande samovar med té, vatten, kokta ägg och varm mjölk. Det är nämligen den förplägning man på dylika ställen kan räkna på — resten får man skaffa sig själv. På oss gick det ingen nöd; den myckna proviant, som vår vänliga förra värdinna hade fyllt vår korg med, var åtskilligt mer än vi skulle kunnat äta upp.

Vi tänkte just gå till sängs, då värden försiktigt öppnade dörren och smög sig in till oss. Först sedan han förvissat sig om att fönsterluckorna voro väl tillbommade, började han fråga oss om vad vi hade sett, hört och upplevat under de senaste dagarna. Vi svarade med motfrågor om vad han för sin del visste om tillståndet i staden.

— Fråga mig inte, svarade gubben bekymrat, tiderna äro onda och jag tänker det blir värre med var dag som går.

Han såg mycket ängslig och betänksam ut där han stod och plockade i sitt långa skägg.

— Men ni, sade jag, som har så många inflytelserika trosförvanter där på andra sidan, behöver väl inte vara ängsliga.

— Jo, det är nog sant, svarade han dröjande och tillade bedrövat: Men de därborta har ju övergivit vår gamla tro och våra nedärvda seder och oss bara hånar och föraktar de för att vi blivit vår religion trogna.

Stackars gamling, jag har senare ofta undrat, hur länge han ännu fick bli kvar på sin gästgivargård. Han hörde uppenbarligen inte till dem, som senare funno sig tillrätta med bolsjevikernas metoder och livsuppfattning.

Nästa morgon varnade han oss för att stanna i Brody; det skulle kunna bli farligt nog för oss, då så många tvetydiga individer nedläto sig till att springa bolsjevikernas ärenden. När vi med bekymmer rådslogo om åt vilket håll vi borde bege oss, föreslog man oss att fortsätta till en annan frontsoldatkoloni, belägen omkring 30 kilometer från Brody, och erbjöd oss att få bo där — ett anbud som vi med glädje accepterade. Denna låg blott några kilometer från den lilla staden Radziechow, som min dotter och jag under vår vistelse i kolonien flera gånger besökte. Höstregnen hade gjort vägarna på landet så leriga och gyttjiga, att mina promenadskor visat sig mycket opraktiska. Jag hoppades nu att i den lilla stadens butiker få fatt på någon lämplig fotbeklädnad, men det var lättare sagt än gjort — andra hade före oss försett sig med vad som fanns att tillgå och gjort rent hus, så jag blev utan. Detta hörde dock till de små förtretligheter, som senare skulle förefalla oss så oändligt betydelselösa, när de verkligt stora svårigheterna kommo att fylla vårt dagliga liv.

En dag upplevde jag följande, medan jag i en större skoaffär höll på att prova ett par klumpiga stövlar. Där kom in en figur i rysk soldatkappa, barfota och med ett

par trasiga kängor i handen. Förläget och ödmjukt vände han sig till biträdet och frågade om det fanns någon möjlighet för honom att få köpa ett par skor, fast han inte kunde uppvisa det, som han trodde, nödvändiga inköpskortet.

— Jag har tagit av mig dom här för att ni riktigt ska kunna se, att jag är alldeles tvungen att få mig ett par nya, sade han.

När nu biträdet upplyste karlen om att han alls inte behövde något särskilt tillstånd för att köpa skor och att han själv utan vidare kunde välja ut vad han ville ha, blev han alldeles vild av glädje, rusade ut på gatan och meddelade sina kamrater den otroliga nyheten. Ryktet spred sig snabbt och ett par timmar efteråt var lagret tömt — soldaterna hade köpt rubb och stubb, inte bara åt sig själva utan också åt alla de sina hemma i sovjetlandet!

Som de köpte upp allt de kunde komma över, blev den lilla staden liksom alla andra, där de drogo fram, snart totalt renskrapad på varor. Under de första veckorna kände de sig som i himmelriket, beundrade, häpnade över och fingrade på allt de sågo. När sedermera deras GPU hade plundrat hela landet på allt flyttbart, kände de sig förmodligen mera som hemma.

Under vistelsen i kolonien blevo vi småningom som en enda stor familj. Alla kände varandra och tävlade i ömsesidig hjälpsamhet. Om kvällarna samlades man vid det dukade tébordet med alla dess små polska specialiteter, såsom vallmobröd och ostkakor m. m. Här diskuterades och kannstöptes om framtiden och berättades alla de senaste nyheterna från staden. Särskilt detta senare var en mycket uppskattad programpunkt, då efter bolsjevikernas intåg i landet samtliga tidningar hade upphört att utkomma.

Vid ett av dessa kvällssamkväm infann sig en familjemedlem, som hade varit ute och sett sig om i trakten.

Han berättade att demarkationslinjen mellan de bägge främmande arméer som höllo landet besatt ännu var flytande, så att man utan vidare kunde komma över från det ena området till det andra. Han ansåg den närmast till hands liggande och bekvämaste utvägen vara att på stora landsvägen bege sig till staden Rawaruska, belägen på ömse sidor om floden Bug, över vilken ledde en bro med fortfarande okontrollerad trafik. Två unga män som ämnade sig över till andra sidan föreslogo oss att gemensamt med dem begagna det lämpliga tillfället, innan det bleve för sent.

Sagt och gjort. Vi stämde alltså möte till morgonen därpå och beredde oss att taga vägen till det tyska ockupationsområdet. Jag tvivlade inte på att de mina skulle bli mycket väl mottagna hos sina där bosatta släktingar, och själv hoppades jag på att de tyska myndigheterna skulle tillåta mig att över Tyskland resa hem till Sverige, där jag visste att alla mina vänner börjat oroa sig för mitt öde. På gott humör och med de bästa förhoppningar gåvo vi oss alltså iväg till Rawaruska utan någon aning om eller förkänsla av vad som där väntade oss.

En utmärkt chaussé ledde fram till vårt åttio kilometer avlägsna närmaste mål och därifrån hade vi ännu ett par dagars resa till den slutliga bestämmelseorten. Väl en gång över på tyska sidan skulle vi kanske bättre kunnat fortsätta med järnväg, men det bar oss emot att skiljas från våra kära hästar, som hjälpt oss så långt på väg; dem ville vi på inga villkor övergiva nu. Vårt värdfolk och alla våra nyförvärvade vänner önskade oss lycklig resa och uttryckte förhoppningen att vi snart skulle vara över på andra sidan. Glada och lätta till sinnes gåvo vi oss av.

DAGEN VAR VARM och härlig. Den utmärkta, strategiska landsvägen gick i rak linje genom en högvuxen tallskog och syntes ovanligt öde. Inga trupptransporter, inga flyktingar så långt man kunde se. Höstsolen lekte kurragömma med tallgrenarna och sände långa sneda strålar längs vägen. Här och där smög sig någon bonde med yxan under armen in bland träden för att hugga sig passande virke till sin stuga eller lada. Litet skamsen sneglade han omkring sig, men då godsägaren som rådde om skogen numera just inte hade något att säga till om, var det ju inget som hindrade att man tog för sig när tillfälle bjöds och innan.... ja, man kan aldrig veta vad det blir till slut av alltihop, tänkte väl bönderna. I normala tider hade det förstås retat oss att se sådana självsvåldiga tilltag, men nu voro vi alltför upptagna av våra egna angelägenheter och alltför lyckliga över att snart få lämna dessa osäkra trakter för att låta något sådant inverka på vårt goda humör. Vi bara nickade åt varann och viskade: »Om ett par timmar är vi i Europa»! Efter ett par korta raster för att hästarna skulle få pusta ut stannade vi vid ett skogvaktarboställe för att låta dem dricka sig otörstiga. Skogvaktaren rådde oss att inte förlora någon tid på onödiga uppehåll: »Bäst att herrskapet raskar på och kör raka vägen till Rawaruska utan att stanna på vägen.» Vi tackade för rådet och skyndade vidare. Snart började större byggnader och kyrktorn skymta fram, och en fotgängare upplyste oss om att det var Rawaruska

vi såg och att den stora bron över floden låg bara ett par kilometer längre fram. Vi passerade en förstad och efter ännu en kilometer dök äntligen den efterlängtade bron upp, över vilken vi skulle göra vårt intåg i »det förlovade landet».

Men just som vi ville öka farten i vår iver att komma i säkerhet på andra sidan, rusade en karl med röd armbindel emot oss och skrek åt oss att stanna. Min dotter höll in hästarna.

— Vad menar ni, vart tänker ni ta vägen? hojtade han.

— Till stan naturligtvis, svarade vi.

Sovjetpolisen mönstrade oss misstänksamt och sade, något lugnare men i befallande ton:

— Ni kan inte fortsätta över bron. Den spärrades klockan 12 i dag och tills vi får andra order får ingen passera.

Detta förkrossande meddelande kom som en blixt från klar himmel och försänkte oss i hopplös förtvivlan. Vad skulle vi nu ta oss till? En förlamande känsla av modlöshet grep oss och länge sutto vi där utan att få fram ett enda ord, till dess slutligen den ene av våra följeslagare, som något litet kände till staden, föreslog att vi skulle uppsöka en bekant till honom, som lyckligtvis bodde på denna sidan bron och som kanske kunde ge oss ett råd. Vi fingo bud efter denne och han var vänlig nog att bjuda oss hem till sig för att där avvakta händelsernas vidare utveckling. Med tacksamhet mottogo vi anbudet, glada att slippa sitta på vägen och vänta och ådraga oss onödig uppmärksamhet. När vi fått hästarna i stall och satt in vagnen i ett skjul, gingo vi ut för att ta närmare reda på hur saken låg till. Och mycket riktigt fingo vi veta, att allmänheten utan vidare fått passera bron ända till klockan 12 samma dag, då den post som bevakade denna sidan av bron plötsligt stoppat trafiken utan att tysken på andra sidan blivit under-

rättad. Det berättades också, att myndigheterna på tyska sidan, där passagen var fri, hade begärt att få veta vad som föranlett denna plötsliga order och fordrat att de som bodde på andra sidan skulle få fritt passera. På grund av det kaos som nu rådde hyste man dock ej stora förhoppningar om att svaret på denna hemställan skulle komma i brådrasket.

För andra gången under vår flykt voro vi alltså några timmar för sent ute, och när kvällen kom, föreslog värdfolket att vi skulle övernatta uppe på vinden, dit en liten trappa i skymundan ledde. Nere i våningen kunde vi riskera att bli hemsökta av sovjetkontrollanter och utfrågade om vilka vi vore och vad vi hade här att göra. Detta lät ju ganska otrevligt, men man hade bara att finna sig i sitt öde. Vi smögo oss alltså uppför den smala trappan till vårt gömställe, där vi fann litet hö och halm, med vilket vi ordnade till ett skapligt nattläger. Vi hade emellertid nätt och jämt hunnit somna, förrän vi väcktes av att någon klättrade uppför vår knarrande vindstrappa. Beredda på det värsta satte vi oss alla tre upp i vår halmbädd och väntade med klappande hjärtan på vad som skulle hända. Vem var det som kom, vad ville man oss?

När dörren till slut försiktigt öppnades, kände vi med verklig lättnad igen våra båda följeslagare, som lysande sig med en ficklampa kommo fram till oss.

— Vi kommer med ett förslag, viskade de. Det är inte vidare troligt att sovjetherrarna öppnar bron vare sig i morgon eller senare, och därför tänker vi i natt försöka ta oss över floden. Det är mulet, floden är grund — vattnet når inte upp till hakan — så vi kan vada över och vara fria människor om ett par timmar. Kommer ni med?

Det blev en lång diskussion. Kanske vattnet var iskallt, vad skulle vi göra med hästarna och vagnen, kunde vi få med oss våra resväskor? Man försäkrade visser-

ligen, att de bönder som åtagit sig att hjälpa oss över, voro pålitliga och vana vid sådana företag, men efter en lång överläggning beslöto vi ändå till sist att tacka nej. Hjärtligt tillönskande våra unga vänner en lycklig resa försökte vi få sova ett par timmar, vilket också lyckades — det är otroligt vad man kan sova gott, till och med under sådana omständigheter, när man är dödstrött till kropp och själ.

Till vår stora överraskning funno vi nästa morgon våra oförskräckta unga vänner väntande på oss nere vid trappan. De hade tänkt närmare på saken och bestämt sig för att stanna på denna sidan floden. De funno det oridderligt att överge oss, då det ju egentligen var de som övertalat oss till denna resa. Men ej mindre än ett femtiotal personer hade på samma ställe tagit sig över floden denna natt, ivriga att komma bort från Sovjetprotektoratet. Först vid tolvtiden på dagen kom ett meddelande, att man hade hört sig för hos sovjetvakten vid bron och fått veta, att tillstånd att passera bron kunde ges av en »chefkamrat», till vilken man alltså borde vända sig.

Hade vi då vetat, att det var en avdelning av GPU som utövade makten här, så skulle det naturligtvis aldrig ha fallit oss in att ens försöka, men när vi äntligen fingo detta klart för oss, var olyckan redan skedd. Vederbörande hade förlagt sitt högkvarter på fyra kilometers avstånd från staden — antagligen för att mera ogenerat kunna praktisera sina våldsmetoder. Utan att ana oråd beslöto min dotter och måg samt de båda unga männen att bege sig dit för att begära tillstånd att passera bron. Då vägen var gropig och full av gyttja, så att det var nästan omöjligt att ta sig fram med häst och vagn, bestämde de sig för att gå till fots och avtågade i hoppet att morgonen därpå kunna överskrida den fatala bron för att sedan på god makadamväg fortsätta till våra vänner på andra sidan. Jag stannade kvar för att se

till hästar, skrinda och våra fattiga ägodelar. Dagen var vacker och solen värmde ännu, fast vi nu voro framme i oktober. Efter att ha vankat omkring litet klättrade jag upp i vagnen för att tänka igenom saker och ting, och där blev jag länge sittande, försänkt i djupa funderingar. Timme efter timme gick utan att någon av de mina lät höra av sig, men redan van vid att alltid få vänta kände jag ingen oro. Först framemot kvällen fick jag se en av våra reskamrater närma sig åtföljd av två beväpnade soldater. Han meddelade mig kort och gott, att jag var befalld att infinna mig på gränsgendarmeriet. Hästarna spändes för, vi satte oss upp med de båda soldaterna i baksätet och så bar det iväg. Ännu i detta ögonblick anade jag ingen oråd; jag visste ju, att ingen av oss hade begått något olagligt, våra papper voro i ordning och vi borde efter europeiska begrepp inte ha något att frukta.

Vägen var värre än jag hade föreställt mig med otaliga gropar och en sörja, som gick ända upp till hjulnaven. Det var endast med största möda de stackars djuren kunde dra oss fram och först klockan åtta på kvällen anlände vi till den stuga, där sovjetherrarna slagit upp sitt högkvarter. Från en närbelägen kvarnanläggning hade de dragit en elektrisk ledning, som möjliggjorde att med ett par små 10-ljuslampor upplysa härligheten.

Till min stora överraskning fann jag ett tjugotal personer uppställda i rad framför stugan, och bland dessa befunno sig min dotter och hennes man. När jag krånglat mig ur den höga skrindan, närmade sig min dotter försiktigt och viskade mig i örat, att vi alla voro anhållna som misstänkta individer och att man ville se mina papper. Hon rådde mig att låtsas vara halt och ha svårt för att gå och smög sig därefter försiktigt tillbaka till sin plats. Nu först förstod jag, hur allvarligt vårt läge var. Min första impuls var att ur handväskan ta ut mitt sven-

ska pass och gömma det under klänningen. Bland andra papper fick jag i mörkret fatt i ett gammalt, sedan många år förfallet legitimationskort som korrespondent, vilket jag av en tillfällighet hade sparat, och kom därvid ihåg, att det var försett med ett passfoto, på vilket jag uppträdde i läderjacka. Jag tyckte att detta kunde passa dem bäst och släpade mig haltande in på kontoret, som befanns vara ett lerigt och smutsigt rum uppfyllt av karlar i gröna skärmmössor. I mitten stod ett litet bord, vid vilket chefen tronade, och den ynkliga belysningen bestods av en svag elektrisk lampa, vars sladd ringlade sig utefter golvet. Alla de innevarande behöllo på bolsjevikmanér huvudbonaden på.

— Får jag se era papper, brummade den vid bordet sittande mannen utan att se upp. Jag lämnade fram mitt journalistkort, som han naturligtvis inte kunde läsa — lika litet som alla de andra dokumenten med latinsk skrift, vilka lågo kringströdda på bordet. Så kommo de gamla vanliga frågorna: »Vad heter era föräldrar, far- och morföräldrar, och när är dom födda?» Jag gav honom så gott jag kunde de begärda upplysningarna, men naturligtvis blevo de inte fullt korrekta; vem kan på rak arm säga när ens farmor eller morfar är född. Till min förvåning frågade han inte efter min nationalitet och jag brydde mig ej heller om att upplysa honom om den. När han klottrat ned de viktiga uppgifterna, muttrade han: »Nästa!» och jag fick gå. Stödjande mig mot väggen linkade jag ut ur »ämbetslokalen». Väl utkommen på gården hörde jag någon i mörkret ropa:

— Låt den ofärdiga käringen sätta sig i vagnen!

Jag klev mödosamt upp i skrindan.

— Kan ni köra? frågade en annan röst.

— Nej, svarade jag, det orkar jag inte.

— Låt den andra kvinnan köra då, skrek en tredje röst, och iväg med er!

I den kolsvarta natten fingo min måg och alla de

andra männen traska till fots vid sidan av vagnen i en lervälling, som räckte dem nästan upp till knäna. Sex soldater till häst med skarpladdade karbiner eskorterade vår eländiga karavan. Det ohyggliga i en sådan situation kan knappast någon föreställa sig, som ej varit i bolsjevikernas klor. Vi visste absolut ingenting, vare sig om vart man förde oss eller vilket straff som väntade oss. Och för vad? För att vi öppet och ärligt velat begära tillstånd att resa vidare till en annan provins i samma land, där ingen bestämd gränslinje ännu var dragen.

Varken min dotter eller jag yttrade ett ord under hela denna makabra färd. En tryckande tystnad härskade och jag var alldeles säker på att de mina i detta ögonblick bittert ångrade, att vi natten förut ej försökt ta oss över floden. Åtminstone gjorde jag det. Hade det lyckats, så skulle vi nu ha varit i säkerhet, långt borta från detta elände.

Efter en stund samlade sig de eskorterande soldaterna i en grupp och en av dem kommenderade halt.

— Försök bara inte att rymma, skrek han, jag får svara med mitt liv för att ingen undkommer. Har ni förstått?

Under uppehållet, som varade några minuter, klättrade min måg och några av de andra upp i vagnen. Vid elvatiden på kvällen kommo vi in i en stor stad med tomma och mörka gator. Då soldaterna ej längre voro säkra om vägen, hejdade de en förbipasserande karl och frågade, var fängelset låg. Denne visste emellertid ej besked, varför två av soldaterna avlägsnade sig för att ta reda på saken. En av de våra upplyste oss nu om att vi befunno oss i staden Sokal och att det starka ljus, som syntes på något avstånd, kom från järnvägsstationen, vilken var i tyskarnas händer. Tänk om de illa underrättade soldaterna nu av misstag skulle föra oss dit!... Naturligtvis blev det ej så, det hade varit alltför bra för att vara

sant; en halvtimme senare stodo vi framför fängelseporten.

»Fängelset» bestod av ett för ändamålet rekvirerat gammalt skolhus. GPU hade nämligen redan lyckats fylla alla stadens fängelser till sista plats och måste därför använda sig av andra till buds stående lokaliteter, när de ville spärra in folk. Vi fingo nu ställa upp oss i rad i en smal korridor, där man räknade oss för att förvissa sig om att ingen fattades. Därpå följde en lång väntan medan våra fångvaktare sökte efter nyckeln till det rum, där vi skulle buras in. Slutligen funno de den, dörren öppnades och vi motades in i något som närmast liknade en svinstia. Eftersom det var en skola vi hamnat i, måste rummet förut ha tjänstgjort som skolsal, men nu var det smutsigt över alla gränser. Där stodo fyra trasiga järnsängar med tre man liggande på varje, och när vi kommo in, tittade dessa upp med en min som om de väntat att bli hämtade till avrättning. Rummet var så litet, att där knappt fanns plats att vända sig, och fullkomligt i avsaknad av varje möjlighet att sitta ned. När jag hörde nyckeln vridas om i låset och kom till klarhet om att jag nu var inspärrad i ett bolsjevikfängelse, var det som om världen plötsligt störtat samman för mig. Trots alla skildringar i press och litteratur av bolsjevikernas metoder kan man utan egen erfarenhet av dem knappast rätt fatta den känsla av ångest som grep oss alla. Man varken tordes eller kunde röra sig, man vågade knappt andas, i varje fall inte tala eller ens viska; här om någonsin var det sant att själva väggarna hade öron. Under den första timmen levde vi i en olidlig nervspänning. Från korridoren hördes upprörda röster och brådskande steg; vi väntade i vart ögonblick, att dörren skulle öppnas och att vi alla skulle bli skjutna på stället. Denna oavlåtliga väntan på döden var till den grad nervslitande, att man till sist förlorade förmågan att reagera, och när vi slutligen hörde nyckeln vri-

das om i låset, voro vi med slö resignation beredda på det värsta. Dörren gick upp och på tröskeln visade sig en karl i grön skärmmössa, som betraktade oss med hånfull min.

— Behagar de f. d. borgarna någonting att dricka? frågade han, medan en annan karl placerade en hink med vatten bredvid honom på tröskeln. Det fanns förstås varken skopa eller något annat att dricka ur, utan den som ville ha vatten, var tvungen att lägga sig på knä framför bolsjeviken och sörpla direkt ur hinken. Jag för min del avstod från nöjet.

Detta plötsligt påkomna intresse för vår törst visade sig emellertid blott vara en förevändning för att vederbörande skulle få tillfälle att göra litet kommunistpropaganda. I barsk ton började han med det hånfulla utropet:

— Jaså, det behagade inte herrskapet att stanna i Sovjetryssland, ni tänkte smita över till tyska sidan. Vet ni då inte, att ingen slipper över SSSR gräns?

Ingen svarade. Somliga förstodo väl inte vad han sade, andra låtsade sig inte förstå. För att bryta den obehagliga tystnaden och i någon mån beslöja den oro som rådde bland oss, tog jag till orda:

— När kriget är slut, skulle jag gärna vilja resa och se ert stora land. Jag har rest nästan hela världen runt och det vore därför mycket intressant att få göra några jämförelser.

Mitt yttrande tycktes göra mannen förbryllad; tydligen väntade han sig ej ett sådant svar och för att dölja sin förvirring tillgrep han de vanliga propagandafraserna.

— Krig? sade han, vad menar ni? Kom ihåg en gång för alla, att det absolut strider mot sovjetregimens principer att föra krig. Vi är väl inga blodtörstiga slagskämpar som borgarnationerna heller. Vårt mål är att rädda världen! Och efter Polen kommer vi att fortsätta med hela Västerlandet.

Naturligtvis svarade jag inte direkt på detta svammel, men båda två ville vi, fast av helt olika skäl, hålla samtalet vid liv. Jag för min del var beredd att lyssna på hans naiva propagandaprat bara för att få se dörren öppen så länge som möjligt; han å sin sida hoppades väl kunna övertyga mig om bolsjevismens välsignelser. Överraskad av att höra mig svara honom på hans eget modersmål, frågade han, var jag lärt mig ryska, och jag upplyste honom om att jag som medlem av Internationella Röda Korset ofta var tvungen att begagna mig av något bland de tolv språk jag talade, och att hans var ett av dem. Förbryllad tittade han en stund på mig och tänkte förmodligen: »Den där ska få höra min allra finaste utanläxa.» Så började han läsa upp långa stycken ur SSSR:s konstitution och jämföra den med andra författningar. Och han gjorde det så bra och med så stor kännedom om Frankrikes, Englands, Amerikas och andra länders statsskick, när han med välfunnen argumentering sökte bevisa deras underlägsenhet, att jag fick den uppfattningen, att han måste vara en bildad man. Men så snart jag i samma ämne kom med något motargument, fann jag att hans lilla föredrag bara var en väl inlärd läxa, som han knappast själv förstod men oklanderligt kunde rabbla upp. Han påminde mig om negrer i Paris, som kunna haspla ur sig några franska fraser och uttryck så ledigt och med så fulländat uttal, att man tror dem fullt behärska språket, medan de i själva verket knappast förstå ett ord av det utöver de få inlärda fraserna. I alla fall stod jag och lyssnade uppmärksamt bara för att dörren skulle hållas öppen, och på detta sätt pågick vårt samtal i flera timmar. Klockan kunde väl vara ungefär fyra på morgonen, när han slutligen tröttnade på underhållningen och smällde igen dörren med ett kort: »Vi ses igen i morgon.»

Då han gått, viskade min måg till mig: »Otroligt att du kan flirta till och med med en sådan där.» Och vis-

serligen kunde mitt långa nattliga samtal med en medlem av GPU i en fängelsedörr förefalla groteskt, men vad gjorde väl det, när därigenom den tryckande atmosfären i vårt fängelse lättades en smula och en viss avspänning åstadkoms hos alla de inburade olyckskamraterna. Tillfredsställelsen över att fängelsedörren hölls öppen i flera timmar denna påfrestande natt var väl värd omaket att behöva lyssna till denne storskrävlares löjliga bevisföring.

Fast vi ej kunde röra oss eller få någon vila, kände vi oss något lugnare, och rädslan för omedelbar »likvidering» gav vika. Här och var tändes en cigarrett, larmet i korridoren upphörde, och som man ju ej kan sova i stående ställning, började vi fördriva tiden med att bekanta oss närmare med varandra. Senare fick jag veta, att en av sovjetpolisens mest omtyckta metoder att göra sina fångar möra är att hålla dem stående dag och natt.

Här stodo vi alltså lutade mot varann och utbytte viskande våra olika erfarenheter. Särskilt kommer jag ihåg en stackars ung student från Warszawa, som i bondekläder försökt ta sig över floden men blivit gripen på bar gärning. Han var så uppskakad, att han darrade i hela kroppen och var fullt och fast övertygad om att han skulle bli skjuten nästa dag. Reaktionen tog sig för övrigt rätt olika uttryck; medan den ene spotskt hånade, skälvde den andre av fasa och många hördes uppsända brinnande böner till himlen. Snart nog kunde vi konstatera, att man bland oss utplacerat några spioner, vilka skulle ha till uppgift att provocera fram sovjetfientliga yttranden, men de buro sig så klumpigt åt, att vi genast voro på det klara med dem och ingen av oss gick i fällan.

Vid sjutiden på morgonen började larmet åter i korridoren, och klockan åtta fingo vi veta, att vi en efter en skulle inkallas till förhör. Vad skulle nu komma, vilka

nya erfarenheter skulle vi nödgas göra? Då ingen av de utkallade efter förhöret återvände till oss, fingo vi aldrig veta, vad som förekommit under detsamma och ansattes därför alltjämt av den pinande oron för de närmaste timmarna. Detta — att hålla oss i ovisshet — var väl avsett som ett slags finare tortyr. Som den tredje i ordningen utkallades den stackars studenten; han gick med nedböjt huvud, beredd på det värsta. Det dröjde länge innan han släpptes, märkvärdigt nog utan att bli straffad, men med den stränga varningen, att han skulle bli skjuten utan vidare, om han gjorde om försöket. När vi senare råkades och han berättade detta för mig, tillade han dock med en beslutsam glimt i ögat, att han skulle passa på första tillfälle att åter försöka överskrida gränsen; att stanna här, menade han, vore detsamma som döden.

De mina inkallades också var för sig; förmodligen hoppades man, att de skulle lämna motsägande uppgifter och på så sätt trassla till det för sig. Själv blev jag den sista, som fick träda inför de höga domarna. Så snart jag kom in, igenkände jag i förhörsledaren den pratmakare, som hållit ett så långt föredrag för oss på natten. Nu tog han på sig en viktig min och framställde sin första fråga:

— Varför tänkte ni fly från SSSR?

— Hur skulle jag kunna fly från ett land, där jag aldrig varit, svarade jag ganska fräckt. »Min mening var ju att begära tillstånd att fortsätta resan härifrån till en annan provins i Polen.»

Arg och butter tog han nu upp samma tema som förut på natten, att ingen, vare sig exborgare eller annan, finge lämna SSSR. På hans fråga, vart jag nu ville bege mig, uppgav jag Lwów som resans mål; vi hade nämligen på förhand gjort upp det så oss emellan, därför att denna stad låg i rakt motsatt riktning mot det av tyskarna besatta området och sålunda ingen misstanke

skulle uppstå, att vi nu omigen ville fly över dit. Efter att ännu en gång ha utfrågat mig om mina föräldrar, far- och morföräldrar, återlämnade han mitt »pass», d. v. s. mitt svenska journalistkort, och lät mig gå. Jag visade honom naturligtvis aldrig mitt svenska pass, och han frågade ej heller efter min nationalitet. Det var bättre så, ty om han fått veta att jag var utlänning, kunde det ha fallit honom in att anklaga mig för spioneri, vilket hade kunnat åsamka vår beskickning i Moskva trassel och obehag. Alltså lät jag honom tro vad han ville.

När förhöret härmed var över, fingo vi order att bege oss till rådhuset för att där begära tillstånd att resa till Lwów. Eftersom vi ingenting förtärt på ett helt dygn, passade vi på att samtidigt få någonting i oss. Kaffet var gott och bullarna färska, men vi hade ändå ingen riktig aptit, då nerverna voro utslitna, kroppen som mörbultad och fötterna ömma efter vår natt »på stående fot». Dessutom hade vi en förkänsla av att detta bara var början på vad som förestod oss, ifall vi skulle bli tvungna att stanna på denna sidan floden, utlämnade åt dessa grymma terroristers godtycke.

När vi återkommit till fängelset med alla våra papper i ordning och där fått dem vederbörligen påtecknade av vår gamle bekanting — den nattlige föredragshållaren och förhörsledaren — fingo vi spänna våra hästar för skrindan, i vilken alla våra tillhörigheter till vår ytterliga förvåning funnos kvar. Våra båda unga följeslagare väntade också där. De ville ej höra talas om vårt förslag, att de nu skulle lämna oss åt vårt öde och söka sig vidare på egen hand, fria att själva välja sina vägar utan att behöva ta hänsyn till oss. Alltså klättrade vi alla fem upp i skrindan och tänkte just slå in på vägen till Lwów, då en ung man i grön mössa kom springande och beordrade oss att ta samma väg tillbaka till Rawaruska, på vilken vi anlänt. Förgäves förklarade vi, att

det fanns en direkt väg till Lwów, dit vi ju fått tillstånd att fara, och att den andra vägen, som vi hade kommit på kvällen förut, var nästan omöjlig att befara med våra trötta hästar. Herrar kommissarier stodo framför huset och röto ilsket åt oss: »Ni far över Rawaruska och därmed jämnt!» Det var alltså inget annat att göra än att åter slå in på den ohyggligt gropiga och leriga vägen.

Från Sokal till Rawaruska var det femton kilometer, men vi hoppades kunna stanna ett par timmar på den sistnämnda platsen hos samma vänliga människor som vi varit hos förut, för att fodra hästarna och själva få en bit mat i oss. Det gick bara steg för steg, hungern började gnaga och hästarna stannade för att pusta vid nästan varje grop. Alldeles förbi närmade vi oss slutligen det efterlängtade Rawaruska och beräknade, att vi bara hade ett par hundra meter kvar till den stora landsvägen, där våra vänner bodde, då klappret av hästhovar bakom oss väckte oss ur vår dvala. Innan vi visste ordet av voro vi omringade av samma karlar i gröna mössor, som vi hade lämnat efter oss i Sokal. Vi tänkte just stanna vid våra vänners välbekanta hus, då en av dem red fram till oss och skrek åt oss att fortsätta. Förgäves förklarade vi, att vi ej orkade längre och att hästarna skulle stupa, om de inte finge vatten och havre. En annan av karlarna gav då våra hästar ett våldsamt rapp över ryggen och röt: »Kör på bara!» Våra trogna djur, som aldrig förut varit i beröring med en rysk nagajka, darrade över hela kroppen. Det gjorde vi också, men det hjälpte inte, det var bara att fortsätta vägen fram. Vi kunde se hur våra vänner, som förut härbärgerat oss, följde vår avfärd med långa blickar.

Nu voro vi alltså tillbaka på den långa raka chaussén, där vi 36 timmar tidigare hade färdats åt rakt motsatt håll, glada i hoppet att snart få lämna detta skräckvälde och elände, till vilket vi nu måste återvända. Bland ryttarna, som nu redo framför oss, kände vi igen kommis-

sarien, som predikat sovjetpropaganda för oss i fängelset. Han höll sig längst fram och undvek att se åt vårt håll. Kanske skämdes han en liten, liten smula efter alla de vackra ord han läst för oss om sovjetparadiset.

Vi hade väl tillryggalagt ungefär 10 kilometer på stora landsvägen, då samme man som piskat våra hästar befallde oss att vika av in i skogen. Jo, nu var det färdigt! Jag kände hur kallsvetten bröt fram på min panna. Hade »likvideringens» stund nu kommit, eller vad skulle ske i skogens dunkel? Då den ene av våra följeslagare frågade, varför vi skulle vika av, när vägen förde direkt till Lwów, dit vi ju fått tillstånd att resa, fick han till svar, att han och hans kamrat kunde stiga av och fortsätta rakt fram till fots, men att vi andra med vagn och hästar måste ta vägen över skogen. Jag var oändligt glad över den solidaritetskänsla de båda unga männen visade prov på, då ingendera av dem reflekterade på att lämna oss i sticket.

Vad hade man för avsikter med oss? Ville man kontrollera vår färd och hindra oss att stanna i Rawaruska för att förebygga att vi återigen gjorde ett försök att överskrida gränsen? Å nej, det var nog något annat elände som väntade oss! Men vad?

Vägen i skogen var smal, slingrande och gropig, och den långa skrindan var till stort hinder vid kryssningen mellan träden. Min dotter är en skicklig »körkarl» med fast tömgrepp, men jag såg hur hennes händer darrade, och alla de tre männen i vårt lilla sällskap voro litet gröna i ansiktet av ängslan. Jag gjorde flera försök att komma i samtal med vår eskort och frågade, vart man förde oss och vad allt detta skulle betyda, men fick inget svar, varför jag måste uppge försöket. Efter en stund red en av karlarna fram mot vagnen och gav sin häst ett sporrhugg, så att den gjorde ett kast åt den sida, där min dotter satt, och i samma ögonblick lutade han sig fram och sade halvviskande: »Var inte rädd, det ska

inte hända er något ont!» Så gav han hästen ett nytt sporrhugg med andra foten och galopperade åt sidan in i skogen. Allt skedde så hastigt, att hans kamrater inte märkte manövern. Till en början lugnade oss denna tröstande försäkran, men allteftersom tiden gick och vi kommo djupare in i skogen, blev stämningen bara kusligare. Sent skall jag glömma denna färd på den slingrande, ojämna skogsstigen i den fallande skymningen med den tystlåtna ryttarskaran omkring oss. Ingen människa syntes eljes till, inga människoboningar heller. Att ta sig fram i den täta skogen blev allt svårare, hästarna snubblade på stenar och trädrötter och stannade vid varje liten vattenpöl. Själva voro vi alldeles förbi av trötthet, hunger och ångest; vilket ögonblick som helst kunde skrindan välta eller fastna mellan ett par träd. Jag beundrade oreserverat min dotters förmåga att trassla oss fram. Hur skulle detta ändas? Varför gjorde man ej slut på oss med ens?

Äntligen skymtade ljus på något avstånd och våra fångvaktare meddelade, att vi voro framme. Men framme var? Var det döden som väntade oss eller befrielse från dess kval?

Vägen ledde nu in på en bygata och slutligen fingo vi göra halt på en gräsplan framför en stor port. Ryttarna som eskorterat oss försvunno den ene efter den andre i mörkret. Där sutto vi nu och väntade på döden, medan hungern skrek i oss. Hur länge vet jag inte, men till sist dök en karl upp, som befallde oss att köra till *starosten* — byfogden, dit han skulle visa vägen. När vi kommit fram dit, ryckte en soldat tömmarna ur min dotters hand och sade åt oss att stiga ur och ta med oss alla våra saker. En annan hjälpte till och innan vi visste ordet av stodo vi där med våra väskor och sågo karlen sätta sig upp och köra sin väg med våra kära trogna hästar. Därefter föstes vi in i ett stort rum, där en GPU-individ med mössan på huvudet satt vid ett

bord och betraktade oss med lömska blickar. Ett par välklädda bönder, som också befunno sig där, försökte smita, men GPU-mannen ropade dem barskt tillbaka.

— Byfogden och hans biträde ska stanna kvar, sade han, för här ska bli rättegång.

Motvilligt vände de tillbaka och satte sig vid bordet. Min måg viskade till oss: »Nu är vår timme slagen. Ni får inte säga emot mig, när jag begär att bli avrättad i stället för er alla!» Min dotter såg med ångestfulla blickar på sin man, medan jag viskade tillbaka, att den företrädesrätten tillkom mig som den äldsta bland oss. Nu ställdes vi alla upp inför denna »krigsrätt» och tillfrågades, om vi hade några vapen; nekade vi och upptäcktes det efteråt, att vi innehade sådana, skulle vi alla med livet få plikta därför. Min måg, som var fullt och fast övertygad om att ingen av oss hade något vapen, svarade:

— Vi har inga vapen, men jag anhåller, att alla våra saker undersökas här på stället, så att det ska vara klart bevisat, att vi inga ha, om någon efteråt skulle komma på den idén att smussla in något bland våra tillhörigheter för att kompromettera oss.

Han lät så lugn och säker när han sade detta, att GPU-mannen fann det onödigt att undersöka oss. Hade min måg då vetat, att en av våra följeslagare hade en laddad Coltrevolver instoppad i ena stövelskaftet, så hade han säkerligen inte yttrat sig med sådan bestämdhet. På den härefter framställda frågan, varifrån vi kommo och vart vi ämnade oss, svarade min måg, att vi anlänt från Brody och nu med vederbörligt tillstånd voro på väg till Lwów. Sedan vi ännu en gång fått redogöra för våra föräldrars, far- och morföräldrars namn och födelsetid, kom det tydligen viktigaste spörsmålet, nämligen var vi fått hästarna och vagnen ifrån.

— De äro köpta för egna pengar, som jag tjänat ihop med egen hand, svarade min måg med tanke på att man

i sovjetlandet principiellt äger blott det som man åstadkommit med sina händers arbete — förtjänsten på intellektuellt arbete tillhör staten.

— Det är omöjligt att ni för inkomst av kroppsarbete kan ha köpt de där hästarna och vagnen — det är bursjujlyx, som det är förbjudet att äga, och i SSSR:s namn konfiskerar jag alltihop.

För att ge mera effekt åt denna harang uttalade han den stående vid bordet, varpå han lämnade rummet. Jag skulle velat ropa efter honom, att han var en tjuvrackare och att han skulle aktat sig för detta skurkstreck i Sokal, där polska myndigheter då ännu kunnat ta oss i försvar — en vecka senare voro även de »likviderade». Det var alltså därför vi blevo insläpade i mörka skogen, för att man skulle kunna ta ifrån oss vårt enda fortskaffningsmedel.

Det var synd om de stackars hästarna och stor var vår förlust, men vi fingo vara glada att själva ha sluppit undan med livet. Den vänlige byfogden förklarade sig vara mycket ledsen över vad som hänt, men ur stånd att protestera, då han i vilket ögonblick som helst kunde riskera att bli behandlad på samma sätt och berövad allt han ägde.

Han hjälpte oss emellertid att bära in våra väskor i ett tomt rum bredvid — det var byns häkte — lät strö halm på glovet och skickade till oss en kanna varm mjölk och en stor kaka bröd, vilket vi förtärde likt hungriga vargar. Inspärrade, med vakt vid både dörr och fönster, fingo vi här tillbringa vår andra natt i fullständig ovisshet om vad nästa dag skulle medföra.

Nästa morgon kom byfogden tillbaka och upplyste oss om att »de» hade beslutat att låta oss få hyra en bondkärra och med den fara till Lwów. Han hade lyckats få tag i en jude i byn, som för det orimliga priset av 100 zloty, betalda i förskott, lovat skjutsa oss till denna stad. Hopkrupna i en liten obekväm kärra skulle vi alltså

fortsätta vår mödosamma färd. För att uppnå stora landsvägen måste vi ta vägen förbi en herrgård, vars ägare säkerligen befann sig antingen på flykt eller i fängelse. Det var en av dessa stora lantgårdar man så ofta ser i Polen med mäktiga kolonner och höga fönster i empirestil. Nu var allt redan smutsigt och förfallet, då de nya herrarna gjort allt för att skada och förstöra. Utanför porten myllrade det av grönmössor, och just som vi åkte förbi upptäckte vi »vår» kommissarie till häst mitt på gården, ridande vår egen fux. När han fick se oss, vände han ryggen till. Hästen, som känt igen sin matmor, ville närma sig oss, men fick ett hårt rapp och galopperade iväg. Hur gärna hade vi inte i detta ögonblick sett honom kastad ur sadeln!

Lyckligtvis voro vi snart ute på den stora chaussén, där kärran skakade litet mindre än på bivägen. Vid första avtagsväg skildes vi från den ene av våra följeslagare, som ville återvända till Rawaruska och försöka ta sig över floden. Hela hans familj var på landet i närheten av Warszawa och han var full av ängslan för sin unga hustru och de små barnen, som han hade lämnat hemma. Den andre åter hade de sina i en lägenhet endast några kilometer från Lwów och ville nu tillsammans med dem försöka komma bort från dessa farliga trakter.

De små hästarna travade först på rätt bra, men redan efter en timme började de tröttna och slöa till, och när vi uppnått staden Zolkiew sade vår skjutsbonde ifrån, att han inte tänkte köra oss vidare. Efter en stunds parlamenterande fingo vi honom att åka upp med oss till stora torget, där vi beslöto att ej stiga ur kärran, förrän han skaffat oss en annan skjutskarl, som kände till trakten. Att han behöll hela det belopp han fått i förskott för att köra oss till Lwów, behöver jag väl knappast nämna.

Där sutto vi nu i kärran i ett hörn av torget, som

var omgivet av en lång rad gamla egendomliga, typiskt judiska envåningshus, försedda med mycket små fönster och långa smala svalgångar av trä, vilka sammanlöpte med varandra runt hela torget — ett byggnadssätt, som man lär återfinna hos den judiska befolkningen i Saloniki. Mitt på torget reste sig en vacker bronsstaty av konung Jan Sobieski, på sin tid stadens beskyddare. Framför denna syntes en helt modern kanon på sin lavett, överhöljd med friska blommor. På min intresserade fråga, vad den blomstersmyckade kanonen hade att betyda, fick jag av en förbipasserande äldre herre en upplysning, som förtjänar att återges. Före bolsjevikernas intåg i landet hade utanför Zolkiew en het strid utkämpats mellan polska och tyska trupper. När tyskarna redan nått fram till vindbryggan, som skilde dem från staden, tog en polsk artillerikapten, som redan förlorat allt sitt folk vid batteriet och såg dem ligga stupade omkring honom, ensam ställning vid sin sista kanon och hann tillfoga fienden betydande förluster, innan han själv stupade. De intågande tyskarna läto begrava den tappre hjälten under ståtliga militära hedersbetygelser och överlämnade sedermera den ärorika kanonen till stadens invånare, som läto uppställa den framför kungastatyn och höljde den med blommor. Min sagesman berättade mig också en annan intressant episod från samma dag. Medan striden rasade som hetast, kulor veno i luften och flygmaskiner läto sina bomber regna över staden, samlade sig kvinnor, barn och åldringar i de två stora kyrkorna vid torget. Den ena av dem, S:t Janskyrkan, var så full av bedjande människor, att där ej fanns en ståplats kvar. Dess gamla murar skälvde under bombkrevaderna och plötsligt kom en fruktansvärd, bedövande detonation, så att alla sjönko till golvet och nästan förlorade medvetandet. När man återkom till besinning, befanns det att en bomb hade fallit vid vartdera sidoaltaret i kyrkan utan att krevera. Som

en man uppstämde alla de församlade i tacksamhet över detta under: *Boze cos Polska* — »*Gud skydde Polen*». Vi fingo också tillfälle att se de båda hålen efter bomberna i kyrktaket, som man just höll på att reparera.

När vi återkommo därifrån, infann sig äntligen vår körkarl tillsammans med en bonde, som var villig att skjutsa oss vidare. Vi bytte alltså ekipage och hade turen att denna gång få en hederlig skjutskarl och utmärkta hästar. Den stora landsvägen var förträfflig, delvis makadamiserad, och med bil hade man på mindre än en timme tillryggalagt de 60 kilometer, som ännu skilde oss från Lwów, men med hästar var det ej så lätt, isynnerhet som vi nu befunno oss i en mera kuperad terräng än tidigare. Uppförs- och utförsbackarna voro ibland kilometerlånga och till vår förtvivlan stötte vi åter ihop med sovjetinfanteri och -artilleri, som med möda forcerade de långa motlutorna. Vår körsven, som kommit underfund med att de utan ringaste hänsyn lade beslag på civila resandes hästar och spände dem för sina tunga kanoner utan att sedermera återlämna djuren, höll sig på lämpligt avstånd, vilket ytterligare försenade oss.

Vi lade märke till att största delen av fälten ej voro besådda, enär bönderna blott odlade det nödvändigaste på egna åkrar och ej ens rörde vid godsägarnas. »Vi får väl knappt behålla något för egen räkning, varför skulle vi då arbeta? Det lönar inte mödan», tyckte vår skjutskarl, sannolikt icke utan skäl.

Den korta höstdagen tynade bort och skymningen föll på. Att irra omkring på vägarna i mörkret under dessa oroliga tider, då man lätt kunde råka ut för allehanda otrevligheter, funno vi föga rådligt och att hinna fram till Lwów samma dag syntes omöjligt. Men var skulle man övernatta? Inga byar kunde vi upptäcka och skjutsbonden visste ingen råd. Då föreslog vår unge följeslagare, att vi skulle göra en avstickare till hans familj,

där han försäkrade att vi skulle bli väl mottagna, och vi accepterade med glädje hans förslag. Emellertid hade det blivit nästan kolmörkt, och när vi kommo in på avtagsvägen, som ledde dit, kunde hästarna knappast ta sig fram, utan vår följeslagare måste stiga ur och leda dem, trampande i lervällingen. Dessa sista tre kilometer föreföllo oss mycket längre än hela vägen i övrigt. Äntligen anlände vi till vårt mål för dagen och blevo där bemötta med samma vänliga gästfrihet som överallt annorstädes i de polska hem vi gästat under hela denna långa mödosamma färd. I ett stort, rent och hemtrevligt rum med bekväma sängar och elektrisk belysning hade vi det utomordentligt trivsamt. Efter de senaste dagarnas mödor och mardrömmar tog naturen ut sin rätt och när vi väl kommit i säng, sovo vi som stockar. Fast Lwów låg på blott 7 kilometers avstånd, gjorde vi oss ingen brådska med att fortsätta dit, där vi väl på nytt skulle komma i kontakt med våra plågoandar. Ett tre dagars regn gav oss en välkommen förevändning att stanna kvar i detta hem, där vi trivdes så bra. Den vänliga familjen, som själv befann sig i en svår situation, gjorde allt för att vi skulle ha det så bekvämt och bra som möjligt. Husfadern som var skräddare satt ständigt vid sitt arbete och hans hustru med sina nio barn såg så ungdomlig ut, att jag först tog henne för en syster till äldsta dottern i huset. I dessa svåra och osäkra tider voro de allesamman glada över att vara så många och kunna dela arbete och förtjänst. »Vi håller bra ihop, och enighet ger styrka» brukade familjefadern säga, och det hjälpte dem alla att hålla humöret uppe.

Denna resa, under vilken jag fått göra närmare bekantskap med många polska bönder, arbetare och hantverkare, lärde mig att uppskatta dessa starka, flitiga och till kropp och själ sunda människor. Hårdföra och uthålliga, vana vid ett liv av försakelser — egenskaper som skulle hjälpa dem att härda ut i de svåra tider de

gingo till mötes. Ingenstans där vi möttes med så stor och hjärtlig gästfrihet ville dessa enkla och fattiga människor ta emot någon betalning. Vi fingo alltid samma svar: »Vi är hemma här och ni är flyktingar» — ett gammalt polskt ordspråk. Ett annat sådant: *Gose w dom Bog w dom* —»med gästen stiger Gud in i hemmet» — tycktes dessa rara människor taga efter bokstaven. I sin orubbliga tro på bättre tider komma de säkert att bättre än många andra uthärda de påfrestningar som ännu förestå.

När det slutligen klarnade upp och vi hunnit vila ut, bestämde vi oss för att fortsätta till Lwów. Men det var lättare sagt än gjort. Alla bilar och bussar voro rekvirerade av Sovjet och bönderna voro inte hågade att fara till stan med sina hästar, då de fruktade att bli av med dem. De stego hellre upp klockan fyra och fem på morgonen för att till fots bära sina varor till torget än de riskerade häst och kärra för att köra dit dem. Då det alltså ej fanns någon annan möjlighet, bestämde även vi oss för att tillryggalägga sista etappen av vår färd per apostlahästar.

ANKOMSTEN TILL LWÓW

SÖNDAGEN den 3 november. En kall och frostig morgon. Solen gjorde sitt bästa för att lysa upp det flacka landskapet, men dess strålar förmådde ej skänka någon värme. Rimfrosten gnistrade på träden och knarrade under fötterna. Vintern nalkades och man undrade, vad den kunde bära i sitt sköte. Som tre mänskliga skuggor stretade vi framåt mot Lwów, dit så många flyktingar under de senaste månaderna styrt kosan i hopp om att finna en lugn tillflyktsort. Efter vårt långa kringflackande i bekanta och obekanta trakter kände vi oss jagade som villebråd och längtade nu till vad som för oss tedde sig som det förlovade landet. Vårt vänliga värdfolk, som åsåg vår avfärd, ropade efter oss:

— Om ni inte hittar något ställe i stan där ni kan stanna, kom då tillbaka till oss; här kan ni alltid få tak över huvudet! — Vackert handlat av människor som själva hade det så osäkert just nu. De lovade att gömma undan våra tillhörigheter ifall det skulle bli husundersökningar här också.

Efter allt vi hade upplevat under dessa sista veckor trodde vi att sju kilometer på en rak väg skulle vara en angenäm promenad, men fast vi alla voro härdade och vana vid friluftsliv hade kropp och nerver förlorat den gamla spänsten och vi voro därför bra glada, när vi i stadens utkanter upptäckte den första spårvagnen. Vi slunko in så oförmärkt som möjligt och köpte biljett till slutstationen utan att våga ta reda på vart vagnen gick. För att åtminstone någon av oss skulle ha en chans att

klara sig ifall något skulle hända, låtsades vi ej känna varann utan satte oss i var sitt hörn. Då var det ännu rätt sällsynt med anhållanden i spårvagnarna, men sedermera blev det allt vanligare och kom snart att höra till ordningen för dagen.

Efter trekvarts timmes färd anlände vi till Stora Torget, »Plac Marjacki», framför katedralen. Klockan var elva, och kyrkklockorna ringde till gudstjänst. Vi följde med människoströmmen in i kyrkan för att tacka Gud, som hjälpt oss igenom alla svårigheter och till slut låtit oss nå fram till denna stad, där vi hade så många vänner. Det är mig svårt att beskriva den känsla av glad förvåning som bemäktigade sig oss över att se välklädda, artiga och belevade människor omkring oss. Efter allt vi hade sett och hört föreställde vi oss att den sortens folk var bannlyst från de trakter där sovjetarmén dragit fram. Men vi hade en känsla av medömkan för dessa människor; vi skulle velat ställa oss på torget och skrika ut en varning till dem för den röda fara som var i annalkande:

— Försvinn härifrån, göm er eller fly! Den röda lavinen är snart över er!

Vår förkänsla var tyvärr riktig; vi voro själva med när störtfloden kom.

Som vi antogo att staden var full av flyktingar och att alla våra vänner tagit emot åtskilliga av dem och därför hade ont om plats, beslöto vi att skiljas åt och gå till olika personer för att be om husrum. Att vända oss till något hotell ansågo vi otänkbart. De voro naturligtvis fulla av sovjetfolk, och det skulle otvivelaktigt vara högst oförsiktigt, för att inte säga dumdristigt, att självmant ge sig in bland den publiken, om det nu tilläventyrs funnits ett ledigt rum i något av dem. Jag bestämde mig för att uppsöka Marie L., som hade en tvåvåningsvilla med stor trädgård i en av de vackraste stadsdelarna, där hon bodde vid sina stadssejourer. Som jag förut

nämnt hade jag besökt henne på hennes lantgods vid Zaleszczyki en vecka före krigsutbrottet, och tog för givet att hon nu befann sig i säkerhet i Rumänien, då hennes hem låg så nära rumänska gränsen. Men hennes gamla tjänare skulle väl kunna ge mig tak över huvudet, tänkte jag. Mina barn, som inte ville visa sig mer än nödvändigt, föredrogo att söka upp ett par gamla damer, som bodde litet i skymundan i ett gårdshus. Vi skildes efter att ha gjort upp om att åter råkas på torget framför kyrkan, ifall vi ej lyckats skaffa oss husrum.

Vid framkomsten till min väninnas villa fann jag stora porten stängd, men grinden stod öppen. Jag klev på, men i stället för att gå fram till stora ingången gick jag köksvägen. Fastän jag flera gånger bott här vid mina besök hos Marie L., var det nu första gången jag använde denna uppgång. Jag steg uppför trappan till första våningen. Allt var tyst och stilla, inte ett ljud hördes.

Jag fortsatte därför till nästa våning och fann mig plötsligt stående i dörren till ett stort och prydligt kök, förresten det rymligaste privatkök jag någonsin sett, med vita kakelväggar och två stora spisar. På den ena av dessa stodo flera grytor och kastruller som utsände aptitretande dofter. Allt detta hade varit högst sympatiskt, om jag inte vid sidan av spisen hade upptäckt två sovjetsoldater. Jag blev stående kvar på tröskeln och betraktade dem med ångest. Till min ytterliga förvåning nickade de emellertid åt mig och pekade på den öppna dörren till en stor handkammare, i vilken jag skymtade Marie L:s gamle kock sysselsatt med att vispa en sås. Jag gick in i kammaren, fram till mannen, gav honom en liten vänlig klapp på axeln och viskade:

— Var är prinsessan?

Som jag väntade mig svaret att hon sedan flera veckor var i Rumänien, blev jag inte litet häpen när kocken förvånad såg på mig och svarade:

— Prinsessan, hon är väl antagligen nere i lilla salongen. —

— Är det möjligt — utropade jag — har hon inte gett sig iväg? —

— Nej, hon vägrade absolut att resa, och när hon inte längre kunde stanna på landet kom hon hit till stan.

— Vad har de här soldaterna i köket att göra? — frågade jag.

Den gamle trotjänaren tog på sig en tragisk min och svarade med en djup suck:

— Vi har varit tvungna att avstå gästrummen i andra våningen åt bolsjevik-kommandirer, som nu ideligen ränner här i köket och plockar med sig både det ena och det andra...

— Var glada ni att det inte är GPU:s folk ni har att göra med! sade jag — de här är ju änglar i jämförelse med dem.

Så sprang jag ner till första våningen, öppnade en dörr och befann mig i serveringsrummet, där betjänten blev alldeles perplex, när han fick se mig. Jag skrattade och sade:

— Var inte rädd, det är inget spöke utan jag själv livslevande.

Häpen utbrast han:

— Är det verkligen ni, madame, vi var alldeles säkra på att bolsjevikerna hade mördat er alla där på landet. Vad prinsessan ska bli glad! Jag ska säga till henne medsamma.

Jag följde efter honom och hörde hur han sade:

— Idag är det en riktig glädjedag, fru Jaroszynska har kommit, hon har lyckats klara sig undan bolsjevikerna, hon är här!

Min kära gamla vän kom emot mig och vi voro båda innerligt glada över återseendet.

— Varför gav du dig inte iväg till Rumänien? frå-

gade jag. — Du hade ju bara några kilometer till gränsen!

— Har du glömt att den ridderlige Zamojskis blod rinner i mina ådror, vi av hans släkt brukar inte rymma fältet!...

Senare, när alla som hade en möjlighet att komma undan, med tysk hjälp togo till flykten, var hon den som sist bestämde sig för att resa. Jag tror till och med att det var jag, som till slut lyckades övertala henne.

Nu, i början av november, var hennes hem alldeles fullt av folk, som liksom hon måst överge sina lantegendomar och fly till staden. För att ej bli misstänkt för politisk verksamhet beslöt hon att bara ta hand om sina kvinnliga släktingar och bekanta. Övre våningen, där gästrummen lågo, hade rekvirerats av kommandirer, och hon hade därför i första våningen gjort i ordning sovplatser i salong, bibliotek och andra sällskapsrum. Den gamla, 78-åriga damen hade måst avstå från sin egen sängkammare och sov på en soffa i ett litet förmak. Själv fick jag disponera en säng i stora matsalen, där jag hade det bekvämt och skönt.

När min dotter inte fann mig på den avtalade mötesplatsen, kom hon till Marie och berättade, att de blivit vänligt mottagna hos de båda gamla damerna, som ställt ett av sina tre små rum till deras förfogande. Min måg kände sig lugnare där, emedan stället som nämnt låg litet avsides, men jag för min del var glad att få återse mina gamla vänner och — om också för en kort tid — leva »herrskapsliv» igen.

Dagen därpå hyrde min dotter och jag en gammal uttjänt droska och ett par hästar, som säkert till och med bolsjevikerna skulle ha rynkat på näsan åt, och foro till D. för att hämta våra väskor och andra saker hos den vänliga skräddarfamiljen. Hemifrån hade vi tagit med matvaror och annat smått och gott, som vi för att inte väcka uppseende packat i gamla havresäckar. Dessa

delade vi på återvägen ut bland flyktingar och andra hungriga medmänniskor, så nu var vårt bagage reducerat till det allra nödvändigaste.

Staden var översvämmad av sovjetmilitär som sökte tak över huvudet, men till deras heder måste jag säga att de hittills inte visat några tendenser att vilja terrorisera befolkningen. Då var det ännu möjligt att av en inkvarterad kommandir få ett intyg att ens bostad var upptagen — trots att man hade plats för fler — och genom att vid behov visa upp detta intyg kunde man slippa ifrån vidare inkvarteringar. Men denna lyckliga tid varade ej så värst länge.

Livet i staden gick ännu så tämligen i sina normala gängor. Invånarna funno sig i de nya förhållandena, och alla hoppades att det hela snart skulle vara överståndet. När man såg dessa soldater, fick man den uppfattningen att det inte skulle behövas mycket för att få dem att ta till benen, och man hoppades därför — ännu i november 1939 — allmänt att de snart skulle återvända till sitt land igen.

Som sagt, livet gick sin gilla gång, barnen fortsatte i skolan, och vid universitetet pågingo föreläsningarna. På kvällarna voro gatorna upplysta som vanligt och biograferna hade fullt hus — den gamla vanliga publiken. Sovjetsoldaterna gingo sällan in på en bio, och när de någon gång gjorde det, sågo de sig misstänksamt omkring som om de varit rädda för något. Var det samvetets röst som talade, hade det gått upp för dem att de skickats hit i ett helt annat ärende än det »befrielseverk», som av propagandan angavs vara deras uppgift här? Eller var det kanske fruktan för GPU-spioner bland deras egna kamrater?

Det var sorglustigt att se dem marschera genom staden som en skock får, utan militär pli, i sjaskiga och illa sydda uniformer, trista och allvarliga, utan en tillstymmelse till naturlig glättighet. Slött och planlöst

drevo de omkring gata upp och gata ner. Inte kunde det vara bara för att visa sig, de hade sannerligen ingenting att skryta med. Efter någon tid fingo de order att marschera under sång, men det blev inte lustigare för det; deras gälla och skrikiga röster tuggade alltid om samma nötta refräng om vilket paradis Sovjetryssland är, där alla äro fria och där allting finns i överflöd. Det var verkligen enerverande att behöva lyssna till detta trams, när deras utseende, hållning, klädsel ja, allt hos dem vittnade om hur det i verkligheten stod till hemma i deras beprisade »paradis».

När jag hörde dessa ukrainare exekvera denna obligatoriska sång, gingo mina tankar tillbaka till tiden före förra världskriget, då jag i det gamla Ukraina hade tjusats av folkets melodiska »dumki» och skördesånger, som voro så vackra och stämningsfulla. Det var sorgligt att se vad tjugu års propaganda i förening med hunger och andra lidanden hunnit göra av detta folk. Som jag redan nämnt var den armé, med vilken Moskva översvämmade Galizien och Volynien, huvudsakligen rekryterad från de ukrainska provinserna Kiev, Poltava, Cherson och Tschernigov, vilkas musikaliska och gladlynta befolkning förr var så olik storryssarna, som alltid varit mer melankoliskt lagda. När jag senare kom i närmare kontakt med dem och frågade varför de inte längre sjöngo sina gamla sånger, fick jag av somliga det svaret, att de numera blivit omoderna, medan de övriga föredrogo att ej yttra sig.

Under mina tidigare resor i dessa trakter hade jag flera gånger uppehållit mig i Lwów och kände väl till denna vördade »Mater Orientalis», som under århundraden hade varit ett av de osteuropeiska fästen, mot vilka de asiatiska barbarernas anlopp bröto samman, var gång de försökte tränga västerut. Med stöd av mindre bastioner, utplacerade här och där på stäppen, hade det varit ett av Europas värn mot dessa horder, vilkas sen-

födda ättlingar nu lyckats med sin framstöt tack vare list och »femtekolonnares» hjälp. De gamla fästningsmurarna voro numera raserade och ersatta av en vackert planerad stadsträdgård, varifrån man bl. a. såg »Lublinunionens Kulle», *Kopiec Unii Lubelskiej*, vars tillkomsthistoria är så pass intressant, att den förtjänar här återges.

Sedan år 1386 — genom giftermål mellan Polens regerande drottning Jadwiga och storfursten av Litauen Jagello, som då antog kristendomen och det nya namnet Wladislaw — de båda länderna kommit i personalunion under regenter av Jagelloniska ätten, till vilken senare hörde vår drottning Katarina Jagellonica, ingicks 1569 i Lublin en realunion mellan dem »för evärdliga tider». Staden Lwów ville hugfästa minnet av denna viktiga tilldragelse genom att efter ålderdomligt mönster uppföra en konstgjord kulle av så väldiga dimensioner, att den aldrig skulle utplånas utan ständigt stå kvar till erinran för kommande släktled om fädernas gärning att i fredligt samarbete förena de båda länderna till ett rike. Den utgör också än idag ett enastående monument, som manar till tro på och hopp om en lyckligare framtid.

Lwów grundlades omkring 1250 av den galiziske hertigen Lew — »Lejonet», därav det tyska namnet Löwenberg el. Lewenberg, sedermera Lemberg. Staden fick utstå otaliga belägringar av mongoler, turkar, tatarer m. fl. folkslag och blev upprepade gånger delvis nedbränd. Sedermera, i mitten av 1600-talet under Kasimir den stores regering, fick den stor betydelse som centrum för handeln mellan Öster- och Västerlandet. Bland dem som belägrade Lwów var även Karl XII, som en kort tid höll staden besatt, dock utan att lämna andra varaktiga spår efter sig än några dokument i stadsarkivet. Om den svunna storhetstiden vittna åtskilliga ståtliga palats, bl. a. Jan Sobieskis residens, som efter mönster av

Palazzo Strozzi i Florens beklätts med diamantslipade stenplattor.

En annan sevärdhet är nationalbiblioteket, »Ossolineum» — efter greve Ossolinski, vilken i början av 1800-talet grundade detsamma och donerade det till staden. Bland dess c:a 80.000 band intages en förnämlig plats av en synnerligen rikhaltig samling verk, behandlande de talrika krig, som under tidernas lopp utkämpats i Osteuropa. För att studera dessa arbeten ha historiker från många främmande länder vallfärdat till Lwów.

På S:t Göransdagen gick jag till den uniatiska katedralen Sviatoho Jura för att få höra de berömda liturgiska sångerna, och kunde konstatera, att dessa verkligen motsvara, för att inte säga överträffa, sitt rykte. Ett gammalt numera bortlagt bruk föreskrev, att den uniatiske metropoliten inbjöd stadens båda andra kyrkliga överhuvud, den romersk-katolske och den armeniske ärkebiskopen, att tillsammans med honom förrätta uppståndelsemässan natten till påskdagen. En i kyrkan uppställd militär hedersvakt höjde dragna sablar under tiden då det heliga evangelium lästes, därmed symboliserande att de alltid voro redo att försvara kristendomen mot hedningarna i Öster. Det skulle verkligen ha varit en upplevelse att ha fått bevista en sådan ceremoni, då representanterna för tre olika kristna kyrkor förenade sig i gemensam bön.

Stadens kanske äldsta, i varje fall intressantaste kyrka är den armeniska, som byggts och donerats av rika köpmän från Erivan och Erzerum.

Redan under drottning Jadwigas och konung Jagellos regering hade armenier fått privilegiet att förmedla det handelsutbyte mellan Öster- och Västerland, för vilket Lwów var centrum. Många voro för övrigt de kostbara varor från Orienten, vilka passerade Lwów för att fortsätta till Visby och därifrån dirigeras vidare eller stanna i Sverige. Den gamla kyrkan, som väl tillkommit för

att uttrycka de armeniska köpmännens tacksamhet för det inbringande privilegiet, företer en blandning av olika byggnadsstilar och är prydd med freskomålningar av den polske konstnären Jan Rosen, vilken till motiv valt en legend om ett armeniskt helgons, S:t Odylons begravning. Då den döde av sina vänner bäres till graven, blanda sig med dem vålnaderna av för länge sedan avlidna martyrer, som kommit för att hämta sin broder och föra honom till de saligas boningar. Under gudstjänsten i denna kyrka ser man ännu bland menigheten många med österländska drag, som skvallra om deras härkomst, men dessa ha för länge sedan assimilerats och känna sig alla som äkta polacker.

Katolska katedralen och även de övriga katolska kyrkorna, Benediktinernas, Dominikanernas m. fl. — samtliga i barockstil — äro byggda och utsmyckade med slösande prakt av arkitekter och målare, som särskilt för detta ändamål inkallades från Italien.

Operan, universitetet och andra officiella byggnader, vilka uppförts under den österrikiska tiden, äro uppförda i 1880-talets smaklösa stil med den rikedom av krusiduller och sirater, som äro utmärkande för byggnadsverk från denna tid, men ge dock en storstadsmässig prägel åt Galiziens huvudstad. Universitetet, som tävlade med sin gamla granne Krakóws Alma Mater och hade många framstående professorer, har fostrat många män, vilka senare nått berömmelse på skilda områden.

Där jag drev omkring på gatorna bland kulturhistoriska minnen, glädjande mig åt den brokighet hos gatulivet med dess rikedom på pittoreska och måleriska typer, som alltid varit utmärkande för denna intressanta gamla stad, undrade jag i mitt stilla sinne, hur lång tid sovjetregimen skulle behöva för att fördärva allt detta. Än hade visserligen förstörelseverket ej börjat, men det skulle väl snart sätta i gång. Än så länge uppförde sig

sovjetsoldaterna relativt hyggligt och anständigt, ja man kunde t. o. m. få se prov på en rent barnslig naivitet hos dem, som nästan var rörande. Så berättade mig en väninna, som en dag fått veta, att hon måste upplåta ett rum i sin våning åt en kommandir, hur hon tog ner gardinerna i det rekvirerade rummet, då hon var rädd att den nye hyresgästen annars skulle förstöra dem. Efter ett par dagar märkte denne att det fanns gardiner i de andra rummen och frågade sin värdinna, om hon trodde att han möjligen skulle kunna få köpa sådana själv, och i så fall var. Min väninna gav honom erforderliga upplysningar och hjälpte honom också att sätta upp gardinerna, när han kom hem med dem. Kommandiren föreföll överlycklig över sitt förvärv, men ett par dagar senare, när hon kom in i hans rum, fann hon honom sitta och stirra på gardinerna med tårar i ögonen. Häpen frågade hon vad som hänt, eftersom han satt och grät, vartill han genmälde:

— Ja, det kan ni naturligtvis inte förstå. För er är det självklart att äga saker och ting, men jag har aldrig haft något som varit mitt eget förrän nu. De här gardinerna är de första saker jag någonsin ägt. Varken kolhozen eller staten har något att göra med dom, jag har själv ärligt köpt dom för mina egna pengar, och det är så otroligt så jag kan inte hjälpa att tårarna kommer fram.

Min väninna stod en lång stund och bara såg på mannen, som påminde henne om en liten fattig pojke som länge i ett skyltfönster beundrat en leksak, vilken för honom var något absolut ouppnåeligt, men som plötsligt av en snäll tant eller farbror fått en slant, så att han kunnat köpa den och i triumf bära hem den. Under de första veckorna efter min ankomst till Lwów hörde jag inom min bekantskapskrets talas om flera liknande fall.

I familjelivet blandade sig sovjetsoldaterna aldrig, de höllo sig på avstånd och tycktes ängsliga att råka ut

för något som de inte begrepo sig på. Fulla soldater såg man heller aldrig på gatorna. En gång såg jag två soldater stå länge utanför ett kafé och överlägga, om de skulle våga sig in. Så småningom stego de i alla fall på, slogo sig ner vid ett bord och pekade på ett ölglas, som en annan gäst hade framför sig, varpå kyparen serverade dem var sitt glas öl. På deras bord stod också ett saltkar, och när jag fick se dem i färd med att salta i ölet, trodde jag att de togo saltet för socker och upplyste dem om misstaget. Det visade sig emellertid inte alls vara något misstag från deras sida, ty jag fick svaret att det skulle vara just salt för att sätta piff på denna dryck. Ett bevis på, att de hemma i Sovjetparadiset aldrig fått smaka denna dryck.

I mitten av december fingo kommandirerna tillåtelse att ta till sig sina familjer från kolhozerna. De som bodde i övre våningen hos Marie L. kommo en dag med sina hustrur och barn, som de varit och hämtat. Vilken fattigdom! De lumpor dessa kvinnor hade på sig trotsa all beskrivning. Lappade koftor, trasiga kjolar och på huvudet schalar, som luktade snusk på långt håll. Det var mest synd om barnen, som buro föräldrarnas avlagda trasor och gingo barfota. Jag kunde inte låta bli att fråga varför de inte använde sina »valenki» — de gamla ryska filtstövlarna som förr varje bonde hade och som voro både varma och billiga. Jag kommer ihåg att man kunde köpa ett par bra sådana för en rubel och femtio kopek. Bolsjevikkvinnan svarade att de nu voro så sällsynta och så dyra, att man inte hade råd med en sådan lyx, och barnen, påstod hon, behövde ingenting på fötterna, för på vintern gingo de aldrig ut och på sommarn var det ju alldeles onödigt. Fårskinnspälsen som förr i världen var ett plagg, som dessa människor aldrig skilde sig från, var också för dyr för dem nu för tiden. När man såg dessa utmärglade stackars satar komma från ett rikt land, där för tjugofem år sedan hungern var ett

okänt begrepp, kunde man inte annat än misstänka att dessa förhållanden framkallats med avsikt, för att kunna hålla miljoner människor i slaveri.

En dag då min väninna ville besöka ett av kommandirbarnen som var sjukt, bad hon mig att följa med som tolk, då hon inte kunde ryska. Med bästa vilja i världen kan jag inte beskriva den otroliga smuts som där mötte oss. Sopor, avskräde, matrester och klädtrasor lågo kringspridda över hela golvet, det var varmt som i en bastu, och lukten ska vi inte ens tala om. Mitt i det vackra f. d. gästrummet hade de byggt upp en spis av tegel, på vilken några pytsar stodo med gammal intorkad mat. En kvalmig rök som fastnade i halsen fyllde rummet, och mitt i allt detta krälade det sjuka barnet omkring. När vi uppmanade modern att först och främst lägga barnet till sängs, svarade hon att hon försökt, men att det inte ville stanna i sängen. När jag då gav uttryck åt vår förvåning och undrade, om hon inte kunde hålla styr på en treårs barnunge, svarade hon att det kunde hon inte. Om det vore en flicka skulle hon kunna tvinga henne i säng, men som det nu var en pojke, så fanns det ingenting annat att göra än att vänta tills mannen kom hem. Modern fick överhuvudtaget inte ge sin son några tillsägelser, det var pappans sak, och om hon ändå gjorde det, så skulle pojken inte lyda henne.

Med kristendomens avskaffande hade gamla hedniska fördomar och sedvänjor åter kommit till heders inom både familj och samhälle.

Troligen hade den kommunistiska malthusianismen blivit införd i landet, ty man såg aldrig mer än ett, högst två barn i dessa familjer, medan det förr var vanligt med en stor barnskara. När jag frågade om orsaken härtill, fick jag till svar att det är brukligt nu för tiden att inte ha fler barn. En dag då jag såg en sovjetkvinna komma dragandes med fyra barn, gratulerade jag henne till den talrika avkomman, varpå hon upplyste mig att

de ingalunda voro hennes alla fyra; hon var nämligen sin mans fjärde hustru och de tre äldre barnen voro från hans tidigare giften.

Dessa män, så härdade och vana vid svåra försakelser, så hårda mot sina kvinnor och ständigt tvungna att vara på sin vakt mot GPU:s folk, ha dock en mänsklig känsla, och det är kärleken till barnen, i synnerhet till dem av manligt kön. Under den »sjätte dagen» i veckan som ersätter vår söndag, ser man sovjetmedborgare promenera i staden med sina familjer. Den ömhet och stolthet med vilken fadern leder sin lilla gosse eller bär honom på armen är verkligen rörande. Hustrun, dottern, modern och andra kvinnliga familjemedlemmar få ej gå i bredd med husfadern, de komma alltid litet efter och ha för det mesta ett sorgset och underdånigt uttryck i sina ansikten. Hustrun är mannens tillfälliga tjänarinna; äktenskapet är lättare att upplösa än vilken annan förbindelse som helst.

När kommandirfamiljerna anlände från SSSR i sina ynkliga trasor, kunde vi iaktta att männen mera tänkte på att styra ut sina småttingar i »borgarkläder» än att ge sina stackars hustrur något helt och rent att sätta på sig. Det var lustigt att se dessa småpysar påbyltade med alla möjliga opraktiska och iögonenfallande plagg som fadern köpt och nu stolt pyntade sin lille son med. Hos GPU-folkets barn förekom emellertid ingenting sådant; deras söner bära redan från tre, fyraårsåldern pappans uniform i miniatyr. De stackars mödrarna blevo ofta illa behandlade av dessa små tyranner och buro med tålig resignation sitt öde. Fast kvinnan i »Stalins konstitution» är jämställd med mannen och SSSR t. o. m. har kvinnliga diplomater, bli de i kolhozlivet behandlade med ringaktning. Ett samtal, som jag ofrivilligt råkade avlyssna, ger en liten inblick i deras föreställningsvärld.

Två sovjetsoldater träffades vid en spårvagnshållplats, där jag stod och väntade på min vagn. Efter de inledande

fraserna om hur det stod till, vad man gjorde här o. s. v. berättade den ene, att han mobiliserats i september, brutit benet i Kiev och kommit på sjukhus, där han fick ligga ett par månader. När han sedan blev utskriven, hade han gift sig med sjuksystern, som skött honom, och när hon lyckats få tre veckors permission åt honom, hade de rest hem till hans kolhoz för att han skulle få hämta litet krafter och få mer stadga i sitt nyläkta ben. När de kommo in i köket i hans hem, hade hon lagt sig på bänken och sagt att hon var trött och mådde illa. Så hade hans far och bror kommit in, och han hade sagt åt henne att stiga upp och hälsa på dem, men hon hade varit fräck nog att svara att hon inte orkade. Kamraten såg road ut och frågade:

— Vad svarade du då? —

— Jag? jag svarade ingenting, jag bara drog opp aset från bänken och gav henne en spark i ändan och sa till henne att hon kunde gå tillbaks till sitt lasarett och så var det slut med den historien. —

Den andre uttalade sitt gillande av kamratens handlingssätt:

— Ja, så ska dom tas. Man måste ge dom på huden, man är väl karl. —

De kvinnor jag dagligen mötte sågo ut att bära på en ständig ängslan, i synnerhet då deras män voro ute i byarna på kommendering. Senare fick jag höra orsaken: när mannen gav sig av, kunde de aldrig vara säkra på att han inte en vacker dag kom hem med en ny hustru och körde iväg den gamla. Vad skulle en sådan avpoletterad hustru ta sig till, som inte kunde något yrke, inte läsa och skriva, till på köpet i ett främmande land, alldeles bortkommen i ett liv, som hon inte begrep sig på?

Med ankomsten till Lwów av den stora mängden både flyktingar och soldater tömdes alla butiker snart. Affärsmännen voro glada att få sälja undan en del varor, som de länge haft liggande på lager, och gömde de färskare

i avvaktan på bättre tider. Det hade de emellertid ingenting för, då GPU så småningom lade beslag inte bara på varorna utan på själva affärerna också. När jag kom till staden, hade därför gatuhandeln redan kommit igång.

Lwów hade en överbyggd passage, efter en vid densamma belägen restaurang kallad Passage Mikulascha. Där hade de bästa butikerna funnits, och under glastaket var det svalt på sommaren och varmt på vintern, d. v. s. varmare än ute i det fria. Ett prydligt marmorgolv täckte hela gången, där man förr kunde promenera nästan som i en salong. Nu voro alla butiker stängda — den största omändrad till GPU:s förråd av beslagtagna varor — och fönstren förspikade med bräder.

Här koncentrerade sig nu en livlig utomhushandel, och passagen påminde om en basargata någonstans i Orienten. Varor lågo utbredda på golvet mellan sopor och annat skräp, och man kunde omöjligen komma förbi denna plats utan att antastas av försäljarna, som i alla tonarter prisade sina skatter. Här fanns allt upptänkligt mellan himmel och jord. En dag när jag gick förbi, hörde jag en försäljare med hög röst bjuda ut kokain. Jag tvärstannade och väntade på att man skulle arrestera honom, då det fanns gott om uniformerade män bland publiken. Ingalunda. Tvärtom gingo ett par av de uniformerade fram till mannen och försågo sig med den före detta förbjudna varan.

Den största omsättningen bland dessa »affärer» hade nog ett slags lump- och antikvitetshandlare, som salu-förde alla möjliga begagnade artiklar, glas, porslin, kläder, skor, möbler m. m., vanligen härrörande från personer, som på grund av omvälvningen förlorat sin plats och inte hade besparingar att ta till och följaktligen måste sälja sina ägodelar för att ha något att leva av. Där var alltid fullt av bolsjeviker, som säkert kände sig mera hemmastadda här än i en fin butik.

Livlig friluftskommers förekom även på ett annat

ställe i staden, nämligen på ett stort torg i judekvarteret. Jag gick en morgon dit tillsammans med min dotter, mer av nyfikenhet än för att köpa något, men blev glatt överraskad, då jag hittade ett par spritt nya gummigaloscher, som passade mig precis. De kostade visserligen tjugu zloty, men det betalade jag gärna, trots att det gamla priset var endast sex zloty. Vem kunde nu, när alla banker hade slagit igen och inga kurser offentliggjordes, avgöra om något var dyrt eller billigt! I Passage Mikulascha var kursen på utländska valutor fantastiskt hög, och hade man dollars — som man kunde växla till fyrahundra zloty för en dollar — så var allting billigt. För dem som endast hade zloty var det svårt, då prisen stego för var dag. Längre fram infördes den ryska rubeln som lagligt betalningsmedel, men därtill skall jag senare återkomma.

Det som av alla olika varor slog mest an på sovjetsoldaterna var klockor, i synnerhet armbandsur. De länsade alla lager och till slut, när det inte längre fanns möjlighet att uppdriva ett sådant ur vare sig hos urmakare eller i någon annan affär, togo soldaterna sig till att hejda förbigående på gatan och be att få köpa deras klockor. Till deras heder må sägas, att de betalade kontant, vilket däremot inte var fallet med GPU-folket, när dessa sedermera togo staden under sitt »beskydd». De köpte också klockor av mötande på gatan, dock utan att betala. Det gick så till, att de hejdade någon som de tyckte såg tillräckligt förmögen ut och frågade hur mycket klockan var; när sedan vederbörande snällt sträckte fram armen för att de själva skulle kunna se efter, knäppte GPU-mannen helt enkelt lös klockan och avdunstade. Sedan denna nya form av klockköp blivit oss bekant, lämnade vi alltid våra armbandsur hemma, när vi gingo »ut på stan».

Sedan kom turen till väckarklockorna. Dessa tycktes ryssarna också betrakta som något slags armbandsur i

större format; jag såg nämligen flera sovjetsoldater, som med ett snöre bundit fast en liten väckarklocka på armen. Priset togs dock av en soldat, som bar ett förnicklat väckarur av största format hängande på bröstet utanpå uniformskappan. Det var en syn!

Klockvurmen hade även sin motsvarighet på andra områden. Dessa soldater gjorde tafatta försök att spela européer utan att ta reda på seder och bruk i det land de kommit till. Den fruktan för »vad folk ska säga», som i så hög grad kännetecknar européen, var för dem ett okänt begrepp. Och ändå kommo dessa människor inte från några urskogar eller vildmarker utan från de ukrainska provinserna, där folket tjugufem år tidigare var mera civiliserat än i många andra delar av Ryssland. Det är väl livet i kolhozerna som gjort dem själlösa och dödat all individualitet hos dem.

Min frisör berättade mig en dag darrande av förtrytelse, hur en sovjetkommandir gläntat på dörren och frågat efter »avlusningsavdelningen». Då frisören, som trodde att han hört fel, frågade om, sade soldaten:

— Förstår ni inte vad jag säger, avdelningen eller butiken eller vad ni nu kallar det för, där man blir avlusad.

Då frisören förtrytsamt upplyste honom om att det inte fanns några sådana inrättningar i det här landet, genmälte bolsjeviken föraktfullt:

— Jaså, ni har inte det, och ni vill kalla er ett civiliserat folk! Hemma hos oss har vi såna inrättningar i vartenda gathörn. —

När nu frisören försökte förklara för soldaten, att sådant inte behövdes i Polen, blev denne verkligt indignerad:

— Menar ni att ni kan få mej att tro, att ni inte har löss i det här landet, Det kan ni försöka inbilla någon annan!

Sade, smällde igen dörren och gick.

Här ett par andra exempel:

De operaartister som inte hunnit fly tvingades att ge föreställningar flera gånger i veckan. Alla operor skulle emellertid översättas till det tungomål inkräktarna begagnade, en blandning av ryska och ukrainska. Dessa slaviska språk, som klingade så vackert just i sång, voro nu båda fördärvade, och en tenor som jag kände sade mig, att orden satte sig i halsen på honom, då han skulle sjunga på det nya språket. Naturligtvis gick ingen av den polska stadsbefolkningen på dessa föreställningar, utan kommandirfamiljerna fingo order att fylla logerna för att man skulle kunna säga, att det spelades för fullsatt hus. Kommandirerna hade också fått besked, att deras damer måste uppträda i aftontoalett, varför dessa nu fingo ge sig ut för att skaffa sig aftonklänningar. Som de emellertid hade svårt att få tag i något som passade dem, kommo de på den ljusa idén att i stället köpa nattlinnen av konstsilke, som för dem syntes vara höjden av elegans. Man berättade mig i en affär, att biträdet hade försökt avråda dem och förklarat, vad detta plagg egentligen skulle användas till.

— Vad gör det, det är bekvämt och snyggt! fick hon till svar.

Operasångaren i fråga berättade mig senare, att han höll på att falla ur rollen, när han fick se dampubliken uppträda klädd i nattlinnen och ingenting vidare. Det må man ju inte förtänka honom.

En dag då betjänten hos Marie L. serverade mig morgonkaffet, såg jag på hans min, att han hade något att berätta. På min fråga svarade han, att han inte visste, om han vågade tala om det.

— Jo för all del, uppmuntrade jag honom, nu har jag sett och hört så mycket, att ingenting kan chockera mig längre.

Så berättade betjänten, hur han samma morgon kommit upp till en av de inkvarterade kommandirerna, Iva-

nov, och hur denne stolt för honom demonstrerat en praktisk anordning, som möjliggjorde för kommandiren att dricka sitt té liggande i sängen utan att spilla en enda droppe. Han hade på väggen ovanför sängen hängt upp ett kärl, försett med en gummislang och en kran. I detta hällde han téet, och när han ville dricka, stoppade han slangen i munnen, öppnade kranen och tog sig en klunk, varefter han stängde kranen igen. Ja, det var verkligen ingen dum idé, frånsett det originella i att kärlet var — en sköljkanna!

Sedan betjänten hämtat sig från sin förvåning, hade han frågat kommandiren, om denne visste, vad apparaten i fråga egentligen var avsedd att användas till.

— Jodå, det talade apotekaren om för mej, när jag köpte den. Han tyckte inte att den lämpade sig till tékanna, men vad bryr jag mej om vad andra använder den till. Jag tycker det är rasande bekvämt att kunna ligga i sängen och dricka mitt té, och vad andra sen tycker, det gör jag en konst i.

EN EFTERMIDDAG i slutet av december, då vi som vanligt sutto församlade i Marie L:s lilla förmak, anmälde sig en av kommandirerna som bodde i övre våningen. Vi drogo alla på mun när betjänten generat och ovant sade:

— En av kommandirerna vill tala med frun.

Marie hade nämligen sagt till att alla skulle titulera henne »frun» rätt och slätt, men det var svårt för de gamla tjänarna, som varit i hennes hem ända sedan barndomen, att plötsligt lägga bort den titel de alltid varit vana att använda. Jag brukade tjänstgöra som tolk vid hennes samtal med kommandirerna, då hon ej var mäktig ryska språket.

Den här mannen föreföll nu mera generad än vanligt. På min fråga efter hans ärende bad han, att han och hans kamrater skulle få disponera alla rummen i övre våningen. Förvånad frågade min väninna vad de skulle med alla dessa rum till, och påpekade, att de i så fall bleve tvungna att själva svara för eldningen. För kolbristens skull var husets värmeledning avstängd, och det eldades numera i de gamla kakelugnarna med sur ved, köpt i smyghandeln; i de rum kommandirerna nu ytterligare ville överta hade det inte eldats, då de hittills stått obebodda.

Mannen försäkrade att han och hans kamrater voro villiga att ta på sig utgiften för eldningen, men däremot gav han ingen närmare upplysning om vad de behövde rummen till; han sade endast något om att de ville und-

vika besvärliga grannar. Vi förstodo naturligtvis, att det låg något under fast vi inte kunde lista ut vad det var, men min väninna ansåg det i alla fall säkrast att villfara våra inhysingars begäran och offra de vackra gästrummen, då vi sannerligen inte hade råd att gå miste om deras välvilja. När jag meddelade honom att »frun» gav sitt samtycke till denna ändring, såg han mycket belåten och synbart lättad ut, tackade och sade att hon ej skulle behöva ångra den tjänst hon gjort dem.

Senare fingo vi genom en av betjänterna veta, vad kommandiren hade menat med att »undvika besvärliga grannar». Denne betjänt, som själv var ukrainare och därför stod på intimare fot med våra inkvarteringar än husets övriga invånare, hade frågat dem och fått besked. De hade nämligen fått reda på att en avdelning av GPU skulle komma till Lwów för att hålla ett öga på kommandirer och soldater, rycka upp armén ur dess förmenta slöhet och se till att förhållandet mellan ockupationstrupperna och civilbefolkningen inte blev för intimt. Dessa s. k. politruker — politiska kommissarier vid armén — voro med skäl både fruktade och hatade av militären, och våra kommandirer ville nu genom att överta alla lediga rum försöka hindra att någon dylik bleve inkvarterad i deras omedelbara närhet. Detta lyckades dem emellertid ej; en vecka senare trängde ett par politruker utan vidare in i kommandirernas våning och lade till på köpet beslag på de bästa rummen.

Vi hade då ännu inte någon personlig beröring med dem, men deras blotta närvaro framkallade en känsla av osäkerhet. Tjänarna voro uppskrämda, alla i huset kände sig illa till mods och ingen vågade tala högt. De första veckorna fingo vi vara i fred i vår våning, men i köket och tjänstefolkets rum trängde de in, slogo sig ner och höllo långa propagandaföredrag med de gamla vanliga fraserna om att de kommit för att befria arbetarklassen. En ung, litet klen gosse, som värdinnan tagit om

hand, försökte de övertala att resa till Sovjet. Den stackars pojken kom en kväll skräckslagen in till henne i sängkammaren och bad att hon skulle hjälpa honom att komma undan, varför hon tidigt nästa morgon skickade honom till ett sjukhus. När GPU-mannen sedan frågade efter honom och av tjänstfolket fick beskedet att gossen rest till sitt hem på landet, blev han rasande och sade att han nog skulle ta rätt på honom.

Jag har hittills använt den allmänt vedertagna beteckningen GPU för Sovjets hemliga polis. Emellertid uppträdde den numera under benämningen NKVD — Folkkommissariatet för inrikes ärenden — och orsaken härtill påstods vara den, att GPU efter det bekanta bloddbadet i Moskva år 1937 — då en mängd generaler och höga ämbetsmän avrättades — blev så utsatt för hela folkets hat, att man fann sig föranlåten ändra dess namn till det nyss anförda. Det var dock endast ett namnbyte, i sak förändrades ingenting.

Sedan denna första kontingent av NKVD anlänt till Lwów förändrades med ett slag soldaternas uppträdande mot befolkningen. De började kasta ut människor ur spårvagnar och butiker och förolämpa dem ute på gator och offentliga platser. Snart började de också tränga in i hemmen, som dittills varit förskonade, och det blev allt vanligare med de mest skandalösa och upprörande uppträden. Ofta urskuldade soldaterna sig med att de inte handlade på eget initiativ utan på order från NKVD; de hade inget annat att göra än att lyda, då de i motsatt fall riskerade att bli anklagade för att i maskopi med den inhemska befolkningen bedriva reaktionär verksamhet. Och risken var stor, då det fanns spioner överallt, även bland de egna kamraterna, av vilka många uppträdde som angivare, dels av fjäsk, dels av rädsla om eget skinn.

Så kom order om rekvisitioner i hemmen, d. v. s. militärer trängde in var det föll dem in och tog ifrån de

skräckslagna invånarna allt de ägde och hade, och dessa hade naturligtvis ingen möjlighet att försvara sina ägodelar. Som soldater och kommandirer inte varit förberedda på denna order, uppträdde de i början litet tafatt, men snart tog den barbariska rovlystnaden ut sin rätt och de ägnade sig med verklig förtjusning åt sin nya verksamhet, allra helst som de — uppmuntrade av NKVD — trodde att de därmed tjänade de kommunistiska principerna. Det sålunda hopbragta bytet samlades på lastbilar och kördes till järnvägsstationen, där det instuvades i godståg för att vidarebefordras till Sovjet. Kommandirer och soldater gladde sig åt tanken, att deras familjer hemma skulle få alla dessa rekvirerade möbler. Men denna glädje blev kortvarig, då NKVD vid gamla gränsen beslagtog för egen räkning allt armén hade rekvirerat. Dessutom beskylldes de att vilja föra in i SSSR borgarvanor som ej få finnas. Men själva togo de hela denna härlighet. Militären kokade av ilska men tordes ej visa NKVD sin missbelåtenhet.

Som ett tämligen gott förhållande hade rått mellan oss och våra kommandirer, ville de spela ärliga och erbjödo sig att betala de föremål de valt ut för att sända till Sovjet. Emellertid voro de pris de förklarade sig villiga att betala så oförskämt låga, att min väninna vägrade sälja. De bjödo t. ex. tio—tjugo zloty för föremål som voro värda flera tusen. Kommandirerna blevo naturligtvis förtörnade över värdinnans vägran att sälja och läto henne förstå att hon skulle bli av med allt hon ägde, när NKVD tagit hand om stadens förvaltning, och naturligtvis utan ett öres ersättning. Hon tog emellertid inte detta hot så allvarligt, då hon trodde att kommandirerna endast ville skrämma henne och vidhöll därför sin vägran.

Till NKVD:s uppgifter hörde också att undervisa kommandirer och soldater i propagandateknik, då det var meningen att dessa bland befolkningen skulle bedriva

propaganda och sjunga lovsånger över förhållandena i sovjetparadiset. De fingo därför inpränta en massa slagord och lögnhistorier, med vilka de skulle »upplysa» stadens invånare. Dessa historier voro emellertid till den grad överdrivna och löjligt naiva, att propagandisterna helt enkelt blevo utskrattade av sina åhörare.

En gång fick jag själv höra en dylik propagandaföreläsning, då jag var ute på torget för att göra uppköp. Bredvid mig stod en soldathustru med en flicka på tio—tolv år. Kvinnan beklagade sig högljutt över de höga prisen och den stora knappheten på matvaror och sjöng en riktig lovsång över salutorgen hemma i Ryssland. Där fanns ett överflöd av matvaror av alla upptänkliga slag, och allt var otroligt billigt, ja mycket delades till och med ut gratis. Dylika utgjutelser voro numera så vanliga att ingen av de kringstående tog någon notis om kvinnans svammel, men den lilla flickan var tydligen utled på att ständigt höra denna visa, ty hon vände sig till modern och frågade:

— Varför ljuger du, mamma?

Alldeles utom sig glömde modern totalt bort åhörarna och skrek och grälade på det stackars barnet:

— Du vet ju att vi fått order att sprida ut såna här lögner, och lyder vi inte så skickar dom hem oss till Sovjet igen!

En annan gång hade en av mina bekanta stått i kö i flera timmar för att köpa bröd. Bredvid honom stod en sovjetsoldat, till synes oberörd av den långa väntan, och till denne vände sig min bekanta och sade:

— Det är svårt att fatta, att det bara är ett par månader sedan vi köpte så mycket bröd vi ville utan att behöva stå i kö. Då fanns det bröd i överflöd i alla bagerier.

Det blev för mycket för soldaten, som förebrående svarade:

— Att jag sprider ut såna lögner om mitt land är

förklarligt eftersom jag är så illa tvungen, men varför ljuger ni, när ni inte behöver? För ni tror väl inte att jag är en sån idiot, att ni kan inbilla mej såna dumheter? Har aldrig hört så fånigt! Bröd är det väl alltid svårt att få tag i.

Dessa och många liknande historier cirkulerade i staden, man förde dem vidare och gjorde sig lustig över de stackars enfaldiga propagandisterna. Men svårare tider voro i annalkande. Vad kommandirerna hade förutsagt och som vi ej ville tro på, det inträffade, då NKVD tog hand om administrationen.

Dess första åtgärd blev att anordna val i de områden som stodo under dess överhöghet. Staden Lwów översvämmades med valupprop, där befolkningen uppmanades att rösta på Sovjets representanter, men ansträngningarna gåvo mycket klent resultat, i det inte ens en procent av de röstberättigade infann sig till valet. På landsbygden gick det ännu sämre, ty där var det inte en enda människa som röstade. För att skyla över denna första missräkning kungjordes nu, att det endast varit fråga om ett provval, vilket som sådant hade lyckats utmärkt. De riktiga valen skulle försiggå i februari, och under de veckor som återstodo pågick en vidlyftig valkampanj, men när valdagen kom voro vallokalerna även denna gång så gott som tomma, och det blev ett nytt fiasko.

Efter ytterligare ett par månader anordnades så i april ett tredje val, men då hade man, vis av skadan, ordnat det så att NKVD-poliser gingo omkring i husen med valsedlar, som de tvingade folk att skriva på och sedan uppsamlade i små lådor som de buro med sig.

Sedan »valet» var överstökat började rekvisitionerna på allvar. Förut, sålänge kommandirer och soldater skött om den saken, kunde man ha en möjlighet att gömma undan något eller på annat sätt slippa ifrån de allra värsta röverierna, men sedan NKVD övertagit denna

uppgift, lyckades detta inte längre. Det gick så långt att folk berövades sina kläder på gatan. Jag såg själv en dag då det var tjugo grader kallt, hur en dam »i Sovjets namn» berövades sin päls — på samma lättvindiga sätt som då vi några månader tidigare blivit av med våra hästar.

Det blev värre och värre. För var dag hörde man talas om terroristdåd. NKVD-medlemmarna trängde in i husen, hotade människorna och beskyllde dem för kontrarevolutionär verksamhet, körde ut dem ur deras hem eller tvingade hela familjer att tränga ihop sig i ett enda rum, allt under det de prisade sovjetlivet med dess härliga jämlikhet och försäkrade, att vi skulle bli mycket lyckligare under sovjetregimen.

Dagligen utfärdades massor av förordningar som ingen kunde bli klok på, förmodligen inte ens upphovsmännen. Vi kommo tämligen snart underfund med att det rådde samma brist på disciplin och organisation i civilförvaltningen som inom armén. Alla voro rädda för varandra, rädda för spioner som eventuellt skulle utpeka dem som kontrarevolutionärer. Att bli anklagad för bristande nit i Sovjets tjänst var liktydigt med en kula för pannan. Man hörde också ofta talas om skottväxlingar mellan NKVD-medlemmar på gator och restauranger.

En titel som var vanlig bland dessa medlemmar av hemliga polisen var »prokurator», något slags uppsyningsman. Först hade vi en dylik för varje stadsdel, senare en för var gata, och till slut hade vartenda större hus sin egen uppsyningsman. Dessutom fanns det även »prokuratorer» inom armén, vilka befolkningen vid behov gärna uppsökte, då dessa voro trevligare att ha att göra med än de andra och läto tala med sig. Men när NKVD kommit underfund med detta förhållande, avskaffades de militära kollegerna, och den hemliga polisen blev ensam herre på täppan. Emellertid blev det skarp konkurrens mellan dess medlemmar. Alla ville de spela

chef, alla utfärdade order och upphävde vad andra bestämt, så att de arma stadsborna varken visste ut eller in. Det blev en förskräcklig villervalla, och ingen visste vart man skulle vända sig för att få ett korrekt besked. Följande exempel visar under vilka olidliga förhållanden vi levde.

En medlem av NKVD kom hem till en familj försedd med en av en »prokurator» utställd rekvisitionsorder för att beslagta två rum. Familjen disponerade en fyrarumsvåning, där redan sju personer bodde, men naturligtvis fanns det ingen möjlighet att protestera mot rekvisitionen. Polismannen satte alltså på dörren upp ett anslag, som angav att de två rummen voro reserverade för hans räkning. Innan han gick, hotade han med de värsta straff, om man släppte in någon annan i hans rum, samt meddelade att han skulle komma igen på kvällen. Knappt var han utom dörren förrän en annan NKVD-man kom i samma ärende. Man visade på det uppspikade anslaget och sade att rummen redan voro upptagna, men det bekymrade inte den nyanlände det ringaste; han rev helt enkelt ner papperet från dörren och dekreterade, att rummen från och med nu voro hans. Den förste hade, påstod han, på olagligt sätt tillskansat sig en rekvisitionsorder från en »prokurator», som var avsatt. När han väl gett sig iväg kom ännu en tredje och samma historia upprepades för andra gången.

Under sådana förhållanden var det inte lätt för de stackars stadsborna att veta hur de skulle bära sig åt. De fingo också tillbringa mycken tid med att stå i kö utanför diverse ämbetslokaler och vänta på besked. Och fingo de till slut ett sådant, så voro de i alla fall inte säkra på att det inte när som helst kunde upphävas av någon annan jämställd myndighet. Jag undrade länge om detta enbart berodde på att man ville hålla folket i ständig ångest eller om det nu en gång var de där herrarnas sätt att styra. Längre fram råkade jag i utlandet

en person som bott i Moskva och som kunde berätta att livet där var ordnat på samma vis — ett styrelsesätt som kanske passar där, men ingalunda i Västerlandet.

Dessa självgjorda myndighetspersoner kunde ofta varken läsa eller skriva och voro därför tvungna att anlita hjälp. Sina biträden valde de uteslutande bland den israelitiska delen av befolkningen; kvicktänkta och intelligenta, som judarna vanligen äro, skilde de sig med list från sin uppgift, trots att de därvid hade att röra sig med tre språk: ryska, polska och ukrainska.

I Västerlandet höres ofta påståendet att judarna äro de som styra i Ryssland, och när jag på närmare håll fick se denna bristfälliga förvaltning, förstod jag att det för Sovjet måste vara ofrånkomligt att anlita smidiga, fördomsfria, intelligenta och arbetsamma organisatoriska judar för att reda ut vad dess egna krånglat till.

Synnerligen intressant var det att konstatera den stora olikheten mellan arméns och NKVD:s medlemmar. Hos de förra känner man igen den gamla ryska allmogetypen, blåögd, ljushårig, godmodig och fatalistisk, förr i världen också stark och härdig. De andra representera en ny människotyp, svår att beskriva, en egendomlig rasblandning med helt andra drag än stor- eller lillryssens. Till hälften mongolisk, till hälften semitisk, med ett sjukligt hat till mänskligheten lurande i blicken. De voro bättre klädda och bättre närda än soldaterna, och det fattades dem sålunda ingenting i materiellt avseende, men den inre friden saknade de. Varifrån kommo de, vilken samhällsklass hade de tillhört? Många sågo ut att ha undsluppit galgen i sista ögonblicket, och det verkade som om de nu med sadistisk njutning ville betala igen vad de själva fått lida. De hade tappat bort alla mänskliga känslor, och njöto av att pina och våldta dem som voro utsatta för deras makt.

Då vi senare alla blivit utkörda ur Marie L:s hus och jag börjat föra ett kringvandrande liv på språng efter

nattlogi, som jag fick byta flera gånger i veckan, hörde jag en kväll, hur en NKVD gav sin sexårige son en lektion i grymhet. Aldrig skall jag glömma den isande cynism, med vilken han berömde gossen, då denne misshandlade sin mor. Vad skall det väl bli av det uppväxande släkte, som får en sådan uppfostran?

De terrorister som tillhörde den nyssnämnda egendomliga österländska blandrasen voro de värsta. Andra föreföllo åtminstone ha någon mänsklig känsla kvar. En medlem av NKVD hade inkvarterat sig hos en gammal kvinna, som jag kände. Jag brukade ibland besöka henne för att lugna och trösta henne, då hon levde i en ständig ångest, och vid dessa tillfällen anförtrodde hon mig åtskilligt om sin hyresgästs egendomliga vanor och mystiska levnadssätt. Han kom aldrig hem tidigare än vid tre—fyratiden på natten och brukade på morgnarna smyga sig ut så oförmärkt som möjligt.

En dag var han mycket sjuk. Gumman hörde hur han jämrade sig och fast det var henne ytterligt motbjudande, gick hon ändå in och frågade, om hon inte fick ge honom något. Han avböjde envist i flera dagar, men till slut var han så utmattad av feber och hunger, att han tog emot den gamla kvinnans hjälp. Var gång hon kom in i rummet, följde han henne med ängsliga blickar, som om han var rädd att hon ville förgifta honom eller på annat sätt bringa honom om livet. När han sedan blev frisk igen, tackade han henne för hjälpen och tillade:

— Vet ni varför jag tillät er att sköta om mig? Det var därför att jag är ukrainare. Jag är inte en av »dem». Jag är europé, ej asiat ...

Mannen återtog sitt vanliga liv, och den gamla kvinnan var lika rädd var gång hon talade om honom. En kväll kom han mycket upprörd och med förstört utseende hem tidigare än vanligt och bad att få litet varmt té, vilket han ej gjort sedan han låg sjuk. Gumman tyckte att han

denna gång såg mera nedstämd än farlig ut och sade till honom:

— Ni borde gifta er. Ni är ju alltid ensam, och det blir väl enformigt i längden.

Han såg på henne med frånvarande blick och stammade fram:

— Gifta mej? Jag? Nej det går inte. Jag kan inte gifta mej.

— Men ni arbetar alldeles för mycket på nätterna, sade hon. Jag arbetar också, fast inte på natten.

Han stirrade en lång stund på henne och sade slutligen:

— Ert arbete och ert ansvar är så olika mitt. Om ni slår sönder ett glas eller en tallrik, så gör det ingen människa något, men på min underskrift beror tusentals människoliv, och jag får inte vägra att ge den.

Därpå rusade han ut ur rummet och det verkade som om han blivit skrämd av sina egna ord.

Jag var den första som den gamla kvinnan råkade efter detta samtal, och jag hade svårt för att lugna henne. Hon var förkrossad av vetskapen om att den man, som bar ansvaret för de ständiga avrättningarna i staden, bodde under hennes tak. Dagen därpå berättades att en sjuttonårig ukrainare blivit avrättad. Det var en föräldralös yngling, som begärt inträde i NKVD-organisationen. För att pröva hans nerver hade man beordrat honom att utföra ett provokationsdåd. Han hade emellertid i upphetsningen råkat skjuta fel person. Vi förstodo att det var denna avrättning som så hade upprört gummans hyresgäst, att han förrådde sig. Hade han däremot tillhört den äkta terroriststammen, så skulle han säkerligen ha varit fullkomligt oberörd.

*

Efter förra kriget mötte jag en gång en kines, som vid bolsjevikrevolutionens utbrott hade varit sitt lands gene-

ralkonsul i Odessa. Jag frågade honom, om han visste att just där anlitades kineser av den nya ryska regimen för att avrätta stadens borgare och köpmän. Han svarade mig mycket lugnt, att han personligen kände dessa landsmän, vilka för varje avhugget huvud fick en rubel som lön för »arbetet».

— Är ni inte rädda, att de fortsätta samma »arbete» hemma?

— Nej, svarade han, det är den stora rasskillnaden som tillåter dem att lugnt och utan tvekan utföra detta förmånliga arbete.

Innan jag slutar detta kapitel om skräckväldet, vill jag ge några bevis på NKVD:s (kallad GPU i Europa) bragder. Stadsborna försökte smyga sig ut till landet för att på alla möjliga listiga sätt komma över närmaste gränserna till Rumänien, Ungern eller demarkationslinjen mellan ryska och tyska Polen.

Dock kunde ej alla medlemmar av barnrika familjer göra dessa förflyttningar, och vanligen var det männen, som försvunno ur städerna, då det var lättare för dem att taga sig fram i snö och gyttja över fält och sjöar, berg och farliga pass. De kvarlämnade familjerna försökte att flytta till andra stadsdelar för att villa bort spåren, men detta var mycket svårt, då man var utspionerad både natt och dag. Fasaväckande grymheter utövades mot dessa kvarlämnade familjer. Jag bevittnade följande scen: mannen och sonen hade just lyckats försvinna, när NKVD kom för att arrestera dem.

— Var äro de manliga medlemmarna av familjen? röt en av dem och knöt näven upp i ansiktet på den gamla modern.

— De ha gått för att söka arbete, svarade gumman med darrande röst.

— Du ljuger, kristna hynda! vrålade inkräktaren. Vi skall lära er att tala sanning. Piska upp ett par av barnen! befallde han sina underlydande.

Ett gällt skrik uppstod. Barnen som försökte gömma sig under sängarna tjöto, modern, mormodern och de andra kvinnliga medlemmarna gräto och vredo sina händer. Det var under sådana ögonblick jag hade tillfälle att studera dessa asiaters grymma själstillstånd. De hånade och skrattade cyniskt med en obeskrivlig njutning. Jag märkte hur de läto uppträdet fortsätta, bara för att lidelsefullt få njuta av de scener som utspelades inför dem av de skräckslagna kvinnorna. Då och då fick någon en knytnäve i huvudet eller för bröstet, så att blodet forsade ur näsan eller häftiga kräkningar uppstod. När de tröttnat på föreställningen röt kommissarien med teatralisk stämma:

— Som ni inte i kväll vill säga var dom är, tar vi två barn som gisslan och fortsätter i morgon, varpå han ryckte ett sju- och ett åttaårs barn ur moderns armar och avlägsnade sig utan den minsta hänsyn till kvinnornas förtvivlan.

En annan gång, då jag skulle avlämna en kanna mjölk till en fattig familj, som bodde vid en bakgata, fick jag bevittna följande uppträde. Ett par ynkliga kvinnor med två barn hade lyckats förvärva några matvaror, som de synbarligen ängsligt gömde innanför sina schalar. Till deras olycka uppenbarade sig ett par NKVD-agenter.

— Stanna! röt en av dem. Vad har du där?

— Litet mat, svarade en av kvinnorna med darrande röst. Det kan hända att han inte brytt sig om att besvära sig med henne, om hon hade svarat med någon lögn i samma ton som han frågade. Men hennes rädda och beskedliga röst retade upp den vilde asiaten, som rusade på henne och rev av henne både schal och knyte. Skrik och vrål uppstod. Mannen måttade med knytnäven åt höger och vänster. Kvinnorna sparkades i huvudet så de föllo omkull på marken, blodet rann ur både mun och näsa, de slogo djupa sår i huvudet när de föllo mot den vassa trottoarkanten. Barnen tjöto, människor rusade till

för att hjälpa den arma kvinnan. Agenten visslade tre gånger och fyra av hans kamrater störtade till hans hjälp. Efter stridens slut var hela gatan röd av blod. Flera av dem som kunde stå på sina ben piskades och dömdes till fängelse för att de understått sig att komma till den arma kvinnans hjälp. De som lågo kvar på gatan fingo ingen hjälp förrän man kunde vara säker på att bödlarna försvunnit. Liknande mardrömmar fick man ständigt bevittna på Lwóws gator. Det var inte av feghet man inte rusade fram till de stackars offrens hjälp, man avhöll sig ifrån det därför att man visste, att asiaterna i sitt raseri uppeggades till ännu värre våldshandlingar. Våldshandlingar, som drabbade både offren och dem som ville hjälpa de misshandlade.

MIN BERÄTTELSE om vad jag sett, hört och upplevat under de första månaderna av Sovjets invasion i Polen måste fullständigas med en kort redogörelse för den sovjet-ukrainska frågan.

Avsikten med att sända besättningstrupper från de ukrainska delarna av Sovjetunionen var säkerligen att därigenom tjäna bolsjevikpropagandan. Slagordet: »Vi kommer för att befria er från det polska oket och ge er ett fritt Ukraina» skulle öppna alla dörrar, hoppades man. De resultat, som jag kunde konstatera i den ringa omfattning mina personliga förbindelser medgåvo, voro emellertid rakt motsatta dem Moskva hade avsett. Som jag redan i kapitlet om den röda arméns inmarsch i Polen antytt, blevo de uthungrade, trasiga och eländiga inkräktarna bländade av de polska ukrainaböndernas välmåga, självsäkerhet och i synnerhet deras oberoende av godsherrar. Naturligt logisk som bonden i regel är, upptäckte han så småningom, att alla de vackra ord, som sovjetpropagandan proppade i honom, saknade verklighetsgrund.

Hade de soldater, som bildade inkräktararmén, varit rekryterade i avlägsna, äktryska provinser med en befolkning i lynne, kynne, språk och vanor helt olika ukrainarna, så hade nog avståndet mellan bonden och soldaten redan från början varit så stort, att vardera parten misstänksamt hållit sig på avstånd från den andra. I och med det att ukrainarna i Polens östligaste gränsprovinser nu fingo till sig en militärbesättning från närmaste

grannskap i öster, folk som stod dem nära i språk och sedvänjor, blev förhållandet i början tillmötesgående. Vi få ej glömma, att de sovjetryska soldaterna kommo med fickan full av polska zlotys — ej sovjetrubler — och generöst betalade vad de köpte av de ukrainska bönderna och därtill ofta sade, att allt var så mycket billigare än hemma i Sovjet. Senare, då tvångsrekvisitioner anordnades av NKVD, tog saken en annan vändning, men därtill få vi återkomma längre fram.

Längst nere i södra Polen, d. v. s. i Östgalizien, där den ukrainska befolkningen var mera kultiverad och självmedveten, började hätskheten och oviljan mot sovjettrupperna redan samma dag de överskredo gränsen. Särskilt i provinsen Tarnopol försökte de polska ukrainarna att hejda sovjetinvasionen, och där kom det till regelrätt strid. Men dessa bataljer förstörde ej det goda förhållandet mellan bonden och soldaten; den senare förstod, att det ej var honom det gällde, utan själva sovjetregimen. De västerländskt bildade ukrainarna i Galizien togo emot sina bröder från Sovjetriket med sympati och medömkan, som stackars förvillade, vilka de ville rädda från den ynkliga politiska förnedring, vari de råkat i hemlandet. Detta förhållande märktes framför allt i provinshuvudstaden Lwów, där de ukrainska studenterna och de bildade klasserna i allmänhet visade stort intresse för sina stackars obildade »bröder». De bjödo befäl och manskap till sina hem för att låta dem få en inblick i västerländsk livsföring. Det var i synnerhet skolungdomen som bemödade sig om deras undervisning och upplysning i antikommunistisk anda samt om att införa dem i europeiska vanor och tänkesätt. Deras lösen var: ett stort och fritt Ukraina, förenande de nu under sovjetstyret lydande provinserna Kiev, Poltava, Cherson och Tsjernigov med det polska Ukraina till ett helt, under en »ataman» som statsöverhuvud, liksom på Mazeppas och Bogdan Chmielnickis tid.

Man såg hela rader av unga studenter i nationaldräkt med blågul[1]) kokard i den broderade skjortan och med den käcka fårskinnsmössan neddragen över ena örat promenera tillsammans med sovjetmilitärer i långa otympliga uniformskappor och med den spetsiga »pickelhuvs»-mössan av grå vadmal. Man tycktes komma bra överens, och givetvis tog härvid den intellektuella parten ledningen i samvaron med sitt obildade sällskap.

När vi i november månad kommo till Lwów, kastade vi oss ivrigt över de tidningar, som utkommo i staden, men blevo snart besvikna, då samtliga som utgåvos på polska voro tvingade att vara sovjetvänliga. På ukrainska trycktes endast en tidning, *Vilna Ukraina* — Det fria Ukraina — som gick i en fri, rent ukrainsk anda. Men med NKVD:s övertagande av makten bytte denna tidning också färg från blågul till röd; ukrainarna slutade upp att köpa den och sågo med förakt ned på dem som läste den.

Men låt oss återgå till de sovjet-ukrainska mellanhavandena.

De ukrainska studenterna voro så hänförda över sina psykologiska »erövringar», att de ej tänkte på att detta tillstånd ej skulle kunna räcka länge. Bolsjevikiska spioner började emellertid snart angiva sina kamrater, såväl befäl som meniga, för att de »läto förleda sig av de inhemska ukrainarna och sveko den röda arméns främsta grundsatser». För att stävja denna motpropaganda anlände nu första kontingenten av NKVD under benämningen »politiska kommissarier i armén» (politruk). För att framkalla osämja mellan militären och civilbefolkningen fingo trupperna order att från denna rekvirera allt vad de behövde och eljest kunde önska sig, utan

---

[1]) De ukrainska nationalfärgerna överensstämma eget nog med de svenska. Som bekant gav Karl XII i Bender Mazeppa tillåtelse att använda våra blågula svenska färger, placerade i två likställda fält.

hänsyn till äganderätten. Planen att därmed göra slut på det goda förhållandet mellan ukrainare och sovjetmilitären misslyckades emellertid, enär armén rekvirerade uteslutande från den polska befolkningen och lät ukrainarna ha sitt i fred. NKVD:s uppgift var ömtålig och vansklig. Å ena sidan hade man i uppdrag att utså tvistefrön mellan två element, som tycktes på väg att förstå varandra till men för sovjetpropagandan, å andra sidan nödgades man hålla god min för att ej frångå den propagandalösen, med vilken man mött ukrainarna vid inmarschen och som trumfades i befolkningen från morgon till kväll, i tal och skrift, i radio och press, på gator och torg: »Vi kommer som befriare till de olyckliga, förtryckta ukrainarna».

Hur skulle man nu ställa sig till dessa »olyckliga», vilka alls inte ville höra talas om att bli »befriade» av Sovjet, utan tvärtom försökte locka bort sina »bröder» från de sovjetprinciper, som blivit dem inpräntade sedan tjugo år tillbaka och som gåvo NKVD dess enda existensberättigande?

I landsbygden togo rekvisitionerna en helt annan vändning. De polska godsägarna hade försvunnit; somliga voro mördade av bolsjevikernas femte kolonn, andra bortförda i fångenskap och resten hade flytt i sista stund. Bönderna däremot funnos kvar. NKVD började nu förvandla de stora herrgårdarna till kolhozer och erbjödo dem åt bönderna. Dessa voro visserligen gärna villiga att taga de stora gårdarna i besittning och sköta dem för egen räkning, men att sammangyttra sig i kolhozer, det passade dem inte alls. De vägrade att lämna sina egna hemman och upplösa sitt familjeliv. För att sköta de nya kolhozerna måste NKVD därför värva avlönade jordbruksarbetare, vilket ju stod i strid med Sovjets principer.

I den mån NKVD:s rekvisitioner togo större omfattning på landsbygden, blev böndernas missbelåtenhet allt-

mera utpräglad. Kolhozsystemet, från början opraktiskt organiserat, eller rättare sagt omöjligt att införa bland en befolkning, som ej ville höra talas om bygemenskap av sovjettyp, var dem ytterligt osympatiskt. Bönderna, som hoppats på att efter omstörtningen få sinsemellan dela storgodsen med alla inventarier, blevo pinsamt överraskade, då NKVD bemäktigade sig kreatur, redskap och överhuvudtaget allt som var flyttbart och skickade hem det till Sovjetryssland.

När stall och ladugårdar, logar och lador voro tömda och nästan allt bortfört, uppmanade NKVD bönderna att beså fälten. Svaret blev, att de ej hade mera säd än till eget husbehov och ingalunda tänkte bli slavar åt Sovjet. Till straff för denna obstruktion lade man nu beslag på böndernas gårdar. Särskilt de mera välbärgade bland dem döptes till »kulaker» (ockrarbönder), plundrades och berövades allt vad de fattigare ville ha.

Detta försiggick ingalunda utan svårigheter, i det att bönderna ofta sammanslöto sig mot sovjetförtryckarna och öppet eller i hemlighet grepo till vapen mot dem. De uppeggade varandra att hindra de hatade sovjetbödlarna från att plundra deras gårdar, och snart kände sig ingen medlem av NKVD säker till liv och lem ute på landet. Regementen från Lwów sändes till deras hjälp, men soldaterna voro föga villiga att bistå kommissarierna i förtryckandet av egna landsmän och ståndsbröder.

Om det guerillakrig, som härvid uppstod, fingo vi ständigt underrättelser dels av de bönder, som kommo till staden med lantbruksprodukter, dels också av officershustrur, som gräto och tjöto, när deras män kommenderades ut på landet. De voro rädda att ej få återse dem, då dessa sannolikt skulle komma i konflikt med bägge parter; om de hjälpte NKVD, bleve de ihjälslagna av bönderna, och om de istället bistode dessa, skulle de otvivelaktigt bli dömda och arkebuserade av NKVD.

Med Ukrainas gamla lösenord, som många gånger i hi-

storien visat sin makt: »Gromada wylykij czolowik» (Enigheten är en mäktig herre), samlade sig bönderna mot inkräktarna, och ett lömskt småkrig med bakhåll, snaror och fällor på båda hållen tog ett med var dag allt större omfång. Bönderna, som voro överlägsna i antal och hemma på orten, lyckades ofta nog »likvidera» sina motståndare, vilkas lik sedan hittades i diken eller dammar. Om dessa förhållanden fingo vi höra utförligt av bönder, som kommo in till staden och skröto över att de därute på landet ej läto ostraffat plundra sig, som fallet var med stadsborna. De trodde sig ha vunnit spelet, men sovjetmilitären, som bättre kände sina terrorister, tvivlade ej på att dessa snart skulle återupptaga kampen och med allt hemskare vapen.

Officerare och soldater, som visat sympatier för böndernas sak, försökte nu att rymma ur leden. Somliga gömde sig i skogarna, andra skaffade sig enkla civila kläder och sökte arbete hos bönderna. För NKVD var det knappast möjligt att upptäcka och avslöja dem, då de till utseende, språk, kläder och sätt inte skilde sig från de inhemska bönderna — också de ukrainare, visserligen inte landsmän, men av samma nationalitet. Många sökte också desertera över demarkationslinjen till den tyska sidan. Man berättade sålunda, att en gång t.o.m. ett helt regemente hade försvunnit över gränsen. De polska ukrainarna påstodo att på tyska sidan en ukrainsk legion hade bildats, till vilken många både befälspersoner och meniga flyktat. En otrolig massa legender, den ena mera fantastisk än den andra, kommo i omlopp bland befolkningen, och alla gingo ut på hoppet om ett stort, starkt och fritt Ukraina.

En dag, då jag befann mig på den stora huvudgatan, som leder från centralstationen fram till fästningen, uppenbarade sig framför mig en lång rad rödklädda människor, som kommo från stationen. Jag trodde först, att det var en av dessa propagandademonstrationer, som vi

till leda fått bevittna dag efter dag. Men när de kommo närmare, upptäckte jag till min stora förvåning, att det var ett helt orientaliskt regemente. Klädda i långa röda kaftaner och vita turbaner, som jämte deras mörka hy och svarta ögon stodo i en egendomlig kontrast till det vita snötäcket, utgjorde de en högst ovanlig och för mig oförgätlig syn. Jag undrade var dessa asiater kommo ifrån och vad de hade i Lwów att göra. Man upplyste mig, att det var ett regemente, som hade rekvirerats från Turkestan för att hålla ett öga på de ukrainska soldaterna vid gränsen och hindra dem att desertera till tyskarna. Det synes svårt att förstå, vilken nytta dessa främlingar kunde göra under för dem totalt okända förhållanden i ett land, vars språk de ej förstodo och med ett klimat, vars vinterkyla för dem säkert var något alldeles nytt. Visserligen fingo de redan nästa dag klä om sig i gråa ryska soldatkappor och varma västar, men ändå såg jag dem frysa och huttra av köld och darra av ängslan. Hela deras morskhet var försvunnen. Vana vid sol, värme och det slags mat deras religion föreskriver, men som de här fingo försaka, tycktes de totalt bortkomna. Arma människor!

Under tiden fortsatte det alltjämt pågående guerillakriget att kräva sina offer. Befäl och soldater, som ej lyckats fly eller hålla sig dolda och nu återvände till garnisonen i Lwów, grepos av fruktan för repressalier från NKVD och vände därför sina polsk-ukrainska bröder ryggen. Dessa svarade med våldshandlingar, och allt emellanåt påträffades en officer eller soldat mördad i någon avkrok. Den paniska skräcken grep till den grad omkring sig bland representanterna för den »oemotståndliga röda armén», att man aldrig — inte ens mitt på dagen — såg dem gå ut på gatan annat än flera i sällskap. En ensam officer mötte man aldrig. Marie L:s villa låg nära fästningen och hade åtskilliga militärer inkvarterade. Varje gång någon av dessa skulle bege sig upp till

vaktombytet i fästningen — en kvarts timmes väg — kommo kamrater för att hämta och eskortera honom. Hände det att officerare kommenderades ut till städerna i landsorten, fingo deras hustrur hysteriska anfall. De voro fast övertygade om att deras män antingen skulle bli ihjälslagna av bönderna eller skjutna av NKVD. Något tredje alternativ fanns inte — man kunde ju inte upprätthålla vänskapliga relationer åt båda hållen.

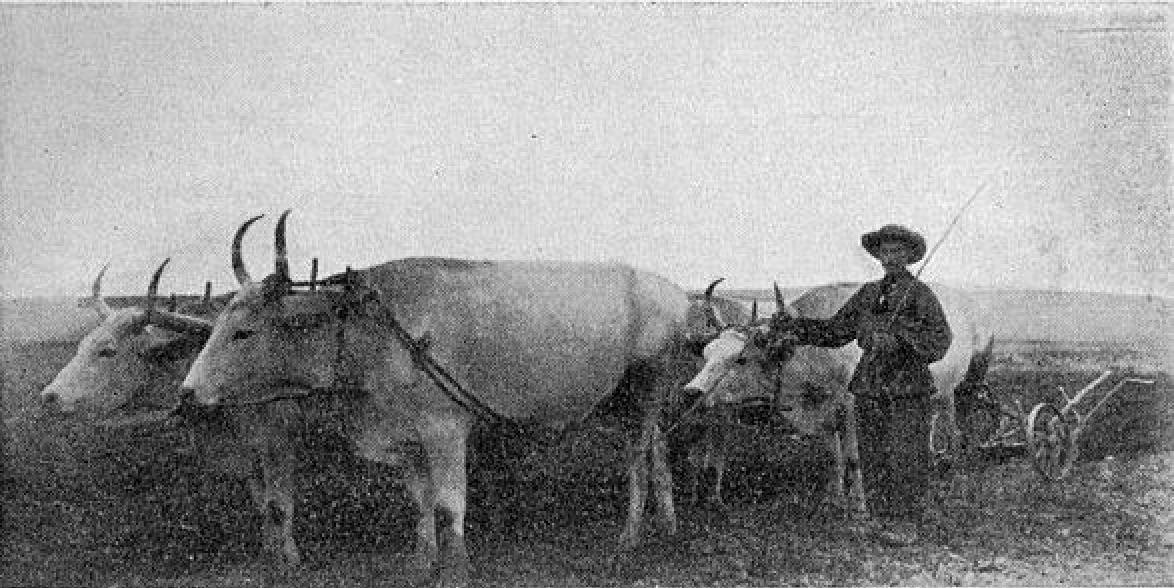
Sovjetpropagandan hade under de sista tjugo åren tutat i dessa kolhozsoldater, att de skulle erövra hela världen utan att behöva lossa ett enda skott, och de voro därför fullständigt oförberedda på eventualiteten att möta väpnat motstånd. Man hörde ryssarna ofta och envist upprepa, att de tillhörde en nation av pacifister och alls inte hade någon lust att slåss. Jag påminner mig några ord av den första sovjetsoldat jag talade med under min fängelsevistelse: »Vi vill inte ha krig, vi avskyr det och det är bara borgarstaterna, som utgjuter blod på slagfälten; vi har kommit hit bara för att rädda våra arma förtryckta bröder». Två år senare upptäckte Europa, att bolsjevikerna hade förberett öster om Uralbergen en annan armé med motsatta uppgifter. Ryssland förblir alltid för oss västerlänningar en asiatisk gåta.

Deras bestörtning och förtvivlan steg till sin högsta höjd den dag, då ett par regementen av garnisonen i Lwów fingo order att rusta sig för att tåga ut till strid mot det vita Finland. Jag såg faktiskt stora starka karlar falla i gråt. Och detta fastän man på alla offentliga platser i staden dagen i ända hörde högtalare vråla ut långa telegram om sovjetarméns otroliga framgångar i Finland och om den vilda hänförelse, med vilken det finska folket mottog »befriarna». Hallåmannen hasplade ständigt ur sig långa haranger om det finska folkets lycka att bli kvitt borgarregeringen och tyrannerna, om den oskattbara förmånen för Finland att få förena sig med Sovjetunionen o. s. v. Hur många gånger hörde jag

SLOTTET I LUBLIN.

FRÅN GAMLA STADEN I PRZEMYSL.

UKRAINSK BONDE MED SINA OXAR PÅ POLSK-UKRAINSKA STÄPPEN.

KÖKET MED DEN STORA UGNEN I EN BONDSTUGA I POLSKA UKRAINA.

ej, att Helsingfors var i röda arméns händer och hela finska regeringen tillfångatagen! Man tycker, att alla dessa vackra lögner borde kunnat lugna de soldater, som skulle dit och som naturligtvis ej hade ringaste möjlighet att kontrollera rapporternas sanningshalt. När jag påpekade dessas löftesrika innehåll för en soldat, som förtvivlad förberedde sig för färden norrut, fick jag detta — framviskade — logiska svar: »Om allt skulle gå till där borta så som vår radio påstår, skulle de väl inte behöva oss också däruppe». Finnarna — »den vita fienden» som de kallade dem — voro deras skräck och fasa.

Just i de dagarna, då dessa regementen skulle bege sig norrut, råkade jag en ukrainsk bonde, som jag brukade köpa smör av; han berättade stolt, att han under »finska veckan» hjälpt elva ryssar över på tyska sidan! Till sist blev man tvungen att sända en hel massa folk ur denna odisciplinerade armé tillbaka till deras kolhozer, och dessa hemvändande fingo väl ofta av sina polska bröder med på vägen en hemlig instruktion att bättre upplysa »dem där hemma». Troligen hoppades många ukrainare, att på så sätt spridda upprorsrörelser — och kanhända en total förändring i det ömkliga kolhozlivet — skulle kunna framkallas. Utopier! Hunger, slöhet, terror och de ofantliga avstånden orterna emellan måste hindra allt sådant ända till den stund, då någon främmande makt komme att ingripa och — måhända — göra slut på sovjetregimen.

HUNGERSNÖD

REKVISITIONEN av lantbruksprodukter hos bönderna fick omedelbart en stark återverkan i alla städer, som lagts under sovjetförvaltning. I Lwów blev hungersnöden snart katastrofal, då befolkningen starkt ökats tack vare flyktingströmmen både från den kringliggande landsbygden och från avlägsnare delar av Polen. Därtill kom att sovjettrupperna redan i början köpte upp allt de kommo över, inte bara för eget behov utan också för att skicka hem till sina familjer.

Med var dag som gick blev läget alltmera kritiskt. Folk trängdes framför matvaruaffärerna för att få något av den minimala kvantitet varor som fanns tillgänglig. Det var som en mardröm att se dessa massor av huttrande, blåfrusna varelser stå där i långa rader i den bitande kölden, i hopp om att komma över en matbit, ofta nog från klockan fyra på morgonen till långt fram på eftermiddagen. Med en halmtuss under fötterna och en gammal konservburk med några glödande kol i fickan stodo de där tåliga och försökte hålla värmen så gott det gick genom att packa ihop sig så mycket som möjligt.

Jag undrade ofta vilket som var värst, kylan eller hungern; vi plågades samtidigt av båda delarna. Det var outhärdligt att behöva ägna timmar, som förefföllo oändligt långa, åt detta stampande på samma fläck och ändå ha en ytterst liten förhoppning om att lyckas uppdriva något ätbart åt sina närmaste, som sutto hemma och väntade i kylan. Ofta skickades barnen ut att stå i kön och hålla platsen tills man var i tur att komma in i buti-

ken, då någon av de äldre familjemedlemmarna infann sig för att göra själva inköpet.

Emellertid kunde det också förekomma att en medlem av NKVD, för att visa sin makt och skrämma upp de arma människorna, lät stänga butiken i förtid och röt åt den av rädsla förlamade folkhopen att skingra sig och inte stå där och hindra trafiken. Jag var själv vittne till flera sådana uppträden och märkte tydligt, att det beredde dessa asiater en sannskyldig njutning att få köra iväg de olyckliga, som i timtal hade stått i snö och kyla i hopp om att så småningom kunna komma över en brödbulle eller en sillbit. Vid andra tillfällen åter kunde det hända, att ett biträde kom ut ur affären och meddelade att allt var utsålt och att affären skulle hållas stängd de närmaste dagarna. Den förtvivlan de stelfrusna stackarna kände över att efter alla dessa långa väntans timmar få återvända hem med oförrättat ärende, kan lättare tänkas än beskrivas. Allra värst var det naturligtvis för dem som därhemma hade små hungriga barn, utan något att äta. Någon gång hände det att ett rykte spred sig i den väntande skaran, att det ännu fanns något att få i en annan affär och att kön där inte var så lång. Man glömde då både kyla och trötthet och alla rusade dit, i hopp om att få något med och slippa komma tomhänta hem till den hungriga familjen.

Kött och matfett var det första som försvann ur marknaden, sedan sovjetsoldaterna roffat åt sig allt de kunde komma över ute på landsbygden. Fast bönderna inte voro så lätta att handskas med som stadsborna, blevo de dock av med sina kreatur, om de inte lyckats gömma undan dem någonstans i skog och mark. Men en stackars kokrake som stått ute i den bitande vinterkylan med bara litet halm under sig, kunde ju inte hållas vid liv så länge. Allt vad bonden kunde gräva ner i snön eller i jorden gömde han undan för eget behov, och av sådant fick man naturligtvis inte se röken i staden. Att priserna

skulle stiga dag för dag var självklart; det var ju endast en naturlig följd av den ökade knappheten på varor.

Sovjetrepresentanterna förkunnade ideligen, att Lwów snart skulle bli fullständigt likställt med städerna i SSSR, och vi förstodo mycket väl vad det innebar: hungersnöd och terror i en atmosfär av oreda, snusk och förnedring.

Under Napoleons fälttåg talades i Ryssland ofta om *Gospodin moroz* — »Herr Frost» — liksom nuförtiden om »General Vinter», och nu skulle tydligen »General Hunger» mobiliseras för att slå ned allt motstånd. Lantfolk som ännu hade jordbruksprodukter att avvara smögo sig in i staden för att ändå få något för sina produkter och gingo omkring i husen för att bjuda ut dem. På torgen riskerade de att utan vidare bli fråntagna sina varor av de nya herrarna; redan i början av januari voro alla salutorg och -hallar utrymda. Torggummorna hade till och med tagit ned sina stånd för att de inte skulle bli bortstulna och uppeldade. Då nu bönderna kommo in i privatbostäder, där de inte behövde vara rädda för spioner, berättade de ivrigt om resningsförsök och guerillastrider, som pågingo ute i bygderna mot de ryska inkräktarna, och gåvo därvid ständigt uttryck åt sin undran när landet äntligen skulle bli kvitt dessa »banditer».

För att åtminstone göra något i gengäld för den gästfrihet vi åtnjöto hos Marie L. hade vi, som bodde hos henne, erbjudit oss att hjälpa till med att skaffa mat till huset. Varje morgon gingo vi därför ut beväpnade med var sin kasse för att försöka spåra upp något ätbart och gingo därvid alltid åt olika håll för att ha större utsikter att komma oigenkända fram.

Under dessa expeditioner hade vi listat ut att det fanns en hel del små butiker, som lågo i avskildhet inne på någon gård och voro kända endast av de i närheten boende. Dessa undangömda små affärer uppsökte vi med

förkärlek, då där alltid var mycket få kunder, och sluppo därigenom att stå och frysa i de oändliga köerna. Man fick visserligen inte köpa mer än ett kilo i taget, men när vi kunde komma hem med litet bovete, korn, hirs eller andra gryn, lämpliga att koka gröt av, blev det fest hos Marie L. Även av ärter och bönor funnos i dessa små affärer flera sorter, bl. a. ett slags stora vita bönor, som voro mycket eftersökta på grund av sin betydande fetthalt. Då smör vanligen inte stod att uppbringa till något pris, var det av vikt att kroppen fick sitt behov av fettämnen tillgodosett på annat sätt. Mest gott var det om linser, som vi fingo äta ända till leda. De voro uppblandade med någon sorts oätliga svarta gryn, som vi fingo sitta och rensa bort om kvällarna — ett tidsfördriv med lugnande inverkan på våra nerver. Grönsaker var det däremot svårt att få tag i nu på vintern. Potatis hade vi ännu i källaren, som för övrigt sedan sommaren varit välförsedd med diverse saker, av vilka den gamle kocken lagt upp ett vinterförråd, men när ideligen nya NKVD-medlemmar blevo inkvarterade hos oss och inhysingarna gjorde anspråk på förråden, blev det snart slut på det mesta av dessa. Visserligen försökte tjänstfolket då och då att i obevakade ögonblick ur källaren hämta upp livsmedel, som vi gömde undan i våningen, men när de ovälkomna gästerna senare lade sig till med ovanan att komma inklivande i våra sovrum utan att knacka på och naturligtvis vid de mest olämpliga tillfällen, vågade vi inte längre gömma undan något, då risken för upptäckt var för stor.

Som vi voro tvungna att pulsa i djup snö för att komma fram till våra små butiker, togo dessa inköpsexpeditioner halva dagen i anspråk. Ofta fingo vi gå långa omvägar för att inte bli upptäckta och hejdade av de nya makthavarna, som utan vidare togo ifrån en vad man lyckats komma över, om det passade dem — och det gjorde det alltid. En dag mötte jag en äldre dam,

som på sin tid varit hovdam i Wien, grevinnan Sophie Z., med en säck potatis på ryggen, förtjust och stolt över att ha lyckats komma över en så eftersökt vara.

Affärer, som sålde annat än livsmedel — t. ex. skoaffärer, herrekiperingar, modesalonger, bosättningsmagasin o. s. v. — slogo igen, den ena efter den andra, en del emedan de inte längre hade något att sälja och andra därför att varorna rekvirerades av NKVD, som ville socialisera hela handeln här också, liksom man gjort hemma i Ryssland. Stora braskande plakat kungjorde för Lwóws befolkning, vilka kolossala fördelar den hade att vänta sig av handelns socialisering. Att dessa förespeglingar voro lindrigt sagt överdrivna kunde vi snart nog konstatera; i själva verket betydde den beprisade åtgärden ungefär så mycket som »brist på allt». De socialiserade affärerna ståtade med väl arrangerade skyltfönster, men det var också det enda; när man väl kom in, befanns allt många gånger dyrare än i de privata affärerna, och ville man tilläventyrs ändå köpa något trots de orimliga priserna, fick man vanligen det beskedet, att det av ifrågavarande artikel för tillfället ej fanns inne mera än vad som behövdes för skyltningen, och det kunde man givetvis inte sälja. Emellertid skulle snart nya sändningar anlända från Moskva. Naturligtvis kommo de inte, det behöver väl knappast påpekas; denna handelns socialisering var endast en stor bluff, en bland de många.

Med var dag blev livet allt outhärdligare, man kände sig ständigt bevakad och påpassad; förutom de uniformerade NKVD-männen såg man civilklädda individer, som stodo och hängde överallt i gathörnen och vid husväggarna eller följde efter en, så att man måste gå alla möjliga krokvägar för att försöka skaka dem av sig. Vi gingo sällan ut om kvällen, då dessa spioner ströko omkring till långt fram på småtimmarna. Som de emellertid använde morgonen och en del av förmiddagen till

att ta igen den förlorade sömnen, begåvo vi oss tidigt ut på våra inköpsexpeditioner och kunde på detta sätt undvika deras besvärliga uppvaktning. Hade man lyckats återvända hem med torgkassen fylld utan att bli antastad, kunde man dock därför ingalunda känna sig säker. Det kunde mycket väl hända, att någon av dem kom inklivande i köket för att se efter vad som fanns i kastrullerna på spisen.

Blåsten och den starka kylan var kanske svårare att uthärda än hungern; för min del fick jag frostknölar på både händer och fötter. Snuva med feber var ett så att säga normalt hälsotillstånd, som man knappast fäste sig vid. I början kunde man på apoteken få ett medel mot influensa, som bl. a. innehöll kina och kamfer och hjälpte rätt bra mot våra ständiga förkylningar, men när alla apotek så småningom blivit socialiserade, försvann såväl detta som andra läkemedel ur marknaden. Då jag en gång frågade en apotekare, varför han inte lika gärna slog igen butiken, när han i alla fall inte hade något att sälja, upplyste han mig om att han helt enkelt inte fick stänga sitt socialiserade apotek; han *måste* hålla öppet och skylta med tomma flaskor och burkar, det var inte vidare med det.

Ett annat av stadsbefolkningens stora bekymmer var bristen på mjölk, smör och ost. De stora mejerierna som förut fått sin mjölk från de större gårdarna — vilka sedan efterhand skövlats och lågo i lägervall — fingo nu så litet att de just ingenting kunde leverera. De för Lwów typiska mjölkgummorna, som varje dag brukade komma in till stan med sina stora platta zinkkannor hängande på ryggen invirade i linnedukar, som knötos i en stor rosett på bröstet, voro nu den enda trösten. Varje morgon kilade vi ut med en literbutelj för att försöka haffa någon av dem innan de hunnit sälja slut på lagret, och lyckades det så var glädjen stor, mjölken fick sedan kosta nästan hur mycket som helst. Mer

än en liter kunde man emellertid ej räkna på, då de ogärna sålde mer till en och samma person, men det var ju vackert så. Dessa präktiga gummor hade även andra godsaker med sig. De brukade vanligtvis utom mjölken ha en korg med smör och ägg, och hade man riktig tur, kunde man få litet med av dessa begärliga varor också.

Den första tiden räckte tillförseln någorlunda för stadens behov, men sedan NKVD börjat passa på gummorna för att lägga beslag på deras varor blev det slut på de goda dagarna. Emellertid, sluga och illmariga som dessa bondkvinnor voro, lyckades de ibland lura sina förföljare, som brukade vakta på dem vid järnvägsstationerna och ute på landsvägarna, och vid sådana tillfällen gingo de vanligtvis upp i något hus för att sätta sig en stund och pusta ut efter strapatserna. Ofta hände det att det blev regelrätta slagsmål mellan NKVD:s folk och gummorna, då dessa senare ingalunda voro sinnade att utan vidare låta sig berövas sina dyrbara varor. Längre fram, när de inte längre vågade resa in till staden med sina stora mjölkkannor, hittade de på att under sin vida veckade kjol hänga en hel rad mjölkbuteljer om livet och i kjolens djupa fickor stoppa ned ägg, väl emballerade i sädeskorn för att hindra dem från att krossas mot varann. Emellertid blev det undan för undan alltmera riskabelt för mjölkgummorna att komma in till staden — i den mån som polisen förstärktes och började komma underfund med deras knep — och då kunde vi få vara utan både mjölk, smör och ägg i flera dagar. Mest synd var det naturligtvis om barnen och deras förtvivlade mödrar, som måste se sina små hungra utan att ha något att ge dem.

Priserna stego för var dag, och snart kunde de fattiga inte skaffa sig ens det allra nödvändigaste. En liter mjölk, som före bolsjevikinvasionen kostade tjugo groszy (en femtedels zloty), gick snart upp i fyra—fem zloty.

Smöret steg från en zloty till fyrtio à femtio per kilo och äggen ökade från tio till femtio à sextio groszy per styck. Allt detta betydde att dessa viktiga skyddsfödoämnen blevo en lyx som endast de förmögna kunde bestå sig.

Under hela februari fingo vi varken mjölk, smör eller ägg, då bondkvinnorna — de enda som numera kunde leverera dessa varor — inte voro hågade för några stadsbesök, dels på grund av den stora risk de löpte och dels emedan vädret överhuvudtaget inte inbjöd till vistelse utomhus. Det var beklämmande att se de stackars förtvivlade mödrarna i bitande kyla och snöstorm till fots bege sig ut på landsbygden för att försöka uppbringa litet mjölk åt sina barn. Med fettämnen var det lika illa ställt. Sådana hade inte funnits att få i staden sedan julen, och en bit fläsk kunde man uppdriva endast om man hade goda vänner ute på landet, som just slaktat en gris och voro rädda att bolsjevikerna skulle komma och lägga beslag på den.

Till Marie L., som alltid visat stor hjälpsamhet mot folket i sin hemtrakt, kommo ibland tacksamma vänner med högt skattade läckerheter — en halv gris, några höns eller annat fjäderfä, som de lyckats rädda undan. Ständigt påpassade av spioner fingo de mobilisera all sin medfödda slughet för att klara sig; så kunde de t. ex. tillbringa hela dagen i väntsalen på stationen för att först på kvällen smyga sig upp till oss. Det var rörande att se deras möte med Marie, som innerligt gladde sig åt deras minnesgodhet, när hon tog emot de under nuvarande förhållanden oskattbara gåvorna och frågade efter alla sina vänner där ute i byarna, där hon personligen kände varenda människa och intresserade sig för var och en av dem. Som bönderna alltid varit vana att fråga henne till råds i de mest skiftande angelägenheter, ville de också nu veta vad hon ansåg om det allmänna läget, hur de skulle bete sig under den närmaste fram-

tiden, vilka försiktighetsmått de borde vidtaga i olika avseenden o. s. v. Det var sannerligen inte lätt att svara på alla dessa frågor, men hon gjorde samvetsgrant sitt bästa för att råda dem. Och när de lämnade Marie, fingo de med sig diverse läkemedel från hennes förråd och varma yllekoftor som hon själv stickat. Efter dessa synnerligen kärkomna men tyvärr — av lättförståeliga skäl — sällsynta besök brukade vi alltid bjuda hem våra vänner för att med oss dela vad vi fått från landet. Underbart var det att på detta sätt kunna glädja någon med en bit kött eller fläsk eller något annat åtråvärt, som vederbörande inte hade sett på veckotal.

En dag i januari fingo vi uppleva en sensation av det angenämaste slag, då slakteriaffärerna helt plötsligt befunnos välförsedda och man till skapligt pris fick köpa så mycket kött man ville. Det uppstod förklarligt nog en allmän undran över orsaken till detta hastigt påkomna överflöd, men till vederbörande framställda frågor härom lämnades obesvarade. Kunderna fingo endast det rådet att passa på tillfället och köpa så mycket de kunde, medan de ännu hade möjlighet därtill — ett råd som man givetvis ej var sen att följa. Och några dagar senare stängdes mycket riktigt slakteriaffärerna igen. Allt var utsålt, den vackra sagan var slut, men man fick vara tacksam för vad man lyckats komma över.

Först längre fram sipprade det ut, hur saken hängde ihop. En kontrovers hade uppstått mellan Sovjet och tyskarna om livsmedelssändningarna till Tyskland, vilken resulterade i att Sovjet stoppade dessa provianttåg, som kommo från Rumänien. Till lycka för oss hade ett sådant tåg med köttvaror kommit på villovägar och slutligen hamnat på stationen i Lwów. Sedan först allt sovjetfolket tagit för sig, fingo slakterierna det som blev över, och det fanns tillräckligt för att alla skulle få vara med på ett hörn — så länge det varade. Som tur var, rådde stark kyla när detta hände, så att köttet var fru-

set och höll sig friskt. I annat fall hade det förmodligen varit fördärvat redan före framkomsten till Lwów, då det inte transporterades i kylvagnar utan i vanliga godsfinkor.

Efter denna episod medföljde alltid tyska kontrollörer de rumänska godstågen till Tyskland, och det var verkligen behövligt. Man hörde nämligen ofta talas om sovjettjänstemännens illvilja och sabotagedåd mot dessa transporter. Så hade de en gång borrat hål i tankvagnar som fraktade olja från Rumänien till Tyskland, när dessa passerade den av Sovjet besatta delen av Polen, och detta lilla skämt hade till resultat, att det inte fanns en droppe olja kvar, då vagnarna nådde sin bestämmelseort. Dessa tyska kontrollörer såg man aldrig ute i staden annat än möjligen civilklädda, men på stationerna utgjorde de ett europeiskt inslag i massan av slarviga, smutsiga och odisciplinerade sovjetrepresentanter.

En dag då huvudstationen i Lwów gästades av ett större antal tyska militärer, spred sig ett rykte att de kommit för att ersätta sovjetmyndigheterna och att hela landet skulle bli kvitt bolsjevikerna. Många skyndade då genast till stationen för att övertyga sig om riktigheten av detta påstående, men de kommo besvikna tillbaka med upplysningen att tyskarna ingenting hade att göra med landets administration utan bara skulle övervaka sina egna transporter. Så länge järnvägarna stodo under polsk ledning gingo tågen regelbundet, tjänsten sköttes ordentligt, och några stölder förekommo ej. Men så snart den polska personalen avskedats och ersatts med sovjetrysk, började en ny regim med oreda, godtycke och allsköns oegentligheter.

En dag i början av februari döko nya svårigheter upp, då sovjetmyndigheterna dekreterade, att den polska valutan — zloty och groszy — skulle upphöra att gälla som lagligt betalningsmedel och ersättas med ryska rubler och kopek. Och denna förordning trädde genast i

kraft utan någon övergångstid, så att man från den ena dagen till den andra fick göra den smärtsamma upptäckten att de polska mynten förlorat sin gångbarhet. Banker och växelkontor hade varit stängda ända sedan första dagarna av sovjetinvasionen, men omedelbart uppenbarade sig nu på gatorna en massa judar med kassaskrin under armen, vilka erbjödo trafikanterna sina tjänster, d. v. s. att växla in zloty mot rubel. Dessa ambulerande växelkontor voro många, konkurrensen var stor och man förföljdes överallt av de vandrande bankirerna. I början drog man sig för att växla till sig mera rubel än man behövde för dagen, vilket senare visade sig vara dålig ekonomisk politik, då kursen de första veckorna var betydligt högre än längre fram; man kunde den första tiden få ända upp till fyra, fem rubel för en zloty. Jag minns en dag då jag av en sådan vandrande bankir fått 800 rubel för en dollar och frågade honom vad han gjorde med alla zloty som han köpte upp. Han upplyste mig då att de skickades till tyska sidan, där de ännu äro i omlopp den dag som i dag är.

Det var visserligen enkelt nog att skaffa sig rubelvaluta, men stora svårigheter uppstodo därigenom att under den första månaden endast sedlar på tjugo, trettio, femtio och hundra rubel voro i omlopp, medan lägre valörer och växelmynt totalt lyste med sin frånvaro. En gång skulle jag skicka ett telegram till vår beskickning i Moskva — för övrigt min enda korrespondens under de nio månader jag tillbringade i Polen under sovjetväldet; att skriva brev till utlandet var ingen idé; de nådde aldrig adressaten, liksom brev från utlandet heller aldrig kommo fram, antagligen därför att man led brist på kompetenta, språkkunniga censorer. Mitt telegram skulle nu kosta bara 3.50, men jag måste betala tjugo rubel för det, då man på telegrafstationen inte hade växel att ge tillbaka och naturligtvis inte jag heller hade några småpengar. Nu kan man ju tycka, att för den som fått åtta-

hundra rubel för en enda dollar var tjugo rubel en bagatell, men det fanns så många hungriga och utfattiga flyktingar, som voro absolut ur stånd att skaffa sig en matbit, och dem måste man hjälpa så långt man kunde.

Frågan om växelmynt blev en gång i mitten av februari högaktuell, då det kungjordes att under tjugofyra timmar telegram till utlandet fingo avsändas, dock helt på avsändarens egen risk. Det blev förstås rusning och långa köer vid telegrafstationen, då man skulle expediera alla de tusentals människor, som ville meddela sig med de sina och begära deras hjälp. Var person fick sända bara ett telegram. Det var mitt enda meddelande med hemlandet under ett helt år. Bristen på småmynt åstadkom också mycken oreda och mycket bråk i spårvagnarna, det enda fortskaffningsmedel, som fortfarande stod till buds sedan både bilar och hästdroskor rekvirerats av myndigheterna. Fram på våren började några bussar uppta trafik ut till förstäderna — en av dem gick t. o. m. ända till Przemysl — men samtliga dessa förbindelser voro mycket oregelbundna och bristfälliga.

Det mödosamma pulsandet i djup snö på de illa underhållna gatorna var förfärligt tröttande, i synnerhet då man utmattad av hunger måste gå långa vägar på jakt efter de matvaror som ännu funnos att få, och därför blevo spårvagnarna efterhand fyllda till bristningsgränsen. Fanns ingen sovjetkontrollör i närheten, så läto de polska konduktörerna folk åka med ett stycke utan avgift, men satt där i vagnen någon som kunde misstänkas vara angivare, sågo de sig tvungna att avvisa de stackars passagerare som inte kunde betala, men dessa läto sig ofta inte avspisas utan klängde sig krampaktigt fast, ibland i sådana massor att vagnen inte kom ur fläcken. Någon gång kunde man träffa på en konduktör, som tog emot polska groszy i smyg. Förmodligen gjorde han sig en liten extraförtjänst, då han senare växlade om dem till rubel. Så länge det ännu fanns biljetthäften, köpte

de som hade råd sådana och delade med sig åt dem som behövde. Den ångest och de svårigheter det hårda livet bjöd på hade så närmat de plågade människorna till varandra, att all klasskillnad och alla sociala fördomar utplånats.

Stadsborna resignerade så småningom, funno sig i situationen och växlade sina zloty, men bönder och arbetare ville inte höra talas om något sådant, och därför förblev den polska valutan ännu länge i omlopp. Även i de förut nämnda, avsides liggande små affärerna tog man endast emot zloty som betalning. Sedermera, då detta belagts med straff, började bönderna återgå till den uråldriga metoden med byteshandel och togo mycket hellre emot våra gamla paltor som betalning än den ryska rubeln, som de kallade för »fans pengar». För dem som bodde hemma i egna våningar var det inte så svårt att finna lämpliga saker att byta bort mot smör och mjölk, men för flyktingar som inte hade annat än vad de i största hast hunnit få med sig och till på köpet kanske förlorat det mesta under flykten, var läget rent förtvivlat. Själv gick jag hela vintern klädd i min dotters gamla jaktpäls, som jungfrun vid vår avfärd i sista minuten hade slängt upp på skrindan för att jag skulle ha något mjukt att sitta på. Denna päls väckte alla bönders förtjusning. Ofta hejdade de mig på gatan och frågade, om jag inte ville byta bort den mot några av deras varor. Jag behöll den emellertid och lämnade kvar den tillsammans med allt annat användbart, när jag slutligen fick möjlighet att lämna landet. Nu värmer den kanske ryggen på någon stackare, som deporterats till Sibirien eller någon annan ogästvänlig trakt av det omätliga Ryssland, vad vet jag.

Ett annat sorgligt kapitel var bristen på bränsle. Kol fanns inte att köpa. De som fått något över från förra vintern, eldade med det i smyg — om de inte blivit tvungna att utlämna det till våra tyranniska herrar.

Man måste därför söka skaffa sig ved, men i staden funnos inga förråd av sådan, då man alltid varit van att elda med kol, som erhölls billigt nog från de närbelägna gruvorna. Visserligen hindrade ingen bönderna att hänsynslöst hugga ved på de f. d. egendomsägarnas skogar — särskilt Galizien ägde mycket stora och sedan den österrikiska tiden välskötta sådana — men denna ved, som bönderna körde till staden för försäljning och som man av dem kunde köpa »efter ögonmått» mot betalning i kläder eller husgeråd, var naturligtvis sur och gav föga värme. Alla fingo frysa, och detta kändes så mycket värre, då magen var tom. Jag vet nog att man i andra länder under kriget fått lida både av hunger och köld, men väl sällan under det samtidiga trycket av en sådan terror som här rådde. I andra länder har kriget förorsakat de svåra förhållandena, antingen indirekt genom blockad eller direkt genom ockupation föregången av verkliga stridshandlingar, men här var det fråga om ett land, som de s. k. erövrarna fått till skänks från annat håll och som de renskrapade från allt som var flyttbart så fort NKVD gjorde sitt intåg i landet.

I SLUTET AV JANUARI gjorde ateistorganisationen *Bezbozniki* sin entré i Lwów.

Första gången jag kom i beröring med den var en söndagsmorgon, då jag bevistade gudstjänsten i katedralen och fick syn på tvenne individer, som travade fram och tillbaka i kyrkgången. Bänkarna voro fyllda till sista plats, och de som ej fått sitta, stodo i gången. Bland dessa senare knuffade sig de båda osympatiska figurerna fram, pratade halvhögt med varandra och gjorde hånfulla anmärkningar om prästen, församlingen och gudstjänsten överhuvudtaget.

Under normala förhållanden skulle de givetvis blivit utkörda, men då vi alla visste att »De gudlösa» anlänt till staden och gjorde sitt bästa för att provocera fram skandaler med åtföljande förföljelser, lät ingen sig störas; man tog helt enkelt ingen notis om dem. Efter gudstjänstens slut stannade de kvar i portvalvet, tände sina cigarretter och fällde försmädliga anmärkningar om »de fromma», som »trodde på detta hyckleri» o. s. v. Emellertid gingo alla kyrkobesökarna tyst och lugnt förbi dem, som om man ej märkt deras existens.

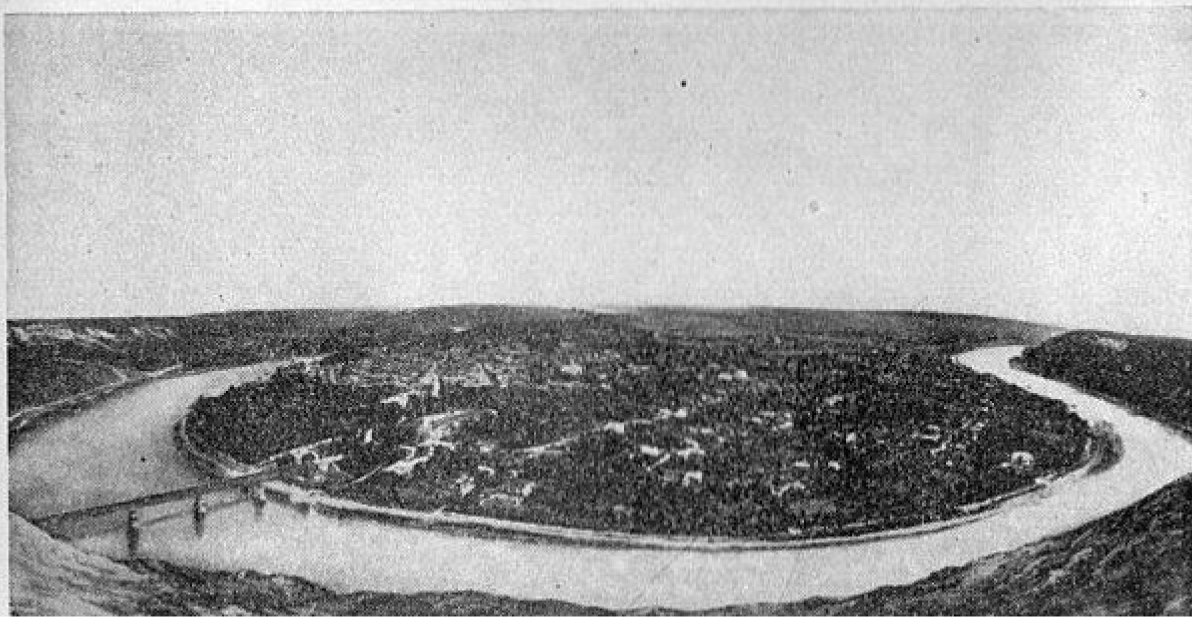
Senare fingo vi höra att det varit likadant i de andra kyrkorna i staden. I den mån det dagliga livets besvärligheter ökade, fylldes kyrkorna mer och mer av olyckliga människor, som åtminstone för en kort stund ville försöka glömma sitt elände eller i bönen söka kraft att bära sina olyckor. Nu skulle de förföljas även här och kanske berövas denna enda tröst!

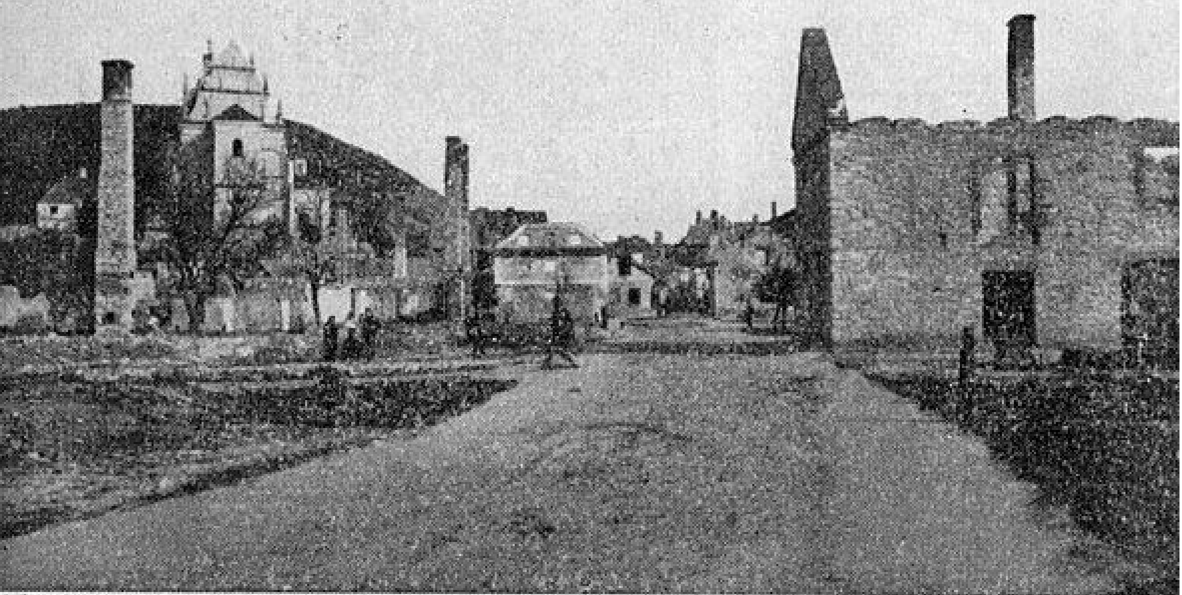
Från denna dag höllos huvudingångarna i regel stäng-

FÖRFATTARINNAN MED EN FLYKTING, VARS FÖRÄLDRAR ÄRO I KONGO (I LWOW UNDER VINTERN 1939-40)

GRÄNSSTADEN ZALESZCZYKI VID DNJESTR. BRON FÖRBINDER POLEN MED RUMÄNIEN, OCH ÖVER DEN FLYDDE TUSENTALS POLACKER UNDAN DEN RÖDA ARMÉN.

EFTER KRIGETS HÄRJNINGAR.

»GRÄNSSLOTTET» I VOLYNIEN.

da, varför kyrkfolket fick använda sidodörrarna, som alltid stodo öppna. Från tidigt på morgonen till sent på kvällen voro alla kyrkor mestadels fyllda med människor av alla åldrar och samhällsklasser, som kommo för att söka tröst i sin bedrövelse. Var enda dag lästes mässor varje timme från sex på morgonen till tolv på dagen, och därvid höllos betraktelser över martyrernas lidanden i kristendomens äldsta tider med maning till de troende att efterfölja dessas föredöme i ståndaktighet och evighetshopp.

En helgdag, då jag tillsammans med en massa andra människor stod och väntade på att få plats i kyrkan till nästa mässa, hörde jag bakom mig en sovjetsoldat säga, att han inte kunde begripa, varför folk fortsatte att springa i sina gamla kyrkor, när de inte längre behövde. Förr var det ju en annan sak, då polisen gnodde omkring i husen och släpade dem ur sängen för att tvinga dem till kyrkorna, men nu, sedan bolsjevikerna kommit för att befria dem från sånt slaveri, höllo de i alla fall på likadant som förut! Det kunde han då sannerligen inte fatta.

Då tyckte jag det gick för långt, vände mig om och frågade vem som hade inbillat honom sådana dumheter.

— Jaså, ni vill inte erkänna att sånt hände, innan vi kom hit för att befria er? Men ni är väl en bursjuj, förstås! Nog vet jag vad jag säger, *Bezbozniki* har talat om för oss hur det gick till, och dom har själva varit med och sett det med egna ögon, så nog vet vi vad det var för ett elände här förut med er idiotiska s. k. »gudsfruktan» och allt.

Därefter hävde han ur sig en massa otidigheter, som inte passar för tryck. När han hädat färdigt, frågade jag, om det inte hade fallit honom in, att det måste finnas någon förklaring på att folk fortsatte att gå i kyrkan som förut, fastän de enligt hans mening inte längre behövde.

— Jo visst, svarade han, dom är naturligtvis rädda för att polska polisen ska komma tillbaka, det kan ju vilken idiot som helst begripa. —

Då förstod jag att karlen var för dum att resonera med och gav upp försöket. Eller var han kanske själv en av *Bezboznikis* agitatorer?

En annan gång råkade jag få höra ett samtal mellan en ukrainare, en polsk arbetare och en sovjetsoldat. De tre stodo i gemytligt samspråk, som för övrigt inte i och för sig var av något intresse, då ukrainaren plötsligt svor till:

— Fan ska ta honom, den djäveln.

Sovjetsoldaten ryckte till och frågade ukrainaren, om han inte visste att det var farligt att uttala »hans» namn, att »han» alltid på ett eller annat sätt straffar den som åkallar honom.

— Är du då så djävla rädd för honom? undrade ukrainaren.

— Ja visst är jag det, det är det enda övernaturliga väsen, som har nån makt över oss. Och ilsken och långsint är han också, och därför ska man akta sig noga för att reta honom.

Den polske arbetaren blandade sig nu i samtalet och frågade soldaten, vad han ansåg om Gud, då han trodde så blint på den onde.

— Äh, inte finns det nån Gud inte, det är bara ett dumt påhitt av bursjujerna. —

— Men, fortsatte polacken, om du tror på en ond och illvillig makt, varför kan du då inte tro på en god också?

— Har du nånsin i hela ditt liv sett nån god människa eller nåt som kunde kallas för en god gärning? Nej, det har du inte! Det som kallas för godhet är bara sjåp och mesighet, sånt som folk gör, när dom inte vet vad dom vill.

— Då är det allt synd om dej, om du tror det, sade

arbetaren, och så skildes man åt och var och en gick åt sitt håll.

Jag har ofta tänkt på detta meningsutbyte och undrat, om inte den ryska soldaten i svåra stunder haft anledning att begrunda det korta men mycket sägande svar han fick av den polske arbetaren.

Under mina ganska få samtal med de vilseförda sovjetsoldaterna lade jag mestadels märke till att de liksom trycktes ned av något som de hade svårt att skaka av sig. Nog hörde jag talas om att många av dem i smyg besökte en kyrka, men själv såg jag aldrig något exempel på det. När man talade med dem om religion, ryckte de likgiltigt på axlarna och uttalade sin medömkan med gamla far eller mor, som ännu trodde på »den där gamla vidskepelsen». Anmärkningsvärt — i samband med nyss återgivna samtal — är, att jag under de nio månader jag tillbringade i det av bolsjevikerna ockuperade landet aldrig hörde någon av sovjetfolket vare sig i nyktert eller berusat tillstånd använda ordet »djävul» eller dess synonymer.

Där bland oss i Lwów var det naturligtvis främst barnen som »De gudlösa» ville åt, och därför blevo skolorna deras första och förnämsta verksamhetsfält, som de kastade sig över med verklig frenesi. Skolstyrelserna ålades, den ena efter den andra, att avskeda lärarpersonalen. I dennas ställe kommo nu obildade individer, vilka använde ett språk som ingen annan förstod, då det var en konstig blandning av ryska, ukrainska och något polska. Jag för min del hörde aldrig någon av dem tala bildad ryska. På sin rotvälska höllo de långa föredrag om sina hedniska principer och sina upp-och-nervända samhällsteorier.

Deras okultiverade uppträdande och barnsliga propaganda väckte stort åtlöje hos de bildade eleverna, och många föräldrar sökte alla möjliga förevändningar för att hålla sina barn hemma. De föredrogo att dessa gingo

miste om examen och betyg framför att låta dem fortsätta skolgången, sedan *Bezbozniki* tagit hand om undervisningen. Men detta var ingen lätt sak, då den nya ledningen strängt straffade dem som ej läto sina barn komma till skolan. Om ett barn saknades vid uppropet på morgonen, skickades omedelbart en kontrollant hem till föräldrarna och hotade dem med att om detta upprepades, skulle deras barn tas ifrån dem och skickas till Ryssland, och de skulle aldrig få se det mera.

Barnen å sin sida tvingades att stående i giv akt med uppsträckt knuten hand inför sina nya lärare avlägga ed på att de avsvuro sig alla »villfarelser» de dittills levat i. Naturligtvis blevo de unga ytterligt uppskakade härav och kommo alldeles nedbrutna hem till sina föräldrar, som endast med svårighet kunde få dem lugna igen. Somliga blevo allvarligt sjuka, andra nästan förlorade förståndet, och många föräldrar, som insågo att de stodo maktlösa gentemot denna omänskliga propaganda, måste inskränka sig till att söka inge sina barn tålamod och hopp om bättre tider samt varna dem för överilade handlingar.

I skolorna minskade man antalet lärotimmar, i den mån de nya lärarna funno att de själva i kunskaper voro underlägsna sina elever, och nu blev deras lösen: »mindre lärdom, mera nöjen», vilket i verkligheten snart kom att betyda så mycket som demoralisering och depravering. I de flesta skolor fanns efter några veckor just ingen kvar av de förutvarande lärarna, som under olika förevändningar blivit avskedade, den ena efter den andra. Man ville ej ha någon kritik av de nya skolförhållandena och hoppades väl lättare kunna kuva barnen och komma tillrätta med deras motspänstighet, när de gamla lärarkrafterna avlägsnats.

Skolungdomen inbjöds till danstillställningar som anordnades med jämna mellanrum. De första balerna samlade också många deltagare från olika goss- och flick-

skolor i staden och gingo av stapeln under anständiga former, men inom kort urartade dessa samkväm till obeskrivliga nattliga orgier. Unga depraverade män, som utgåvo sig för studenter eller gymnasister, blandade sig med den hyggliga ungdomen och uppträdde som verkliga busar. De unga flickornas bröder och manliga vänner, som ville skydda sina systrar och kamrater mot dessa slynglar, fingo användning för sina knytnävar, varvid ofta blodiga slagsmål uppstodo. När flickorna, för att bli kvitt sina efterhängsna »kavaljerer», flydde bort från dessa oanständiga tillställningar, blevo de ofta förföljda och måste — om de hade lång väg hem — ta sin tillflykt till vänner och bekanta, som bodde i närheten. Där måste de då tillbringa natten, medan föräldrarna svävade i okunnighet om var de befunno sig — telefonerna hade upphört att fungera under sovjetregimen — och först nästa morgon kunde de förskrämda barnen återvända hem, vanligtvis för att intaga sängen, sjuka efter vad de fått utstå.

Men det hände också att de inte återvände. Föräldrarna trodde dem ännu vara kvar hos någon bekant och skyndade sig ut att söka dem. Det var hjärtslitande att se dessa förtvivlade mödrar, när de utom sig av ängslan kommo till oss för att höra om vi inte sett till deras barn. Kom då ingen kontrollant hem till familjen för att fråga efter den uteblivna flickan, måste man dra den slutsatsen att hon arresterats och satts i fängelse, och då hade man endast att hoppas, att hon snart skulle bli frigiven. Men många föräldrar fingo söka och vänta förgäves. Vår publik hemma är så van vid att serveras sensationer från världens alla hörn, att den blivit litet blaserad och därför kanske knappast gör några försök att sätta sig in i vad detta innebär av ångest och fasa för de prövade föräldrarna till dessa olyckliga halvvuxna barn. Man höjer en smula på ögonbrynen, förfasar sig

pliktskyldigast och tänker sedan med en belåten suck: hos oss skulle då aldrig något sådant vara tänkbart!

Är det så bergsäkert, känna vi vårt framtida öde?

Jag hade i Lwów ofta ärende till kyrkogården för att besöka en kär avlidens grav. En gång då jag kom dit i denna avsikt, råkade jag en äldre man, som jag några gånger vid mina besök sett syssla vid en grav i närheten. Vi hade ibland växlat några ord, men nu kom han strax emot mig så förändrad till utseendet, att jag trodde han drabbats av någon stor olycka, och frågade om han nyligen förlorat någon av de sina. Han skakade på huvudet, gav mig ett frånvarande ögonkast, gick och såg efter att ingen fanns gömd bakom de närmaste buskarna eller gravstenarna och kom därefter fram till mig och viskade:

— Mycket, mycket värre, madame! Sedan en vecka bär jag på en fasansfull hemlighet, lik den fruktansvärdaste mardröm, en ohygglig syn som ingenting kan förjaga. Min ångest är så stor, att jag inte kan härda ut längre, jag måste bort härifrån, redan idag, bort från allt som jämt och ständigt påminner mig om den fasa jag upplevat. Men innan jag försvinner, ber jag att för er få yppa min hemlighet.

Han bad mig följa efter honom på en stig mellan de gamla gravarna fram till en sluttning, där den nya kyrkogården tog vid, pekade ned mot backsluttningen och viskade:

— Ser ni de där små pyramiderna av rödmålade bräder — det är bolsjevikgravar, och den växlande höjden skall utmärka den dödes ålder, har dödgrävarna upplyst mig. De små vita brädlapparna, som sticker opp här och var, utmärker kvinnornas gravar. Som ni ser har man rivit ett bra stycke av kyrkogårdsmuren för att komma rätt in på den delen av begravningsplatsen, som de tagit undan för sina döda, antagligen för att slippa gå förbi gravkapellen, som de ju inte vill se. Då mitt hem ligger

åt samma håll, brukar jag ofta använda deras hål i muren för att komma direkt fram till mina gravar.

Han tystnade ett ögonblick, gripen av ett fasansfullt minne, ryste till som i feber och fortsatte:

— En dag då jag kom den här vägen hit, såg jag att dödgrävarna höll på att ta opp något slags massgrav och gick fram till dem och frågade för vilka den var avsedd. Det visste de inte själva, sade de, de hade bara fått order att gräva en fyra meter lång och två meter bred grop och lämna den öppen — resten behövde de inte bekymra sig om! En aning sade mig att bolsjevikerna här tänkte bedriva någon av sina ohyggligheter, och jag beslöt att följa händelsernas utveckling. Två dagar och två nätter drev jag omkring på kyrkogården, men märkte ingenting ovanligt. Tredje natten fick jag emellertid, gömd mellan busken här och det stora gravkorset där ni står, bevittna den hemskaste syn jag någonsin kunnat föreställa mig. I månskenet, som då och då lyste fram mellan molnen, såg jag några karlar komma in genom hålet i muren. Först kom där tre stycken med lyktor och därefter två stora kärror fulla med lik, kastade huller om buller, och denna ohyggliga procession tågade fram till den stora graven, dit karlarna började slänga ner liken. I lyktskenet upptäckte jag till min fasa, att alltsammans var lik av unga skolgossar! Alltemellanåt slängdes också en skolmössa ner i gropen. Förvridna ansikten, sönderslagna armar och ben, blodiga kroppar vittnade om hur man pinat och torterat dessa arma barn för att de trott på Gud och fosterland!

Förlamad av det ohyggliga minnet sjönk den stackars mannen ned på stenen invid korset, dolde ansiktet i händerna och brast ut i våldsamma snyftningar. Jag teg, oförmögen att yttra ett enda ord.

När han efter en stund hämtat sig en smula, tittade han sig ängsligt omkring för att konstatera, att vi fortfarande voro ensamma, och fortsatte:

— Fast allt detta hände redan för en vecka sedan, förstår ni nog att jag ständigt har denna ohyggliga syn för mina ögon. Jag är rädd, mest för mig själv, rädd att förlora förståndet och att det slutar med att jag rusar in i staden och ropar ut inför allt folket, inför alla föräldrar, som nu söka och hoppas på att återfinna sina barn, vad som skett med dem — att de ligger i den förfärliga gropen där, sönderslagna, marterade till döds och sedan nedvräkta som döda kreatur i ett dike vid vägen. I en hel vecka har jag mest hållit till här på kyrkogården, men nu är jag fast besluten att fly. Fly från denna fasansfulla plats, från denna stad och detta land, fly från bolsjevikväldet vart som helst i vida världen.

Full av förtvivlan satt han en lång stund och stirrade på den stora graven, där de små martyrerna sovo sin sista sömn. Slutligen vände han sig åter till mig och sade:

— Jag hoppas, att ni är så förnuftig, att ni inte berättar vidare om detta här i landet. Men om ni en gång kommer bort härifrån, då ber jag er att låta världen få veta vad som här försiggår. —

Nästa dag var mannen försvunnen. Jag har nu uppfyllt hans sista önskan.

FÖR VAR MÅNAD, för var vecka — ja, för var dag blevo förföljelserna grymmare och mera våldsamma. Det var inte ett ögonblick på dygnet, då vi inte blevo besvärade, oroade och trakasserade. När tamburklockan ringde kunde man alltid vänta sig nya rekvisitioner och undersökningar. Man visste att allt detta var väl överlagt i tanke att bringa oss till förtvivlan. Alla förevändningar användes för att skrämma livet ur de arma hjälplösa hyresgästerna. I slutet på februari, då terroristerna redan kände sig väl hemmastadda, började deras brutala och våldsamma sadistiska verksamhet att gå i lås. Befolkningen kände sig som i helvetet.

Nu var det inte fråga om tillintetgörandet av privata företag och offentliga institutioner, nu var det familjelivet och hemmen som skulle tillintetgöras.

Det ohyggligt tragiska sätt på vilket skolungdomen försvann gjorde det pinsammaste intryck på hela befolkningen. Jag tvivlar inte på att det grymma sätt, på vilket denna ungdom pinades för deras tro och deras fosterlandskärlek in i döden, sedermera blev känt av alla. Allt fler och fler barn försvunno för var dag.

Förskräckelsen steg till det yttersta, när tillbakadragna och oskyldiga människor utan den minsta anledning blevo ryckta ur sina sängar på nätterna för att kastas i fängelse. Som dessa arresteringar aldrig utfördes på dagarna, förstod man att NKVD-terroristerna ville ge en hemlig och skräckinjagande prägel åt dessa razzior. När denna sataniska organisation vid midnatt,

med påskruvade bajonetter, omringade ett hus, så visste man vad det betydde för de arma innevånarna. Fly var omöjligt, gömma sig ännu omöjligare. Det var bara att sitta och vänta med ångest i hjärtat och undra vems tur det skulle bli denna natten. Med ögon och öron på spänn, följde man varje ljud i huset. När trappan knarrade under soldaternas tunga stövlar, räknade man stegen för att försöka lista ut, till vilken våning de ämnade sig. När klockan ringde och en dörr smälldes igen, voro de andra hyresgästerna lugna för att denna gången var det inte deras tur. Till att börja med opererade dessa »lagens gangsters» bara i en våning per natt. Men ingenting förrådde, att det inte nästa natt var andra våningars tur i samma hus, lika väl som det kunde bli nästa hus eller nästa gata. Allt var oberäkneligt och livet hängde på en tråd. Man måste ständigt vara beredd på att inställa sig för bödlarna. Med nerverna på spänn väntade man att terroristerna skulle avlägsna sig från huset, för att vi skulle kunna bistå dem som voro kvar i den plundrade våningen. I början togo de nämligen inte hela familjerna, utan valde ut familjefadern och ett par andra personer; senare fingo alla följa med dessa Asiens representanter. Dessa tragedier började alltid med en husvisitation, som ibland tog flera timmar i anspråk. Madrasserna voro genomskurna, möblerna sönderslagna, gardinerna nerrivna, golven uppbrutna, kläder och linne sönderrivet. Alla papper, skrivna eller tryckta, böcker, brev, gamla räkningar, dito almanackor, fotografier, allt stoppades ner i stora säckar, för att, som det hette, bli granskade av förhörskommissionen. I verkligheten var det bara en förevändning för att mellan dessa »farliga» dokument gömma undan allt som behagade dem själva, d. v. s. mat, silver och överhuvud taget allt som slog an på dem. När bostaden var helt och hållet förstörd och tillspillogiven, lämnade banditerna den aldrig utan att ta en eller flera personer med

sig till »förhör» som det hette. I början trodde man verkligen på att det var allvar med denna »förhörsåtgärd», men när de stackars bortförda aldrig återvände, och familjen inte fick det minsta tecken från dem, förstodo de att det var mycket allvarligare än så. De anhöriga rusade omkring till de otaliga »prokuratorerna». Dessa lovade runt, men höllo tunt. Själva terroriserade av dessa hemliga poliser, som i Sovjet ha den största makten och i vilkas händer allas liv ligger, voro de rädda att blanda sig i deras »arbete». När man upptäckt att man inte kunde göra något för de sina genom prokuratorerna, begav man sig till fängelserna. Natt och dag stodo anhöriga och vänner till de fängslade framför grindarna för att höra om den man sökte var bland fångarna. Vakten gav aldrig några upplysningar, men även om man lyckades få fångens nummer och cell, fick man ändå stå flera dagar innan man fick komma fram med sitt paket. Man fick överlämna en omgång underkläder, en tvål, en handduk, men aldrig någon mat. Det var bara, när man ett par dagar senare fick kvitto, egenhändigt underskrivet, som man var säker på att paketet kommit fram. Ofta voro dessa beslagtagna eller stulna av fängelsevakten.

Det kunde också hända att vakten upplyste om att den man sökte var överflyttad till något landsortsfängelse; man tordes aldrig underrätta familjen vart han deporterats. Så var det att börja om igen.... Det hände ofta, att när Lwówfängelserna voro överfyllda, transporterades en del fångar bort till mindre städers fängelser.

Man skulle begära tillstånd för att bege sig ut på en tågresa. I detta fall var det omöjligt då ändamålet med resan skulle kunna bli upptäckt, därför smög man sig in i tågen och försökte komma fram obemärkt. Konduktören kontrollerade bara biljetten, och den hade man i ordning, och ibland hjälpte medpassagerarna en att

undvika tillståndskontrollören. Det kunde ju hända att man blev gripen på bar gärning och nerknuffad på första station man kom till. Där satt man och väntade på nästa tåg, vanligtvis till nästa dag, för att försöka komma till destinationsorten.

När man till slut anlände till fängelset och hade lyckan råka på en vakt som var en infödning, hjälpte han en att överlämna det dyrbara paketet, men var det en äkta bolsjevik fanns det inget att göra, man var ställd framför en kinesisk mur.

I mitten av februari fanns det knappast en familj i Lwów, som inte hade någon av de sina i fängelse. Ingen tordes längre sova i sin säng. I skymningen gav man sig iväg till någon källare eller en vindskupa, så långt från hemmet som möjligt, för att undgå de objudna nattgästerna och om dagarna gick man ut det minst möjliga för att inte råka i klorna på dem. Jag tror knappast någon västerlänning kan fatta den mardröm, i vilken vi levde.

Emellertid trodde man inte att något värre än det vi nu upplevde skulle inträffa: de nattliga besöken, arresterade familjemedlemmar, underkastade en ohygglig behandling. Men man bedrog sig. Detta var bara början till den hemsökelse som väntade oss.

I början av mars tilltog deras grymhet i intensitet. Terroristerna fortforo att komma vid samma tid på dygnet, d. v. s. mellan kl. 11 och 2 på natten, men i stället för att göra undersökningar, befalldes alla familjemedlemmarna att följa dem till bantorget. Där föste man in dem i smutsiga finkor, där stanken var kvävande och luften förpestad. Väggarna voro betäckta med ett tjockt smutslager, som började smälta vid utdunstningarna av de sammanpressade människokropparna. Hungern, kölden, brist på luft och på de mest elementära bekvämligheter en människa kan ha anspråk på gjorde livet i dessa tåg till den obeskrivligaste tortyr. Danteis-

tiska scener förekommo inom dessa inspärrade samhällen, några förlorade förståndet, andra dogo på kuppen och de voro de lyckligaste. Sjukdomar började sprida sig. Inte ens den torftigaste hjälp var tillåten. I dessa vaggonger, omgivna av en militärkordong, fingo de vänta som smittosamma djur, ibland 10—12 dagar, tills bödlarna hunnit fylla ett 30-vagnars långt tåg, som genom Sovjet fördes till Asien. Dessa detaljer och andra mycket värre, som jag inte kan nerskriva, berättades mig av två unga flickor, som på två olika ställen lyckats fly från fängelsevagnarna innan de kommo in på Sovjets mark. Under loppet av två månader föstes en halv miljon människor av olika åldrar och olika stånd över till Asiens stäpper. Det var uteslutande arbetare, bönder, hemmansägare, borgare och förutvarande godsägare som deporterades. De, som kunde anpassa sig liksom smidiga hantlangare, fingo stanna — och vad det var för slags folk, är lätt att gissa. Jag har känt åldringar och sådana som varit sängliggande i paralysi sedan åratal, som kastats med sängen upp på en lastbil och förts till dessa deportationståg. Jag har sett barn, födda i vagnarna, ryckas av sbirrerna ur mödrarnas armar och kastas ut. Alla scener som utspelas övergå allt vad en förnuftig människa kan föreställa sig.

Innan tåget startade, försökte man på nätterna närma sig vagnarna, för att genom det smala fönstret smuggla kläder och mat till de olyckliga. Bestod vakten av soldater, lyckades detta ibland. De vände sig bort och låtsades inte se vad som försiggick, men var det NKVD var det omöjligt att komma fram till de olyckliga. Dessutom konfiskerade de för egen räkning, vad man hade med sig.

I hela den delen av landet, där bolsjevikvåldet härskade, blev det en allmän rusning till alla gränser: Rumänien, Ungern och till den tyska sidan. Man riskerade hellre livet än att vara utsatt för denna deportation.

Under de första månaderna hjälpte bönder, bosatta vid gränsen, var och en som ville komma över på andra sidan, men senare när bolsjevikvakten blev strängare blev det livsfarligt såväl för bonden som för flyktingar. Då läto dessa smuggelförare, som utsatte sina liv för en bolsjevikkula, betala sina bragder med flera tusen rubel.

Under tiden anlände en tysk kommission till Lwów, som skulle omhänderta de germanska kolonister, som funnos i denna delen av östra Galizien, för att överflytta dem hem till Tyskland. Fast de ständigt voro omgivna av bolsjevikisk militär, lyckades det åtskilliga personer att närma sig dem, vilka bönföllo om att bli hemskickade till den andra sidan. Tyskarna nekade att ta någon som helst, som inte var tysk, men lovade att komma tillbaka senare, för att taga hand om dem som hade sina hem i Generalguvernementet. När det kom till befolkningens kännedom, att tyskarna skulle komma tillbaka, förstod man att NKVD påskyndade deportationerna till Asien, för att tyskarna skulle finna så få innevånare som möjligt. Men fast de arbetade alla nätter, lyckades det dock många, isynnerhet av de lägre samhällsklasserna, att undgå deportationen genom att gömma sig i skogarna och andra svårupptäckta ställen. En västerlänning kommer aldrig att förstå den ängslan och spänning, i vilken hela landet levde.

En utländsk diplomat, som hade varit länge i Moskva, berättade för mig senare, att det var ett medvetet system, att hålla befolkningen i en ständig ovisshet om liv och död, för att ingen skulle understå sig att ha en egen vilja. Bland annat beskrev han för mig följande mycket sägande episod. Han hade en kokerska, som innan revolutionen 1917 hade tjänat i något prins-kök. Hon lagade en utmärkt mat, men som han inte hade rum åt henne i våningen, fick hon hyra rum i stan. Som sovjetmedborgare hade hon inte rätt till mer än 5 meters utrymme

i ett rum där flera andra bodde. Sedan tjugu år av den nya regimen voro de så vana vid detta system, att de inte kunde föreställa sig att det fanns länder där bostadsfrågan var annorlunda ordnad. Hon berättade, att alla sovjetmedborgare varje kväll lägga ett knyte vid sin säng, innehållande de persedlar, som man får ta med sig vid förvisning. Dessa äro: ett varmt plagg, en stor bulle svart bröd och 100 rubel. Varje morgon, som man inte varit störd under natten och ännu fick fortsätta sitt »fria» liv i Moskva, var man lycklig. Således är varje sovjetmedborgare varje natt beredd på att bli förvisad till Sibirien. Detta var således det system, som de i stor skala införde i Polen.

Bland arbetarklassen i Lwów hade bolsjevikerna från början bedrivit våldsam propaganda för »*Donbas*» — kolgruvorna vid Don. Fast villkoren voro underbara ville de polska arbetarna inte resa dit. Men när massarresteringarna fortsatte och deportationerna till Sibirien ökades, tyckte de det kanhända vore lika bra att söka sig till Donbas. Misstänksamma och försiktiga ville de lämna sina familjer hemma i Polen, men det gick inte. Om de ville ha resan betald dit och anställning där, så skulle familjen följa med. Det var vemodigt att se dem sälja sina ägodelar och bege sig av till så osäkra landsdelar, där man förstod att ingen lycka väntade dem. Senare kommo flera ungkarlar, som hade lättare att förflytta sig och därför också kunde rymma från Donbas, tillbaka för att varna sina vänner i Lwów för att låta lura sig dit, där hungersnöden, smittosamma sjukdomar och elände väntade var och en. Det hände en dag, att jag kom i beröring med en av dessa återkomna arbetare, som berättade mig följande. Anlända till gruvornas förnämsta stad, fördes alla till en sorts av plank uppbyggd kasern. Där beordrades de att ta av sig sina »borgerliga» kläder och fingo i stället gamla trasor att sätta på sig. I dessa tvingades de att tåga genom hela staden med ett plakat

framför sig, på vilket stod skrivet: »Så här äro de arma polska arbetarna klädda i Polen.» — Efter en sådan början kan man lätt tänka sig fortsättningen.

Under tiden fortsatte deportationerna från den delen av Polen, som besatts av bolsjevikerna, i allt större skala. Nu var det inte bara från våningar eller hus, som nattutrymningen försiggick, men hela gator och kvarter utsattes. Varje morgon upptäckte man, att vänner och bekanta försvunnit under natten, och varje kväll brydde man sitt huvud med var man skulle gömma sig för detta skräckvälde. Man frågade sig, vilken anledning de skulle kunna ha att draga sjuka, krymplingar, åldringar och ibland t. o. m. döende ut ur deras sängar för att föra dem till finkorna på stationen. De kunde ju förstå att dessa med det snaraste gingo döden till mötes i alla fall. Var det sadism eller voro de betalda »per styck»? Detta kommer måhända framtiden att kunna svara på, liksom på så många andra frågor.

Det kunde i dessa fall aldrig bli tal om förbrytelse mot lagen. För övrigt voro inga domar utfästa och ingen domstol blandade sig i dessa våldsamma natträfster. Det var helt enkelt skräckväldets vanvett utfört av besatta barbarer. Senare förklarade en psykiatriker för mig, att denna form av sadism är ett konsekvent utslag av det Onda för att skyla fegheten.

Jag behöver knappast understryka att bödlarna för egen räkning behöllo de våningar och bostäder, från vilka de på natten fört bort hyresgästerna. Fast de på natten hade låst och med sigill förseglat dörrarna till våningarna, voro de rädda att gå in dit ensamma under dagarna. De voro alltid åtföljda av flera kamrater, som hjälpte dem att undersöka varje hörn och varje vrå innan de installerade sig i de nyss »förvärvade» hemmen. Deras misstänksamhet var skrattretande och löjlig. Överallt vädrade de snaror och fällor. Man frågade sig, vad de voro rädda för? De dödas andar eller deras egna

samveten? Under mina otaliga förflyttningar under denna tid, bodde jag en gång i ett litet rum i en våning, där en NKVD-man hade tagit de förnämsta rummen. Han kom aldrig hem förrän efter midnatt och alltid åtföljd av några beväpnade soldater. Jag kunde höra hur de tände det elektriska ljuset och snokade i alla hörn av våningen innan han lät dem gå. Han bodde i två stora rum och jag hörde, hur han vred om nyckeln inte bara i låset till ytterdörren utan också i dörren mellan de båda rummen. Det var i denna våning jag upplevde några av de mest fasansfulla timmarna i mitt liv.

NKVD-hyresgästen hade rest bort på en vecka och vi voro jämförelsevis lugna. Vid midnatt en av dessa dagar hörde jag det ringa på tamburklockan. Jungfrun gick och öppnade. Klampandet av tunga stövlar upplyste mig om att det var en NKVD-patrull som skulle hålla vakt under en husundersökning. Jag hörde hur två av dem stannade vid tamburdörren, två uppehöllo sig vid min dörr, medan de andra gingo in i våningen till värden. Denne var en gammal gubbe, som hade varit förmögen och av vilken de tagit allt, först hans affär i staden, hans pengar och till slut våning och möbler. Själv bodde han i ett litet rum, de två gamla jungfrurna i köket och jag i en liten jungfrukammare. Alla avrådde honom från att sova hemma, men gubben svarade alltid, att sen han var renskrapad på allt, lönade det sig inte att besvära sig med honom. Till sin egen olycka envisades han att vara hemma. Jag hörde hur allt vändes upp och ner i hans rum. Möblerna brötos sönder, allt som kunde förstöras förstördes. Detta pågick i flera timmar, under vilka jag satt och kallsvettades på min säng och hörde soldaternas påskruvade bajonetter skrapa mot min dörr var gång de rörde på sig. Hemska och oförgätliga timmar! Jag väntade varje ögonblick att sbirrerna skulle bryta sig in till mig. Vid fyra-tiden på morgonen hörde jag hur de samlade sig i korridoren och viskande överlade om något.

Jag förstod att hyresgästernas öde avgjordes i detta ögonblick. Jag skalv av fasa och höll min hjärna i jämvikt med att upprepa: »Gud förbarma dig över oss». Hur länge de överlade och diskuterade i korridoren kan jag inte säga, mig föreföll det som en evighet. Till slut vände de sig till den stackars gamla gubben och befallde honom att följa med dem. För att gå tillbaka till tamburen voro de tvungna att gå förbi min dörr. Jag kände deras kroppar snudda vid väggen där min säng stod. Innan de lämnade våningen, vände sig den dödsdömde mannen mot sina trotjänarinnor och sade med en stämma, som han försökte att göra lugn: »Gud välsigne Eder och giv Eder hjälp. Tvivla inte på Gud och fosterlandet. Bed för mig.» Man kände att han ännu ville säga något mera, men sbirrerna knuffade troligen ut honom och han fick fortsätta sin Golgatavandring.

Det var först när stegen försvunno i trappan, som de arma skräckslagna kvinnorna brusto ut i hysterisk gråt, som jag inte kunde lugna. Vad skulle jag förresten säga. Något hopp fanns knappast. Vänner och bekanta rusade från alla andra våningar för att höra vad som hade hänt och gratulera mig till att ha sluppit undan — den här gången. Sedan den natten gjorde jag som alla andra. Jag satt mellan kl. 10 på kvällen till kl. 2 på morgonen som en råtta och lyssnade till varje ljud jag kunde uppsnappa i närheten. Under en längre tid föreställde jag mig att mitt svenska medborgarskap skulle rädda mig från förvisning, men när en dag två franska damer med franska pass slängdes upp i en godsfinka tillsammans med alla andra som skulle deporteras till Sibirien, då förstod jag att detsamma skulle kunna hända även mig.

I DECEMBER 1939 beslöt jag mig för att skriva från Lwów till vår minister i Moskva och begära stöd och hjälp för att få komma hem till Sverige.

Fast järnvägsresan mellan Lwów och Moskva beräknades taga 48 timmar, visste jag att posten tog mycket längre tid, beroende på den censur, som alla skrivelser voro underkastade, inte minst legationernas och ambassadernas brev. Jag var därför inte förvånad, när jag fick det begärda svaret först i slutet av januari. Den vänliga ministern försäkrade mig, att det inte fanns några hinder i vägen för mig, att få återvända hem. Han rådde mig att omedelbart vända mig till SSSR:s utrikesavdelning i Lwów, där jag skulle begära tillstånd att resa till Moskva, varifrån jag skulle kunna fortsätta med svenskt flyg till Stockholm. Detta lämnade den ryska huvudstaden två gånger i veckan kl. 8 på morgonen och anlände kl. 5 på eftermiddagen samma dag till Stockholm. Jag läste om ministerns brev flera gånger och föreställde mig redan sitta i det svenska planet på väg *hem*. Jag upplevde i tankarna min ankomst till kära vänner och gamla barndomsminnen. Att återknyta kontakten med normalt västerländskt liv och känna mig fri igen, föreföll mig som en dröm. Lätt till sinnet och stormförtjust gick jag till det angivna stället för att få det nödvändiga inresetillståndet till SSSR:s huvudstad. Som jag gick förbi statens biljettförsäljning, så steg jag in dit för att få upplysningar om, hur tågen gingo åt det hållet. Jo, bevars, två gånger i veckan

gick ett direkt tåg till Moskva med en pullmanvagn och en restaurantvagn. Resan skulle ta 48 timmar, men kunde ta mera. Men vad gjorde det, när man var på väg till befrielsen! Biljettförsäljaren tillade litet spydigt, »att det inte fanns några hinder för oss att ge er biljetten, när ni fått tillstånd av myndigheterna att resa till Moskva».

— Är det så svårt, frågade jag. När man som jag är svenska?

— Ja, det tar nog sin tid, svarade han undvikande. Jag hade då ingen aning om, vad som menades med detta.

Bolsjevikernas ämbetslokaler voro inflyttade i ett stort, bekvämt komplex, som Lwów just hade invigt för stadens socialstyrelse och arbetarförsäkringsarkiv. Men under SSSR-regimen blev ju allt arbetarskydd onödigt och NKVD tog byggnaden i anspråk för sitt officiella och hemliga arbete. Där som överallt där NKVD regerade stodo långa köer framför varje ingång. Jag fick ställa mig i en sådan lång kö för att komma fram till en biljettlucka, där jag skulle få tillstånd att komma in i detta ministerium, vidare fick jag i en annan lucka ett annat tillstånd att gå tre trappor upp — hissarna fingo bara begagnas av ämbetsmännen — till det ämbetsrum, som skulle ge mig mitt resetillstånd. Ministern hade till och med skrivit, att jag skulle vända mig till kamrat W. Så jag var säker på att ha kommit rätt, när jag läste detta namn på en dörr. Fast jag hade lämnat min bostad kl. 10.30, var klockan två innan jag kom till den rätta ämbetslokalen. Förvånad såg jag, att utom mig fanns ingen sökande och trodde i min enfald att jag var den enda av min sort. Senare upptäckte jag att mottagningstimmarna började kl. 6 e. m., men vanligtvis kom chefen först vid 9—10 tiden på kvällen. Egendomliga vanor!

I ämbetsrummet fann jag två personer rökande cigar-

retter framför ett tomt arbetsbord. Chefen, kamrat W., i NKVD-uniform, var en mager, blek och trött figur. Jag fick veta, att han liksom de flesta av sitt slag var morfinist, och när han inte var slö och sömnig, var han som ett rytande lejon. Nu var han just i sitt slöa tillstånd. En ung flicka, sekreterarskan, som satt vid andra bordet, var en vacker liten Lwówjudinna, troligen den enda i hela detta hus som kunde litet franska, tyska — ja, t. o. m. engelska. När jag kom dit första gången, var hon också nykomling på stället och såg glad, välkammad och välklädd ut. På det vänliga sätt, hon frågade mig på polska, vad jag önskade, förstod jag, att hon ännu inte var hemmastadd i regimens infernaliska vanor och system. I få ord förklarade jag för henne mitt ärende. Hon hörde på mig hövligt och vände sig därpå till sin chef och upprepade på ryska min förfrågan. Han gav mig en misstänksam blick och som han trodde att jag inte förstod ryska, så svarade han henne: »Tag först ifrån henne passet och låt henne fylla i några av våra formulär, stäm sedan möte med henne här en kväll nån dag i slutet på veckan». Som jag tyckte att mitt ärende var så lätt ordnat, att det inte behövdes någon lång procedur, vände jag mig direkt till honom med mitt brev från svenska beskickningen. Visserligen kunde han inte läsa det, men han kunde se på stämpeln, att min ansökan var berättigad. Med ett hångrin svarade han, att han behövde en vecka för att få alla nödvändiga upplysningar om mig. Sekretererskan gav mig alla behövliga formulär, som skulle fyllas i, vilket jag gjorde samvetsgrant, men med uteslutande av det som jag tyckte var onödigt att upplysa dem om, för att slippa komma med onödiga förklaringar till dessa människor, som ständigt söka något att haka upp sig på. Jag visste inte då, hur ofta jag skulle nödgas gå tillbaka till detta ämbetsrum, och att man varje gång skulle låta mig fylla i nya formulär med

samma frågor, men för varje gång utsatta på olika sätt. Ett utstuderat system, ägnat att trassla in den stackars sökande i motsägelser. På frågan om jag varit i Sovjet, svarade jag kort och gott: nej. Nästa gång jag kom, var den kvinnliga sekreteraren mera morsk och redan invigd i NKVD:s hemliga metoder. Hon frågade vilken väg jag kommit från Sverige.

— Över Gdynia, svarade jag.

— Ja, då måste Ni skriva Gdynia—Sovjet.

— Men Gdynia ligger inte i Sovjet, sade jag.

— Ja, inte idag, sa hon, men det blir snart URSS.

Första gången hon sa detta, var hon litet förlägen, sedan upprepade hon det med tvärsäkerhet.

När jag kom hem efter mitt första besök på detta passkontor, lyckönskade mig alla mina vänner. Man avundades mig den stora lyckan att snart få resa till Europa, dit de alla hade så litet hopp om att få komma. Framtiden skulle komma att bevisa motsatsen, men vi skola inte gå händelserna i förväg. När jag lämnade tillbaka formulären, gav den kvinnliga sekreteraren mig en passersedel till en vecka senare kl. 18.

Jag kom på anbefallt klockslag och var förvånad över att finna dörren låst. I den breda passagen voro bara märken kvar, där stolar och bänkar hade stått. Nu var allt borttaget, troligen för att tvinga de sökande att stå där och pinas i timtal och under tiden tänka på »lyckan» att vara under denna regim, som skryter över att ständigt tänka på mänsklighetens bästa. Klockan 19 började människor gruppvis samlas omkring mig. Det var olyckliga utlänningar, vilka liksom jag väntade på tillstånd att med det snaraste få lämna det bolsjevikiska paradiset. Först mönstrade man varandra noggrant och misstänksamt, man kunde ju inte veta var spionen, som överallt kröp fram, gömde sig. Så småningom fick jag kontakt med mina olyckskamrater. Var och en berättade om sina upplevelser och de voro inte glada. När de

upptäckte att jag var nybörjare i detta väntande om besked vid passavdelningen, började de berätta för mig om allt sattyg som försiggick i denna mystiska organisation. Då först började jag bli missmodig och förstod, att det inte skulle gå så fort för mig att få mitt resetillstånd, som minister Winter och jag själv hoppades. Bland oss fanns det många, som sedan månader varje dag kommo till passkontoret och efter att ha väntat i långa timmar fått svaret: »kom tillbaka i morgon».

Denna metod tillämpades för att få de sökande till den grad förtvivlade, att de till slut skulle förlora modet att fortsätta. Ofta fingo vi höra frågan ironiskt upprepas: »Är ni inte trötta på att vänta. Vill ni fortfarande lämna SSSR?» Allt detta var inte ägnat att inge mig hopp om en snar avresa, men jag förlorade inte modet och fortsatte intensivt med mina besök på det motbjudande ämbetsrummet, som låg inom NKVD:s landsförvaltning.

När jag sålunda andra gången kom dit, anlände sekretererskan kl. 19, öppnade kontoret och lät oss komma in, där det fanns några bänkar man kunde få sitta och vila på, medan vi fortfarande väntade på chefen. Allt samtal hade avbrutits. Där sutto vi som brottslingar på de anklagades bänk och väntade på vår dom. En granne viskade: »var försiktig, väggarna ha öron». Jag förstod.

Potentaten gjorde sitt inträde först kl. 21. Naturligtvis ursäktade han sig inte för att han hade sammankallat oss till kl. 18. Denna gången var han ilsken, överretad och fientligt inställd, ögonen blängde åt höger och vänster. Han avfärdade den ena efter den andra, och när han vände sig till mig röt han: »Ni kan inte resa! Ni får inte resa! Har Ni det inte bra hos oss?» Det fanns ingenting annat att göra än att som alla de andra vandra hemåt och nästa morgon telegrafera till beskickningen: »Avslaget». Detta fortsatte vecka ut och vecka in.

En dag, det var under vinterkriget, slungade han ut följande uppmuntrande perspektiv mot mig:

— Varför besvärar ni mig med Er närvaro här. Ni bör veta att vi i morgon går in i Helsingfors och nästa vecka i Stockholm, och då skickar vi Er dit det behagar oss!!

Naturligtvis svarade jag inte. Jag slängde en blick åt sekretererskan, som såg förlägen ut, men hon ville inte möta min blick utan såg åt annat håll. Jag smet ut och rusade till telegrafen, där jag sände ett förtvivlat telegram: »Gisslan i perspektiv. Rädda!» Sedan detta ögonblick visste jag att jag var ständigt skuggad. De väntade troligen på order från högre ort att arrestera och deportera mig, som de hade gjort med flera andra kvinnor fast de hade utländska pass. Jag tvivlar ej på att om jag då undvek fängelse och gratisresa till Asien så var det vår beskickning i Moskvas vänliga stöd, som så att säga höll mitt fall på tummen och ständigt gjorde upprepade försök att hjälpa mig ur detta inferno. Som de flesta utländskor, jag kände i Lwów och som deporterades till Sibirien, ej kommo tillbaka fast deras beskickningar försökte på alla sätt att rädda dem, förstår jag hur stor tur jag hade att komma undan.

En medlem av en av de största västerländska ambassaderna i Moskva berättade för mig, att de under ett halvt år försökt att ur landet få ut en ingeniör, som var sjuk och ville hem. Alla lovade men ingen höll sitt löfte. Till slut lyckades man genom att muta en inflytelserik jude att få den stackars ingeniören halvdöd ur landet.

Som jag ständigt bytte bostad kände mig många av stadens portvakter och hjälpte mig ur klämman, när »varghundarna» sökte mig. Då var och en måste ha ett yrke, skrev jag upp mig på passbyrån som Röda korssyster, vilket jag varit under ett tiotal år: sjuksköterska på Atlantbåtarna.

Under vinterkriget antydde byråchefen på passbyrån

flera gånger att jag skulle hålla mig beredd på att resa till fronten. När freden underskrevs, sade han helt lakoniskt:

— Ja, det blir till nästa krig.

När jag nu skriver ner dessa upplevelser blir jag generad, när jag tänker på allt det besvär jag åsamkat vår beskickning i Moskva, och hur vänliga våra ministrar Winter och Assarsson voro mot mig. På detta mitt förtvivlade telegram fick jag ett svar på ryska, så att byråchefen skulle kunna läsa det; att vid min ankomst till Moskva skulle ministern personligen hämta mig vid stationen och ta mig på sitt ansvar tills jag kom upp i det svenska planet. Stolt och belåten bar jag detta telegram till den minst sagt egendomliga chefen. Visserligen läste han det långsamt och med eftertanke, men gav mig det tillbaka och sa:

— Detta har ingen betydelse för mig, eftersom det inte är undertecknat av Molotof själv. Jag telegraferade omedelbert hans svar till vår beskickning. Detta schackspel mellan mig, passchefen och beskickningen fortsatte utan uppehåll under flera månader. Jag släppte inte taget och förlorade inte hoppet, fast tillvaron för varje dag blev svårare och ängsligare.

Temperaturen sjönk så lågt, att det i mannaminne inte varit så kallt i dessa trakter: 15—20 grader är förfärligt, när våningarna äro kalla och gatorna nästan obrukbara; trottoarerna voro som smala stigar. Förr hade staden sitt arbetslag, som underhöll gatorna under vintern och förde bort snön. Nu hade bolsjevikerna bestämt att detta system var för »borgerligt» och gåvo order till portvakterna att köra ut hyresgästerna på gatan för att sopa bort snön. Egentligen kom portvakten för att underrätta, att någon bemyndigad bolsjevik var att vänta varje ögonblick. När denne ringde på, försökte man komma undan, men det hjälpte sällan. Man såg gamla damer och herrar på gatorna försöka att skotta bort snön från trottoa-

rerna, men som de inte hade nödvändiga redskap så gjorde de ingen nytta. Själva kommo de frusna och dödströtta upp till sina rum. Detta resultatlösa arbete upprepades varje dag. Men som soldater kommo och ringde på och beordrade snöskottning, så var det bara att lyda. Till stadsbornas olycka snöade det ständigt. Det var den värsta vintern på länge.

I februari började en annan påfrestande och nervslitande företeelse. Bolsjevikerna bestämde nämligen, att de skulle undervisa oss i sovjetregimens utomordentliga egenskaper. I varje kvarter, på varje gata hade de rekvirerat lokaler till detta ändamål, där vi alla skulle infinna oss till dessa föreläsningar, hållna av obildade och okultiverade individer, som inte hade aning om hur de skulle uttrycka sig och som bara kunde upprepa att sovjetregimen var ett ideal. Personer av den bildade klassen sutto tysta och låtsades höra på, men efter att ha åhört ett par sådana upplysningslektioner började arbetarna skratta och göra narr av dessa tillställningar. Under ett av dessa föredrag skulle en föreläsare, som inte hade en aning om sitt ämne, tala om Marx. Han stammade fram ett par obegripliga meningar, och hade inte en bekant ryckt mig tillbaka på stolen, hade jag varit på väg att hjälpa honom. Jag hade studerat Marx' liv och verk och tänkte ge en beskrivning av mannen. Jag var grannen mycket tacksam att han hållit mig tillbaka, för det var nog bäst att sitta »dum och stum» på sin stol.

I början av mars beslöt en avdelning av NKVD att ta Marie L:s hus i besittning. En tidig morgon innan man knappt var vaken omringade de huset och trängde sig in i våra rum. Alla skulle omedelbart lämna lägenheten. Efter långa överläggningar med cheferna lyckades jag utverka tillåtelse för den 76-åriga husägarinnan Marie L. att bo kvar i ett litet rum vid köket, och att vi åtminstone skulle få tid att samla ihop våra ägodelar till kl. 12. De stora rummen togo bovarna omedelbart i besittning,

drogo alla nycklar ur dörrarna för att vi inte skulle kunna låsa in oss under det vi klädde oss. Jag kommer ihåg, att just som jag skulle tvätta mig, klev en av dem in i rummet och ställde sig att titta på väggar och golv och tillslut sade han:

— Den här spegeln får Ni inte ta med er.

Varpå han gick ut. Jag kunde inte låta bli att skratta åt denna scen. Först betraktade han mig som ett husdjur, därefter förbjöd han mig att ta med mig ett objekt, som, utom det att det inte tillhörde mig, jag omöjligt skulle kunna konka med till något tillfälligt kyffe, dit jag nu skulle försöka hitta vägen.

Jag skall berätta en mycket talande episod. Under diskussionen på morgonen, när de ville köra ut oss i nattlinnena på gatan, gick Marie L., som alltid var mycket redig och lugn, efter ett exemplar av Stalins konstitution, där hon hade strukit under paragrafen som lydde: »husägarna fingo behålla sina sovrum då resten beslagtogs». Vi visade detta för chefen, som slet boken ur hennes hand, slängde den på golvet och yttrade ordagrant:

— Vet ni inte att detta inte är skrivet för er räkning?

Som jag lyckats bevisa för honom att matförråden i köket voro köpta av oss, fingo vi alla tillåtelse att gå upp kökstrappan två gånger om dagen till köket, för att att med Marie äta våra torftiga måltider. Spridda i staden hos bekanta och vänner, till att börja med, sedan i undangömda kyffen, samlades vi varje dag i Marie L:s stora kök. Det var pinsamt att lämna henne ensam med den gamle kocken och ett par tjänsteflickor i ett hus, fyllt och omgivet av NKVD:s »högkvarter», som en skylt på porten upplyste om.

Jag kan inte tänka utan vemod på alla de vackra antika möblerna, de värdefulla biblioteken, de av mästare målade tavlorna, som dagligen försvunno från mina vänners hem. Hur många ovärderliga minnen, konstverk och dyrbarheter voro inte förstörda och försvunna i dessa olyckliga

trakter, där barbariska asiater sedan århundraden härjade då och då, under deras tills vidare misslyckade tåg mot Europa.

Till vår stora förvåning fingo vi genom posten några skrivelser från personer, som hade skickats till Sibirien under de första transporterna. Fasaväckande beskrivningar av resan och orten dit de voro förvisade voro nerskrivna på brevkort, som vänner hade stuckit till dem med andra saker genom gallerfönstret i finkorna, medan tåget stod stilla på stationen. Jag återger här några av dessa kort.

»Jäktade, misshandlade, terroriserade under den långa resan över Sovjetryssland, blevo vi det mindre när vi överskredo Uralbergen till Asien. Sedan dess äro vi inte så strängt bevakade, troligen därför att all flykt vore omöjlig. Landets traskládda befolkning kom till stationerna för att titta på oss. De beklaga oss. Vi leva i ständig hungersnöd och nu kommer ni att dela vår lott. De skulle vilja ge oss något ätbart, men de ha inte något själva. Hungersnöden följer oss sedan början av resan.»

Ett annat kort innehöll följande:

»På en stor station i Sovjetryssland ville de ta från oss alla barn mellan 8—16 år för att sända dem till Sovjets avkristnade skolor. Lyckligtvis hunno vi gömma dem som voro i vår vagn, men i andra vagnar blevo mödrarna berövade sina småttingar, som de aldrig få återse.»

Tredje kortet:

»I vår vagn är livet lugnare sedan de äldre dött. Deras »begravning» bestod i att uppsyningsmannen klev in i vagnen, släpade ut liket och slängde det i backen just som tåget startade. Vi blevo så bestörta, att vi grepo tag i mannens arm. Han vände sig flinande till oss och frågade: 'Vill ni följa efter? Snart blir det er tur'. Vi kunde knappast sansa oss på flera dar. Men nu har vi vant oss även vid denna tanke. I vagnen bred-

vid oss är det värre, för där äro två kvinnor vansinniga och ropa efter sina barn, många sjuka jämra sig, så att vi hör det hit. En gång om dagen vid någon station öppnar uppsyningsmännen vagnen och tillåter oss att hämta kokhett vatten i de kärl, vi ha med oss. Det är all bespisning vi få under hela resan. Vi välsigna dem som på stationen i Lwów gåvo oss mat».

Fjärde kortet:

»Efter att ha rest över hela Sibirien stannade vi vid en slutstation på öppna stäppen. Med lastbilar blevo vi forslade flera mil ut på stäppen, där de befallde oss att stiga av. Här finns inte ett träd, inte den minsta odling, inte en plog, inte bröd, inte vatten. Förödelse och tröstlöshet. De stackars nomader, vars liv vi skola dela här, bo i hålor, som de grävt ner i jorden och livnära sig av de kamelhjordar, som beta på stäppen. Dessas mjölk är den enda vätska de ha att dricka och deras spillning torkas till bränsle. Kamelkött enda föda. De äro godmodiga och togo emot oss med melankolisk välvilja. Chauffören upplyste oss om, att vi äro någonstans mellan Turkestan och Kina och att provinsen heter Semipalatinsk. Med Guds hjälp kunna vi kanhända överleva sommaren, då här är mycket varmt, men den iskalla vintern i dessa förhållanden kommer ingen att uthärda. Det är omänskligt! Rädda oss! Förbarma Er över oss! Chauffören, som reser tillbaka till stationen, lovar att posta dessa kort».

De hade tagit en månad, innan vi fingo dem. Intrycket var beklämmande, då vi visste att vi, som själva hotades att bli förvisade på samma sätt, ingenting kunde göra för dessa olyckliga. Vi hade ingen att vända oss till. Brevväxling med Europa var utom möjlighetens gränser. Razziorna pågingo varje natt med allt större intensitet.

Under tsardömet sändes också alla slags fångar, såväl vanliga förbrytare som politiska, till Sibirien. I

tredje klass vagnar med vakt kommo de till Irkutsk, Jakutsk, Omsk eller andra större städer vid järnvägslinjen, där de fingo uppehålla sig. Förbrytarna sattes i fängelse, men de politiska fångarna fingo hysa in sig hos sibirakerna, som alltid hade mycket varma bostäder och mycket fläsk och annan mat. Att de om dagarna fingo gå med kedjor till tungt arbete hindrade dem ej att på kvällarna arbeta intellektuellt, och efter 5—10 års förvisning i Sibirien kunde de komma hem och bilda familj. Beskrivningarna vi fingo och de lika fasaväckande jag senare fann på Röda korset i Genève visa ett helt annat system att behandla förvisningsfrågan. Om jag skriver ner denna jämförelse, är det därför, att jag i västra Europa hört personer, som velat bevisa att bolsjevikernas förvisning till Sibirien inte är värre än det var under tsardömet.

Varför de inte sköto ner dem med det samma, utan i stället plågade dem med denna långsamma men säkra död, kan jag inte svara på.

En dag i början av mars, då jag ännu bodde i det lilla rummet, där jag hade upplevat den hemska natten jag beskrivit i förra kapitlet, kom en ung man in och underrättade mig om att amerikanska konsuln, som befann sig på hotell Bristol, bad mig uppsöka honom. Att jag omedelbart rusade dit, behöver jag knappast säga. Jag skall aldrig glömma hans vänliga tillmötesgående. Konsuln, som hade kommit till Lwów för flera dagar sedan, hade nyss fått telegram från sin ambassadör angående mig.

— Känner Ni amerikanska ambassadören, frågade han.

— Inte mer än att jag mött honom på middagar den tiden, då han var minister i Stockholm, svarade jag.

Uppmanad, såväl av svenska beskickningen som av min son, bosatt i New York, hade denne telegraferat till konsuln och bett honom rädda mig ur landet så fort som möjligt. Den vänliga konsuln grep sig omedelbart

verket an och gjorde sig den största möda att hjälpa mig ur fällan, där jag satt. Han frågade mig, var mitt svenska pass befann sig. Jag beskrev för honom alla mina missräkningar och svårigheter på passbyrån, där mitt pass beslagtagits och behållits utan vidare. Efter att ha tagit del av alla detaljer i min svåra ställning, rådde han mig först och främst att överge tanken på att resa över Moskva till Stockholm. Tillstånd att komma till Moskva, sade han, är mycket svårt att få, till och med utländska diplomater, som inte äro ackrediterade där, få inte komma in till Sovjets huvudstad. Han rådde mig därför att försöka lämna landet över den närmaste gränsen, d. v. s. Rumänien. Jag var naturligtvis färdig att ta vilken väg som helst, bara jag fick lämna detta inferno.

Konsuln satte sig ner och skrev på engelska ett brev till passbyråns chef kamrat W. och bad honom omedelbart återge mig mitt pass, eftersom amerikanska ambassadören tog sig an min sak.

— Försök nu först och främst att med det här brevet få tillbaka Ert pass; skulle det inte lyckas, så skall vi nog finna en annan utväg.

Jag skyndade mig till passbyrån, färdig att stå där så länge som helst, för att få mitt ärende utfört. Till min stora förvåning var både sekreteraren och chefen där mitt på dagen. Något ovanligt måste vara på färde. Sekreteraren frågade mig vad jag ville. Stackars liten, vad hon var förändrad: illa kammad, illa klädd, med hätsk och tillika ängslig blick såg hon sig omkring, som om hon vore rädd för sin egen skugga. Nu, när hon blivit invigd i alla knep och hemligheter, hade det varit liktydigt med döden, om hon lämnade denna plats. Den som vet, måste tjäna sina herrar eller dö. Så är deras lösen.

Hon frågade i barsk ton, vad jag ville.

— Jag har ett brev från amerikanska ambassadören till Er chef, svarade jag.

— Vad vill han, frågade hon litet ängsligt.

— Att chefen skall ge mig mitt pass tillbaka.

Jag vet inte, men förmodar att hon inte hann underrätta honom. I alla fall tittade han upp efter en stund och ropade fram mig.

— Vad vill kamrat J., frågade han med ett rytande.

Jag upprepade vad jag sagt till sekreteraren. Han tog brevet ur min hand, lade det på bordet utan att öppna det, han kunde ju inte läsa innehållet, drog fram mitt pass ur skrivbordslådan, slängde det åt mig utan att säga ett enda ord. Överlycklig sprang jag tillbaka till konsuln med det dyrbara dokumentet. Denne sände det samma dag till Moskva för att få de två nödvändiga viseringarna — rumänska och italienska, utan vilka man inte fick tillstånd att lämna landet. Konsuln förberedde mig på, att det ännu skulle ta flera veckor, innan jag kunde hoppas på att få lämna landet. Brevet med passet skulle troligen ta en längre tid, innan det blev överlämnat, för censuren tyckte, att den skulle visa sin makt, genom att behålla det onödigt länge. Men nu kände jag mig lugnare under konsulns beskydd. Under sin vistelse i Lwów bjöd han mig ofta till sig. Varje gång jag kom dit, hoppades jag att mitt pass återkommit med de bägge visum-stämplarna, men olyckligtvis blev konsuln nödsakad att efter tio dagar återvända till Moskva, och mitt pass hade ännu inte kommit. Vi voro redan i april.

En morgon, då jag kom ut ur en av mina många nattgömställen, fann jag alla människor uppeggade genom ankomsten av den tyska kommissionen, som skulle återföra alla polacker, som hade sina hem och familjer på den tyska sidan. Villan, som bolsjevikerna upplåtit åt dem, låg litet avsides och var bevakad av bolsjeviksoldater. Meningen var att tyskarna inte skulle komma i beröring med befolkningen, men det hjälpte inte. Tusen-

tals människor trängde sig fram till staketet, som omgav huset, för att be om utresetillstånd. Tyskarna, som alltid finna på råd, läto sätta en högtalare i ett av villans fönster, och underrättade dem om, att de alla i tur och ordning skulle få tillstånd att komma »hem». För dem som inte hade utländska pass, var det den sista möjligheten att komma bort från skräckväldet. Jag var så glad för alla dem, som kunde fara i första omgången den andra maj från Lwów. Bland dem voro många goda vänner, med vilka jag delat gott och ont under det sista halvåret. Min dotter och måg hade rest för länge sedan och jag var ensam. Under alla förhållanden är en stad utan bekanta, trist och ointressant, men för mig var det i detta ögonblick mycket svårt och jag kände mig övergiven bland bolsjevikerna. De som i januari hade avundats mig att få resa till Europa med det snaraste, de lämnade nu Lwów, och för deras skull var jag glad.

Tillslut, den fjärde maj, kom till min stora glädje mitt pass från Moskva med nödiga viseringar, det rumänska och det italienska. Nu gick jag stolt och belåten till den gamla passbyrån för att få mitt utresetillstånd av kamrat W. Jag fick det traditionella svaret »Kom i morgon», och jag blev tvungen att fortsätta att »antichambrera» varje dag hos den uppretade asiaten.

En dag, då jag i korridoren kom i samspråk med mina olyckskamrater, som hade varit där dag efter dag sedan flera månader, upplyste de mig om, att den sista men inte minsta listen de hittat på, var att neka utresetillstånd, till dess passets rumänska visum var utlupet, varpå de upplyste en om att »nu skulle vi kunna ge det begärda tillståndet, men som inresetillståndet till Rumänien är ogiltigt, lönar det sig inte». I sånt fall var det att börja om med att sända passet till Moskva för nytt visum. En procedur, som återigen tog flera månader. Människorna sutto och väntade med sina återstå-

ende ägodelar packade och sina sista slantar på fickan. Bland de personer jag träffade där hade flera ett par gånger gått igenom detta elände. Det var isynnerhet fransmän, vilkas ambassad i Moskva inte hade varit nog energisk. Amerikanerna hade konsuln klarat redan i december, och engelsmännen, som kommo i januari, gingo personligen till kamrat W. När denne kom fram med sitt vanliga »i morgon», slog engelsmannen knytnäven i bordet och skrek »Nej, idag!» och det blev så. Detta berättade ett ögonvittne för mig. I alla fall gjorde detta nya påhitt mig ängslig, och jag gick igen till telegrafen för att sända av två telegram till svenska beskickningen och amerikanska konsuln, i vilka jag beskrev vad jag hört. Vi hade redan hunnit till den 20 maj och mitt visum till Rumänien utlöpte den 25 maj.

De två svaren jag fick den 22 maj lugnade mig. Svenska legationen underrättade mig om att rumänska ministern personligen hade telegraferat till gränsmyndigheterna att låta mig passera om också mitt visum var tilländalupet. Amerikanska konsuln sände mig telegram på ryska till passchefen, i vilket han bad dem släppa iväg mig omedelbart till Bukarest, eftersom ambassadören väntade mig där. Och knepet lyckades. När jag lämnade kamrat W. telegrammet, hånlog han och sa: »Varför allt detta besvär? Om jag hade velat, så hade ni ändå varit i Sibirien vid det här laget». Men nästa dag, den 25 maj, kl. 10 på kvällen, fick jag hans dyrbara underskrift på utresetillståndet. Innan dess skulle jag skriva mitt tjugonde formulär och säga vart jag ämnade mig och vad jag skulle göra — men de glömde att ta något tysthetslöfte av mig.

Nästa morgon var jag tidigt på stationen, fann ett gammalt vänligt stadsbud, som fick hjälpa »reskamraterna», men inte bära sitt gamla märke, för det var för »borgerligt». I flera timmar sökte han det tåg, som skulle åt mitt håll och till slut trodde han sig ha upptäckt det rätta.

Jag steg på och frågade den kvinnliga konduktören, om detta gick till gränsstationen Sniatin, på vilket hon svarade snäsigt, att det visste hon inte.

— Jaaså, förlåt, jag trodde att Ni var konduktör på det här tåget.

— Javisst är jag konduktör här, men vart det går, bryr jag mig inte om.

Under normala tider tog det 6 timmar från Lwów till gränsstationen, men nu fick jag plågas under 38 timmar utan någon som helst säkerhet för att överhuvudtaget komma fram. Vid 7-tiden på kvällen, då vi skulle ha varit framme för länge sedan, voro vi knappast halvvägs, vi hade endast hunnit till Stanislawow, en knutstation, där vi alla måste stiga av, därför att tågföraren hade sagt, att idag reste han inte längre. Ingen opponerade sig, det var bara att finna sig i det. Naturligtvis fanns det inget att äta på stationen. Det som en gång hade varit första och andra klass väntsal och restaurant, begagnades till förvaring av resgods o. dyl. Jag satte mig som alla de andra på min resväska på perrongen och tog fram några smörgåsar som jag hade med mig. Där sutto nu alla passagerarna och beredde sig på att vänta till nästa morgon, då tågföraren behagade fortsätta. Vid tvåtiden på natten kom en yrvaken NKVD-man, som skrek och bråkade och ville fösa in oss i tredje klass väntsal, som han för ändamålet öppnade. Jag såg hur alla tvekade, men tvingades in. Det var bara att följa efter. När de första kommo längre in i salen, ryggade de tillbaka för den outhärdliga stanken av smuts. Olyckligtvis befann jag mig just mellan de uppskrämda passagerarna och den brutala vakten, som med sina nävar på mina axlar och knät i min rygg, använde mig som verktyg för att fösa in människorna i salen. Jag har behövt en lång tid för att bota denna sista beröring med de österländska polismetoderna.

När han tröttnat på att plåga oss, försvann han i sitt

bås, och vi lirkade oss så småningom ut ur den stinkande väntsalen. Vid sextiden på morgonen rullade ett annat tåg in på stationen, vilket skulle neråt, och jag fortsatte med det tills jag kom till en annan större station, där det stannade.

Mitt utresetillstånd räckte bara till nästa dag kl. 12, och jag visste att det var obligatoriskt att övernatta på gränsstationen, innan man fick lämna detta himmelrike, så jag började återigen att bli ängslig. Med en buss kom jag tillslut på kvällen till Sniatin. Min rygg plågade mig efter den brutala behandlingen, och jag var dödstrött efter denna resa i snigelfart.

På denna, sedan förra kriget nya gräns, hade polackerna byggt en vacker liten station, som nu var smutsig och osnygg. Utom kokhett tevatten fick man ingenting alls. Vi voro tre personer, som nästa dag skulle överskrida gränsen. Kl. 8 på kvällen låste gränsbevakningen in oss i en sal, där det inte fanns någonting utom ett par bänkar. Inte ens tillträde till de nödvändigaste bekvämligheter. Den ena långväggen hade bolsjevikerna tagit bort, och i stället satt dit glasrutor. Rummet var starkt upplyst och utanför glasrutan patrullerade beväpnade soldater, som hela tiden bekikade oss. Vad det skulle vara för nytta med denna sista plåga, har jag aldrig kunnat lista ut.

Klockan 8 på morgonen blev man utsläppt och fick litet kokhett vatten. Därefter började bagagevisitationen, som, fast vi hade det minsta möjliga med oss, räckte till kl. 12. Då förde ett bolsjeviktåg oss till rumänska gränsen, som låg endast en halvtimme därifrån. När vårt tåg stannade, kommo flera välklädda tull-, pass- och gränsämbetsmän in i vagnen. Jag lämnade mitt pass och ville överlämna telegrammet från Moskva till kontrollören.

— Onödigt, Madame, vi ha blivit underrättade och önskar Er välkommen in i Rumänien.

JAG VAR FRI!

Hur man känner sig, när man från skräckväldet träder in i ett lugnt, civiliserat och kultiverat land, förstår bara den som upplevat det. Jag råkar ofta personer, som genomgått liknande prövningar och som bittert förebrå dem, som inte kunna sätta sig in i de lidanden, vi fått pröva på under vår vistelse i de trakter, där SSSR härskar. Men skulle vi själva kunna förstå det, om vi inte upplevat det? Hur skulle en normal människa i ett neutralt land kunna sätta sig in i vad det vill säga, att genom en vindsglugg bevittna en massarkebusering med vetskapen om att man nästa dag kan vara bland dem, som falla för exekutionsplutonen.

Tillsammans med mig anlände från Lwów till gränsstationen Sniatin en jude med sin hustru och sitt två år gamla barn. När vi, som jag nämnde i föregående kapitel, sutto inlåsta i den stora väntsalen, berättade han för mig, att de voro bördiga från Rumänien. Under ett halvt år hade han hos samma passchef i Lwów kamrat W., begärt hemresetillstånd till Rumänien, men ständigt fått samma svar, som vi alla: »Kom tillbaka i morgon». När möjligheten att få inresetillstånd till Rumänien i maj månad ytterligare försvårades, och kamrat W. visste, att de inte skulle kunna komma in i Rumänien utan speciellt visum, gav han order om att de skulle resa, fastän de bad att få stanna tills de fått det nödiga inresetillståndet. Men ingenting hjälpte, nu skulle de resa. Där sutto de nu ängsliga och väntade på den rumänska passchefens dom. Mycket riktigt! Utan tilläggsvisum kunde han inte släppa in dem i landet. Som alltid i sådana fall fingo de inte stiga ur gränståget. När jag fick se deras förtvivlade blickar bakom rutan, förstod jag, vad som inträffat och vände mig spontant till en av de vänliga rumänerna och bad honom hjälpa mig att i byffén köpa litet bröd, smör, ost och korv åt de olyckliga människorna, som skulle återvända till hungersnöden och som inte förtärt något

på 24 timmar. Sovjetämbetsmännen sågo på oss och förstodo vad meningen var med denna proviantering. Men när jag närmade mig vagnsfönstret kom en av dem emot mig och fräste på ryska *nielzia!* — förbjudet.

De vänliga rumänerna kommo till min hjälp och förklarade för sovjetmännen att jag bara ville lämna några smörgåsar, som jag köpt i byffén och att detta inte kunde vara förbjudet. Men alla våra böner voro förgäves. Till slut, när tåget satt sig igång, tog en av bolsjevikerna paketet och stoppade det helt fräckt i sin ficka mitt framför våra ögon, hoppade upp på tåget och for tillbaka till sitt paradis! Detta var mitt sista möte med dem.

Jag kan inte sluta denna bok, utan att berätta om all vänlighet, jag fick röna i det gästfria och tillmötesgående Rumänien ända från det första ögonblicket jag satte foten på rumänsk mark. Då passchefen med en vänlig gest sade till mig sitt *Passez Madame* kände jag mig så lycklig att jag var färdig att omfamna hela rumänska folket. Fastän jag var den enda passageraren, undersöktes min väska endast helt flyktigt, men en karta, som låg överst, väckte stort uppseende. I Lwów hade jag nämligen en dag köpt en karta över SSSR, där hela landet var indelat i otaliga smårepubliker. *Dessutom fanns antecknat de länder som skulle komma under deras beskydd...* Jag tog kartan med mig och lade den överst i kappsäcken. Bolsjeviktullen lät mig behålla den och uppmanade mig t. o. m. att visa den i Europa. Denna karta väckte stor uppmärksamhet och diskuterades livligt, varefter jag blev tillfrågad, om jag hade intryck av att de ville angripa Rumänien. Jag svarade, att jag inte kunde tänka mig möjligheten av att de med den undermåliga armé, jag sett i Polen, skulle kunna överfalla ett försvarskraftigt land. Detta var den 1 juni 1940. Vad som sedan hänt hör inte hit.

Efter en härlig kopp äkta kaffe med färska vetebullar, fortsatte jag till Czernowice. Stationen var stor och vac-

ker. Jag styrde mina steg till 1 och 2:dra klass restaurangen. Men när jag såg den hypereleganta salen med blomsterprydda bord, vid vilka en välklädd publik serverades läckra rätter av frackklädda kypare, blev jag tveksamt stående på tröskeln i min bolsjevikutstyrsel. Efter en stund kom hovmästarn fram till mig och frågade hövligt om jag inte ville slå mig ned vid ett av middagsborden. Jag svarade honom att jag samma dag kommit från Sovjetryssland med endast 4 dollars på fickan, då SSSR inte tillåter att man för ut mera pengar, och att jag måste använda dessa till en biljett till Bukarest, och således tyvärr inte hade råd att äta deras goda middag. Hovmästarn bockade sig hövligt och svarade att alla personer som kommo från det hållet äro bjudna på gratismiddag. Jag tackade rörd och slog mig ned vid närmaste bord, där jag njöt av min första — men inte sista — ypperliga måltid i det gästfria Rumänien.

Efter den mardröm jag upplevat de sista dagarna på sovjettåget, var det en ljuvlig nattresa till Bukarest, dit jag anlände nästa morgon. Jag tog in på ett hotell mitt emot bangården och beställde omedelbart ett bad, det första sedan jag vet inte när. Därefter begav jag mig till svenska beskickningen, där jag blev mottagen av vår vänlige minister, Reuterswärd, som underrättade mig om att han fått respengar för min räkning. Nu kände jag mig som på min mammas gata.

På ministerns förfrågan om mina närmaste planer, svarade jag att jag så snart som möjligt skulle vilja återvända till Sverige. Då ministern trodde att det skulle dröja flera månader innan jag fick genomresetillstånd över kontinenten norrut, beslöt jag mig för att fortsätta över Italien till Schweiz. Genomresetillstånd över Italien var inte så svårt att få, och inresetillstånd till Schweiz visste jag, att goda vänner i Bern skulle hjälpa mig med.

När jag meddelat detta beslut, berättade jag för ministern, att jag hade hälsningar från släktingar till en

rumänsk familj i Bukarest, som jag lovat att uppsöka. Ministern rådde mig att gå direkt till dem, deras villa låg inte långt från den svenska beskickningen. Han försäkrade mig, att jag skulle bli mycket vänligt mottagen, men aldrig hade jag kunnat drömma om, att det skulle bli så hjärtligt! De togo emot mig som en kär vän, och det kom inte på fråga att jag skulle bo på hotell. De skickade genast efter min väska, varpå jag installerade mig hos dem. Jag försökte först att opponera mig, med den motiveringen, att det kunde ta flera veckor innan jag fick mitt inresetillstånd till Schweiz, och att jag inte kunde ta deras gästfrihet i anspråk på detta sätt, men de endast svarade att de hoppades att det skulle ta flera månader, så att de fick behålla mig länge. Ja, sådana äro rumänerna!

Gästfriheten och vänligheten mot utlänningar är enastående. Vart jag vände mig, blev jag lika hövligt bemött, inte bara av bekanta utan även på gatan, i butiker, på bussar, i spårvagnar, ja, överallt. Alla flyktingar, jag mötte i Rumänien, kunde inte nog prisa den rumänska hjärtligheten och gästfriheten. När den stora flyktingsströmmen kom, insamlades pengar, kläder och mat.

Med rätta kallas Bukarest för Lilla Paris. Det har en fläkt av det gamla Paris före kriget. Breda, väl underhållna .gator med prydliga butiker i vilka man till jämförelsevis billiga priser köpte allt vad man behagade.

När jag efter tre veckor fick mitt inresetillstånd till Schweiz och tog farväl av mina kära och gästfria vänner och alla bekanta i det oförgätliga Bukarest, reste jag med uppriktig saknad och ledsnad.

Det finns städer, man sett med nöje men inte längtar tillbaka till. Bukarest är däremot en stad, dit man vill återvända, och jag hoppas att när kriget en gång är slut, få återse mina kära vänner och deras underbara stad.